

ÜZLET NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1974. SZEPTEMBER 1.

IV. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Kiadói tanács.

Biacsi Antal, Bodrogvári Ferenc, Brindza Károly, Fejes Szilveszter,
Grósz György, Gyollai Mihály, dr. Horváth Mátyás (elnök),
Miloš Ignjatović, Kolozsi Tibor, Ladislav Kovačić, Lázár Tibor,
Mirko Molnar, Petkovics Kálmán, Aleksandar Šarčević,
Marija Šimoković, Szekeres László, Torok Sándor,
Urbán János, Petar Vukov

Szerkesztő bizottság

Barácius Zoltán, Biacsi Antal (fő- és felelős szerkesztő),
Bodrogvári Ferenc, Dér Zoltán, Gajdos Tibor, Gyurkovics Hunor,
Kopeczky Csaba, Mészáros Miklós, Molnár Cs. Attila,
Szekeres László, Zákány Antal

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség
Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórák: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:
Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica 66600-603-747

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4,
kettős szám ára 8 dinár; külföldre az összeg kétszerese.

VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Müintézetben

TARTALOM

IV. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM — 1974. SZEPTEMBER

- 619 KOLOZSI TIBOR: Majtényi Mihály emlékezete
- 623 BOGDÁNFÍ SÁNDOR: Tűz és víz (regénynérszlet)
- 632 GULYÁS JÓZSEF: Triptlichon; Hazatérve borral és lkenyérrel; Kifonrt mosolyát (versek)
- 636 VICEI KÁROLY: A megadásról; Játékaim; Peremvárosi prólóus; Önigazolás; Sirató borral, pennával; Ellened; Kérgesedve; Szél lesz; Gurdablu; Ostromállapot után (versek)
- 639 MEDRES JÁNOS: Karaván az Eiffel-torony ányékában (vers)
- 641 DÉR ZOLTÁN: A vizek királya (mesejáték)

KÉZFOGÁSOK

- 654 JULIAN RISTA BUGARIU: A háború utáni jugoszláviai román irodalom — Aladics János fordítása
- 658 SLAVCO ALMÁJAN: Kalitkában lkréta-léptek — Koliger Károly fordítása (versfüzér)

ÖRÖKSÉG

- 660 KRÚDY ZSUZSA: Édesapámról
- 670 OSETVEI MÁRIA: Elfelejtett író elfelejtett regényéről (Fankas Geiza születésének századiik évfordulójára)

ÉGTÁJ

- 678 PETKOVICS KÁLMÁN: Szabadka és a puszták (az urbanizálódás folyamatairól Észak-Bácskában)

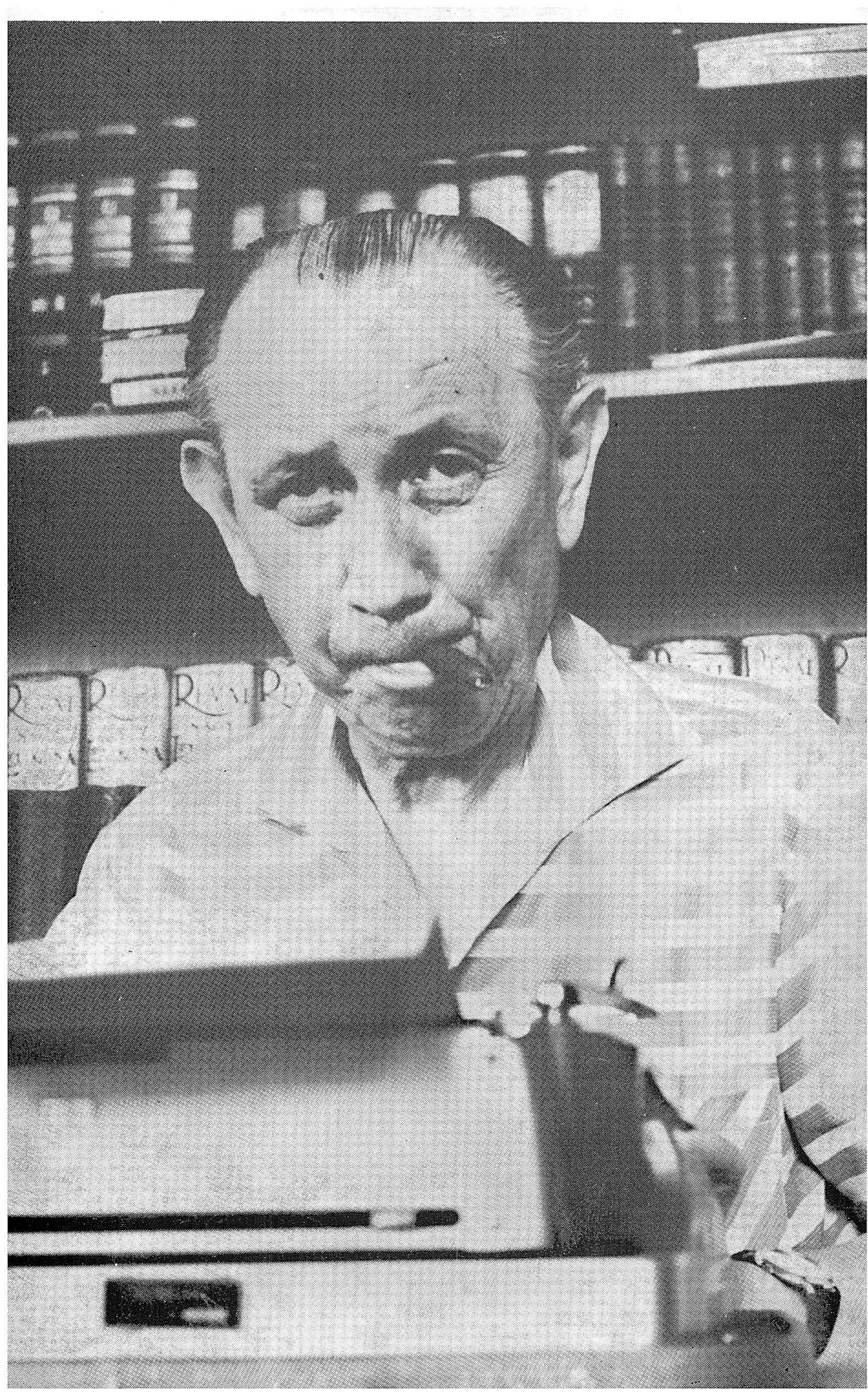
OLVASÓNAPLÓ

- 691 VARGA ISTVÁN: Történelmi példázat
(Deák Ferenc: Aszály)
- 693 VÖLGYI ENDRE: Dallamvilágunk átfogó képe
(Kiss Lajos: Horgosi népdalok)
- 695 Dr. HORVÁTH MÁTYÁS: Múltunk nyomában
(Pálincás József: Szabadka népoktatása 1687—1918)
- 697 BARÁCIUS ZOLTÁN: Tűzhegyes poémok
(Pintér Lajos: Van benne valami)
- 698 CSUKA ZOLTÁN: A »demitologizált« Njegoš
(Čedo Vuković: Sudilište)
- 700 LÉVAY ENDRE: A művészet végső lényege
(Lise és Oto Bihalji-Merin: Henri Rousseau)
- 703 S. ZUBEK JOLÁN: Két jól sikerült szakiskolai tankönyv
(Vajda József: A magyar irodalom könyve a szakiskolák I. osztálya számára; Erdélyi László—Súli Izabella: Magyar irodalom könyve a szakiskolák IV. osztálya számára)

MÜMELLÉKLET

Majtényi Mihály arcképe.

A rajzok DOBÓ TIHAMÉR, BÍRÓ MIKLÓS és KOLIGER KÁROLY munkái.

MAJTÉNYI MIHÁLY EMLÉKEZETE

1901. július 21-én született Nagybecskerekén, a mai Zrenjaninban, elhunyt 1974. július 7-én Újvidéken. Magántisztviselőként kezdte pályafutását 1920-ban, aztán újságíró lett. 1927-től Zentán dolgozott az ottani Friss Újság szerkesztőségében, majd Zomborba került az Új Hírekhez, onnan pedig Szabadkára a Naplóhoz. 1944 decemberében egyik alapító szerkesztője volt az Újvidéken megjelenő Szabad Vajdaságnak, a későbbi Magyar Szónak, s kisebb kitérésektől eltekintve, amikor egy ideig szerkesztője volt a Dolgozó Nőnek, majd pedig a Hídnak (1949—1955), haláláig megmaradt a lap kötelékében. Külső munkatársa volt a jugoszláviai magyar lapok szerkesztőségének és az Újvidéki Rádióknak is. 1928-ban Mocsár című regényével elnyerte a szabadkai Bácsmegeyi Napló irodalmi pályázatát. Első önálló kötete is 1928-ban jelent meg Zentán, *Kokain* címmel. 1943-ban hagyta el a sajtót első regénye, a *Császár csatornája*, ezt 1951-ben követte az *Élő víz*, amely szintén a bácskai nagycsatorna történetét eleveníti fel, s amelyet 1967-ben a budapesti Magvető is kiadott. További regényei a *Garabonciás* (1952), ennek folytatása, a *Bigé Jóska házassága* (1955) és kisregénye az *Igy is történhetett*, mely néhány elbeszéléssel együtt 1968-ban jelent meg az újvidéki Forum kiadásában. Két művében irodalmi visszaemlékezéseit adta ki, *A magunk nyomában* (1961) és *Szikra és hamu* (1963) címmel. Elbeszéléskötetel: *Májusfa* (1948), *Forró föld* (1950), *Lássuk a medvét* (1959), *A csillagszámoló* (1963), *Remények batárján* (1971). *Harmadik ablak* című színművét a Szabadkai Népszínház mutatta be 1958-ban. A *számműzött* című színpadi játékka pedig első díjat nyert 1970-ben a Forum pályázatán. Ezenkívül számos rádiójátékot is irt. *Különös ajándék* című novellájából 1957-ben filmet készítettek, és több műve szerbhorvát fordításban is megjelent.

Úgy tudom, nemigen foglalkozott keresztrejtvényfejtéssel, és mégis, éppen a keresztrejtvénynek köszönhetem első találkozásunkat. Akkorjában, a húszas évek végén és a harmincas évek legelején még diák voltam, s az osztályban — a labdarúgás és az asztaliteniszezés mellett — az volt egyik közös szórakozásunk, hogy keresztrejtvényt fejtettünk. Külön-külön is, de együttesen is, kiegészítve egymás ismereteit, s az eredményt, a megfejtett keresztrejtvényt beküldtük aztán a Napló szerkesztőségébe, és nem egyszer még jutalmat is kaptunk a megfejtésért: sört, hamutálcát, könyvet. Így jutottam egyszer Majtényi, azaz-hogy Markovics Mihály első novellás kötetéhez, a *Kokain* hoz. A könyv ott van még ma is könyvtáram féltve őrzött kincsei között, s ha belenézek, a régi Majtényi Mihályt látom magam előtt, amint a szerkesztőségi íróasztal mellett szivarozik, vagy díszbe öltözve, sötétlék ruhában és pepita nyakkendővel rója a köröket a mai színház előcsarnokában működött egykori bár táncparkettjén, a hintázó, röpködő galambokat szerepeltető műsor befejeztével.

Elmerengek a régi képen, és hirtelen rádöbbenek: a kép csalóka, nem az igazi Majtényi Mihályt mutatja. Aminthogy nem az igazi Majtényi Mihály szól hozzám a *Kokain* című kötet mottójából sem:

»...hiszek a végzetben. Hiszem, hogy élnek különös lények körülöttünk. Ezek nevetve nézik a mindennap apró tülekedését és kárörömmel integetnek, ha valaki eljut az örvényhez. Kendőlobogtatásuk kísértettánc, fegyverük a mámor, a betegség a bűn — aranyvágó és alkoholgőz...«

Tudom, Majtényi Mihály egy időben vissza-visszatérően mélyedt bele a végzet játékainak halk megzenésítésébe. Ez a végzetidőzés azonban sohasem a kísértetjárás és a kokainkábulat félelmetesen komor, hazugságokból kiburjánzó színjátéka, hanem a kézzel fogható, valóságos ízű és valóságos szagokat árasztó valóság: a kisemberek mindennapja. Mert hiába írta le mottóul Majtényi Mihály, hogy »hiszem, hogy élnek különös lények körülöttünk«, elbeszéléseinek, regényeinek, színdarabjainak, rádiójátékainak minden sora e mottónak a cáfolata, mert sohasem különös lényekről szól, még csak nem is utal rájuk, nem is teszi meg őket holmi deus ex machinaszerű, életet mozgató erőkké, hanem mindennapi embereivel nyomósítja Könyves Kálmánnak a boszorkányüldözést részben megszüntető kinyilatkoztatását: boszorkányokról pedig, akik nincsenek, szó ne essék. Majtényi Mihály sem beszél soha boszorkányokról, csak egyszerű emberekről, már a Kokainban is: Sztrazsik Manóról, aki szívszélhűtésben hal meg egy szállodai szobában, a mozilátogatás ürügyén lopni kényszerülő telefonos fiúról és hasonló társaikról. Hiába beszél a mottó »különös lények«-ről, ha maga a könyv meleg realizmust sugároz, amelynek légkörében csúfolódásnak hat még az is, hogy a szerelemvágó Áron Kristóf belekóstol egyszer a kokainmámorba.

Nem, Majtényi Mihály sohasem akar a realitások fölé emelkedni — még kokainmámor árán sem. Csordás Mihály legutóbb egyértelműen a Szenteleky-követők kis táborába sorolta. Maga Majtényi is így vall A magunk nyomában című kötet bevezető, Érzelmes utazás a becsei Helikonra című írásában:

»A költő eszménye a Széplélek volt (később irodalmi vezetője), a valóban hités ember, aki a kulisszák mögött minden irodalmi szálát mozgatott, és erre a helikoni ünnepségre nem is zsakettkabátban érkezett — mint a legtöbben —, hanem frakkban, hogy ezzel is jelezze, milyen ünnepi pillanat számára ez a tanácskozás és az egész Helikon«.

Ez a tekintélytisztelet azonban nem csupán Szenteleky irodalom-szervezői nagyságának elismeréséből fakad, hanem egy visszafojthatatlan belső vágyból is: a mi világunkat vetíteni ki — szórakoztató olvasmányként és tanulságként egyaránt —, persze nem a fényképész, hanem a festő szemével. Ez a belső kényszer szabja meg minden témáját, már csak azért is, mert bármlről és bárkiről ír is, ebben a bármi-ben és bárkiben ő maga is benne van. Ezért ismeri alakjait olyan bensőségesen, olyan hitelesen. Tulajdonképpen csupán egyszer-kétszer szakad el innen Vajdaságból, csak egyszer telepedik át ideiglenesen messze földre, például díjnyertes színdarabjában és Így is történthetett című kisregényében. Ha azonban jobban belenézünk a sorok közé, szinte azt is mondhatnánk, hogy ennek az utóbbinak a története is a környezetünkben játszódik. A második világháborút, a fasizmust idézi, és ebből a szempontból nem is túlságosan lényeges, hogy francia, avagy vajdasági-e a környezet, ahol az események lejátszódnak.

Az író fejlődési útján több szakaszt is megkülönböztethetünk ugyan, mindezekben a szakaszokban azonban változatlanul megmarad valami: a befelé és közvetlenül maga köré tekintő író, akinek szemlélődését nem vonzzák a felhők, inkább csak a föld: a nyiló virágok és az éktelenkedő békanyálas tócsák. S ha azt mondjuk, hogy volt Majtényinak bizonyos, két háború közötti korszaka, hogy külön korszakba kell sorolnunk a Májusfa és a Forró föld időszakát, hogy külön korszakot alkot a Garabonciás és a Bige Jóska házasága, s végül hogy megint csak külön korszakba sorozhatók a legutóbbi esztendőik bizonyos értelemben hangot és kifejezőmódot változtató, kltáruzó elbeszélései, végeredményben mégis arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Majtényi önmagában nem változott. Amit változásnak nevezhetünk, az a természetszerű fejlődés. Tempora mutantur et nos mutamur in illis. Majtényi mindig együtt élt a tájjal, a körülötte zajló élettel, nem akart soha a valóságtól elrugaszkodó avantgardizmus magaslatába jutni, megelégedett a maga emberi környezetével — még akkor is, ha első kötetének mottójában azt vallja, hogy hisz a körülöttünk élő különös lényekben. Mert ezek a különös lények nála sohasem kerülnek az emberen kívülre, sohasem függetlenek tőle. Az emberben élnek, az ember butaságában, babonáiban és felszabadulásában. Az ember a fejlődéssel önmagában semmisíti meg ezeket a különös lényeket. Mert boszorkányok nincsenek, minnek is beszélni róluk. Természetes hát, hogy Majtényi kifejezőmódja, témavilága mindig szorosan nyomon követte a változó időt, a változó életet. S akár A Vidám Gyászhuszárhoz címzett vendéglő ősdi levegőjét kelti életre, akár a kalauz elröppent sapkájának románcát énekel meg a felszabadulás utáni idők tragikumot leküzdő humoros és optimista atmoszférájának érzékeltetésére, akár Bige Jóska útját kíséri végig nagy belső átéléssel és írói felméréssel, akár pedig az Erkély »ruhaszárításra kiválóan alkalmas«, szegényes világából tekint ki a változó világra, ő változatlanul megmarad a maga emberi, mélységesen humánus, mélységesen optimista útján — mint ember és mint író egyaránt. Mert az ember egyszerűen elválaszthatatlan benne az írótól. És éppen ez az elválaszthatatlanság adja meg leghívebb írói arcképét.

Még a legutolsó korszak is csak a felszabadultság, a szabadabb, természetesebb élet kivételése még azzal is, hogy a neorealizmus bizonyos jegyeit veszi magára a befejezetlenség, a töretlen folyamatosság érzékeltetésével. Ez az ő avantgardizmusa. A Tomiban most ősz van című kis elbeszélést, amely díjnyertes színpadi művének hangulatát és légkörét is idézi, például így fejezi be:

»Úgy látszik, most vége. A professzor klissé meghajolt, és kiment a teremből! Szavai nyomán ott maradtak a levél soral, ott úsztak sokáig. S mintha tünődne mindenki, s azon tünődne éppen, sok ezer év szélzúgó távolságából, mit jelent a néhány szó, hogy Tomiban most ősz van.«

Igen, »úgy látszik, most vége«! Majtényi Mihály már a sírban nyugszik, és többé nem mosolyog ránk újabb elbeszéléseinek sorain keresztül. Ez a vég azonban egy kicsit hasonlít legutóbbi írói megnyilatkozásaihoz. Befejezetlen, és el lehet gondolkodni rajta: »mit is jelent a néhány szó, hogy Tomiban most ősz van«, vagy mit is jelent az a

néhány szó, hogy »...oit az „a” betű valahol szélről, érzi az ujjam, de melyik sorban, jaj melyik sorban?«, és mit is jelent az a szomorú tény, hogy Majtényi Mihály már nincs itt közöttünk.

Mindezekre a nyitott kérdésekre azonban megvan a válasz. Megadja rá már a *G a r a b o n c i á s* is.

» — Hát mégis van... igazság? — kérdeztem én is sűgva.

— Van. Valahol él, fiam, csak nagyon nehéz rátalálni. Csak nyúl-kálunk utána, ennyi az egész. És soká lesz, mire elérjük!»

Majtényi Mihály ez után az emberi igazság után »nyúl-kált« egész irodalmi munkásságában: ezt kutatta, ezt igyekezett szavakba öntení.

Major Nándor, amikor előszót írt *R e m é n y e k b a t á r j á n* című gyűjteményes kötetéhez, megállapította:

»Impozáns munkássága irodalmunk egyik alappillére, s kritikánk mindmáig adós páratlan értékeinek alapos, méltó feltárásával.«

Most, hogy Majtényi Mihály eltávozott körünkől, hogy nem látjuk többé nyugodt, csöndes mosolyát, nem halljuk halk hangját, nem merenghetünk el szivarja, vagy pipája füstjének kacskaringózásán, nem olvashatjuk újabb műveit, amelyekkel — úgy érzem — még adósa maradt irodalmunknak, talán eljön az az idő is, hogy valóra váljon Major Nándor óhaja, és irodalmi krtikánk egybefoglalja, alaposan kiértékelje életművét.

KOLOZSI TIBOR

TŰZ ÉS VÍZ

1.

A pokol erői szabadultak rá Tiszavárra.

Előbb csak a repedéseken át felszivárgó gáz terjedt, s megfojtott három embert meg számtalan kisebb-nagyobb állatot a közeli tanyákon, aztán a repedés kráterre szélesedett. Sisteregve tört elő a gáz Fortyogás, morajlás, dübörgés, robbanás hallatszott a föld mélyéből.

A kráterből lizzó kavics, kő, salak agyaggombóc, forró iszap repült a magasba, onnan pedig szerteszt. A fúrótorny összeomlott, darabokra hullott, semmivé olvadt.

Lángnyelvek futkároztak a kráter körül, fel-felcsaptak, egyesültek, húsz méteres lángoszloppá váltak, végül lángtengerré nőttek, száz méterre lövelltek fel, gomolyogva, és sűrű füstfelhőkkel borítva az eget.

A tűz sustorgott, asszonyok sivalkodtak, gyerekek visítottak, suhancok ordítottak, tehének bögtek, gépkocsik zúgtak, fékek csikorogtak, vezényszavak pattogtak. Porfelhő lepte be a kitérés környékét.

Fojtó hőség, orrfacsaró bűz közepette dolgoztak a mentőosztagok: tűzoltók, bányászok, kubikosok; mély árkot ástak a színhely körül.

Ez már sok, ezt nem akartam. Én csak egy kis feltűnésre, kavargásra, rázásra vágytam, hogy anyagom legyen nagy tiszavári festményemhez. A gáz első megjelenése, mérsékelt, szinte udvarias kitérés, amikor nagyapám is kirepült a sírjából, új zajjal, új varázssal, új bugósággal keresztezte a tiszavári csendélet számomra kibírhatatlan idillikus szépségét. Ez jó volt akkor, sejtelmet ébresztett bennem, felvillanyozta művészetemet. Örültem, hogy az új történések sejtelme elindítja bennem és egész Tiszavárban a vérkeringést, felfokozza a homályos tudatot, az ösztönös előérzetet, s megteremti a nagy festmény megalkotásához szükséges légkört. Ehelyett itt a pusztulás légköre, a pokol légköre hatalmasodott el. Emma néni meghalt. Meghalt a légszomjtól. Öreg szíve nem bírta a hőséget, a bűzt. A bányászok elköltöztek, s a ház végre üresen maradt. Győztem. A ház az enyém, olcsón megszerztem, közben megőriztem ép eszemet is. Hihetetlen. S most mit tegyek vele? Semmi szükségem az eszemre, a házra. Amióta füst borítja az eget Tiszavár fölött, én csak tisztaságra, csendre vágyom. Mi lett engem? A tüzet és a vele járó füstöt, bűzt, a három megfulladt áldozatot természetesen ráfestem a tablóra, kúp alakban, egy-két hegyes bökkenővel tarkítva. De ráfestem a megdöbbenést, a szaladgálást, a mentők, tűzoltók erőfeszítését is, piros cikázás formájában, némi zöldes ellenszenvvel vegyítve. Nem, én nem ezt akartam, ezek a pusztítások,

fulladások, égések nem az én színeim, nem az én ecsetjeim, fulladások, égések nem az én színeim, nem az én ecsetjeim, nem az én alkotásaim. Tiltakozom!

A községházán nyomasztó hangulatban várták a csodát.

Bene az ablakon át figyelte a kavargó füstfelhőt, Kopasz a kutyája hátát simogatta, Olga a kezét tördelte, Milán pedig harsány hangon telefonált Újvidékre.

— Olszovskit hívjátok Varsóból! Az ért ehhez legjobban a világon. Igen. Az első repülőgéppel jöjjön. Ne fukarkodjatok! Halló! Ígérjétek neki sok pénzt, nyaralást az Adrián, mindent. Ne hagyjatok pácban, könyörgöm. Zdravo!

Lecsapta a kagylót, s dühösen nézett körül, mint tigris a ketrecben.

— Ők persze ülnek az irodában kényelmesen — fakadt ki mérgesen. — Ülnek és piszkálják a könműket. Kópír, papír, radír... Törődnek is ők azzal, hogy itt az ördögök ropogásra pirítanak bennünket, hogy megsülünk ebben a pokolban.

Olga köhöntett.

— Megérdemeltük — mondta.

Bene megfordult.

— Kikérem magamnak az ilyen reakciós, maradi megjegyzéseket! Újfent leszögezem, hogy a községi vezetőség teljesen ártatlan!

— Úgy? — gúnyolódott Olga.

— Úgy! A községi vezetőség helyesen jánt el. A fejlődést szolgálta, ez az igazság. A fejlődést!

— Hát ami azt illeti — szólt epésen Olga —, a tűzvész egészen szépen fejlődik...

— Ne túlozz, Olgica — szólt közbe Milán. — A gúnyolódás mit sem segít most. Nagy szerencsétlenség ez, de nem első eset. Olvasd el az Olajkutatás történetét, s megtudod majd, hogy rengeteg tűzvész volt a múltban.

— Jó, jó — ugrott fel Kopasz —, de miért éppen Tiszaváron...

— Pech! — tárta szét a karját Milán. — Én mindent elkövettem... Az ügyészség is megállapította, hogy szabályosan jártam el, műszaki hiba nem történt. Az elemek...

— Az elemek, persze — gúnyolódott tovább Olga. — Nálad az elemek, a természeti erők, az ösztönök, a véletlenek mintha kissé gyakoribbak volnának, Milán, nem gondolod?

— Nem értem.

— Érted te, érted, Botkáné és a lánya is az elemek miatt hagyott itt csapat-papot, nemde?

Milán nyelt egyet.

— Nem tudom, mire célszol.

— Arra.

Bene idegesen közbe vágott:

— Mi köze Botkánének és a lányának a gázkitöréshez?

— Igenis van köze. A gáz megörjített itt mindenkit. Hát nem látjátok, hogy az egész község valamiféle vad táncot lejt, amióta megkezdődött a fűrés a temetőnél? Annak a bolond Tamásnak például megjött az esze most, viszont az olyan kiegyensúlyozott emberek, mint Bene és Kopasz, elvesztették ítélőképességüket, gyermeki szinten játszadoznak, hancúroznak, hol örülnek, hol sírnak, szegény Vulić Joco meg is botlott, és végérvényesen kidőlt a játékból, viszont itt van Milán, a kitűnő munkás a példás családapá, aki teljesen megkergült a gáztól, úgy viselkedik, mint egy ikolyök, mint egy tökfilkó.

— Kikérem magamnak!

— Nem akanlak sértetgetni, Milán, de tény, hogy az utóbbi hetekben a viselkedéseddel rácafoztál egész eddigi életedre.

— Hagyjuk ezt, Olga.

— Nem hagyhatjuk! Ez összefügg minden bajjal. Én jó előre figyelmeztettelek benneteket, hogy a mohóságnak, a pénzsóvárgásnak rossz vége lesz. Akkor is az erkölcsi zülléstől, a politikai problémáktól félttem, most is. Elvégre hogy történhet meg, hogy egy meglelt ember, régi harcos, kommunista, kinek felnőtt gyerekei vannak, összeszűrje a levet egy cifra divatbábbal...

— Olga! Légy szíves... — szólt közbe Bene.

— Ez nem igaz! — tiltakozott Milán. — Nem tudom, Olga, miért kell itt most beszennyezni egy fiatal tanárnőt, a vendégedet...

— Megszökött! Búcsú nélkül hagyott itt, az anyjával együtt, aki valamiféle sugarakról fantáziált. Annak is az agyára ment a gáz, én mondom. S miféle vendég az, aki minden éjjel szeretkezik a másik vendéggel, nős emberrel, családapával, maholnap nagyapával, közben gügyög, nyögdéccsel, sóhajtozik, liheg, de úgy, hogy én mindent halljak a falon át, hogy éjjeleken át ne tudjak aludni. Ez vendég? Ezért fogadtam be a házamba? Egy háborús bűnöst a lányával!

— Olga!

— Ez nem igaz — tiltakozott Bene. — Leellenőriztük Botkáékat. Múltjuk makulátlan. Olga, kérlek...

— Ne kérj! Tudom, amit tudok. Ezek a Botkáné-féle nők német tisztekkel kacérkodtak, amíg én erdők mélyén, nedves barlangban kínlódtam a sebesültekkel. És a mi győzelmünk után is mi történt? Ő utánuk szaladtak a férfiak, nem miutánunk, akik az erdőben hagytuk a hamvasságunkat, az üdéségünket. Kerültek bennünket, mert megőriztük a szüzességünket. És most is kerülnek bennünket.

— Olga, ne izgasd magad — kérlelte Milán.

— Hallgass! Elfogadtad tőle azt a borostyán hamutartót is, születésnapodra. Hát nem szagylled? Ötvennegyedik születésnapodra! Te! Tudsz te ötvennegyedik számolni? Nem tudsz, mert a gáz megszedített téged is... És engem is.

Olga zsebkendőt vett elő, és a szemét törölve, orrát fújva köszönés nélkül távozott, mintha a saját szavaitól megijedt volna, mintha az ellenérvek elől szökne.

A szökés régi bevált módszer Tiszaváron. Az emberek szöknek a problémák elől, szöknek a gondoktól, a felelősségtől, az igazság elől, szöknek a munkahelyről, a családjuktól, a szegénységtől, a sártól, most a gáztól is. Elvira is megszökött előlem. Kétszer-háromszor próbálkoztam nála, szerelmet is vallottam neki, de ő csak mosolygott. »Nem tud maga szeretni, Tamás« — mondta, és úgy nézett rám, mintha sajnálna. Megfogtam a karját, szorítottam, s beszéltem neki a nagy remekműről, a tiszavári könképről, a világ képéről, amelyet óróra nevezek majd el. Nem, Elvira nem rólad nevezem el a képet. Te nem érted meg a belőlem áradó sugarakat. Talán Olga megérezné? Olga más. Olga állandóan szökik önmaga elől. Vigyázz, Olga, valaki utolér egyszer, s betömi a szád. Majd én utolérlek. Jó?

Bene üveges szemmel nézett Olga után.

— Szökik a süllyedő hajóról — mondta fejét csóválva.

— Nem süllyedő hajó ez, hanem régen elsüllyedt roncs a víz fenekén — sóhajtott Kopasz.

— Tévedtek, barátaim — emelte fel az ujját Milán. — Most feszül igazán a víztorlánk. Indul a hajó. Jó szelek fújnak. Most kezdődik a nagy fejlődés Tiszaváron!

Bene és Kopasz, száj tátva bámultak Milánra. A főmérnök sápadt arca, karikás szemei, elmélyült ráncai nem sok bizalmat gerjesztettek.

Milán elnevette magát.

— Ez a tűz eléget itt minden régi kacatot, s akkor hozzálátunk az új dolgokhoz.

— Miféle új dolgokhoz?

— Kitalálunk valamit.

— És pénzt honnan veszünk rá?

— Pénz lesz dögvével! — jelentette ki Milán határozottan.

— Ezt én mondtam itt hat hónappal ezelőtt, amikor megkezdted a fúrást. Belebuktunk.

— Most mérget vehettek rá: lesz pénz dögvével!

— Honnan?

— Mindenhonnan. Nálunk oda, ahol baj van, ömlik a pénz. A tűzvész elég ok arra, hogy a kormány megnyissa az erszényét. Tiszavár segílyt kap. De fizet majd a biztosító, sőt az Olajkutató Vállalat is. Lesz itt pénz, ha mondom! És akkor teülünk, s megbeszéljük a teendőket. Jó?

— Jó — vonta a vállát, Bene. Milán vette a táskáját, s indult a tűzhöz.

Kopasz hosszan nézett utána, s amikor becsukta maga mögött az ajtót, keserűen kifakadt.

— Igaza van Olgának. Milán is megkergült a gáztól.

2.

Három hétig tartott a harc a tűzzel, a feltörő gázzal.

Valahonnan a föld mélyéből víztömeg sietett az emberek segítségére, s eloltotta a tüzet.

A kráter helyén tó keletkezett, kénes meleg vízzel.

A tűzoltók beültek a tartálykocsikba és elvonultak.

A bányászok leszerelték az összes berendezéseket, és szintén elvonultak.

A mérnökök, hivatalnokok, gépkocsivezetők szedték a sátorfájukat és távoztak.

A zugkocsmákban árván maradtak a székek, asztalok, poharak.

A házakban üresen maradtak az albérlői szobák. Szétvetett ágycakot, elnyútt matracokat, koszos takarókat, gyűrött törülközőket, kikapcsolt, rongyos papucsokat, egy-egy szakadt inget, alsónadrágot hagytak maguk után az egykori albérlők.

Az Elán kávéházi étterem és mulató termei ürességtől ásítva vártak sorsukra. Vendég véletlenül se tévedt be. Az énekesnő és a zenekar másutt keresett szerződést. A hangszórók hallgattak.

Tiszavár kiürült.

A tiszaváriak is, mintha ki akarták volna pihenni a mozgalmas hónapok fáradalmait, elvonultak, bezárkóztak otthonukba: pihentek, gondolkodtak, felmérték a közelmúlt eseményeit.

— Hallotta? Benét és Kopaszt leváltják.

— Úgy kell nekik.

— Hallotta? Az új tó vize gyógyhatású.

— Bár igaz volna.

— Nem hiszem én azt. Úgy járunk vele, mint az olajjal.

— Hallotta? Létai megjött Németországból, s nem találta itt a feleségét. Milivoj magával vitte Ibit. Valahol Boszniában bujkálnak.

— Majd talál magának Létai más nőt.

— Vadul szereti most a feleségét. Furosa, imi?

— Hallotta? A Vicsek Vica ötödik hónapban van.

— A ciráki Maca szintén.

— Ajaj, és még hányan...

— Egy kis friss vér nem árt a falunak.

— Hallotta? A plébános úr leveti a reverendát. Elmegy.

— Hova?

— Nem tudom.

— Hallotta? Csoma Julika Újvidéken jár iskolába. A község ösztöndíjazza.

— Megérdemli. Julika derék lány.

— Állítólag Ede megkérte, hatodszor.

— És?

— Nemet mondott.

— Hallotta? Tamás elveszi Olgát.

— Nem igaz!

— Szombaton esküsznek a községházán.

— Nem hiszem.

— Bene adja össze őket.

— Hihetetlen!

Hihetetlen, de igaz. Magam sem tudnám pontosan megmagyarázni, mi készítetett arra, hogy megkérjem Olga kezét. Az összeomlás, a nagy tűz talán, vagy az a tudat, hogy lám, Olgának megint igaza volt, neki mindig igaza van, megérzi, mit kell tenni. Meglehet, hogy azért akarom vele összekötni a sorsomat, mert teljesen legyengültem, nincs erőm tartani az ecsetet öt másodpercig sem. Az ecset ellenáll, a vászon ellenáll, a festék ellenáll. Egész művészetem veszélyben forog. Olga erős, talán ő az egyetlen, aki képes megállítani engem a lejtőn. Amikor elmondtam neki a kételyeimet, előbb nevetett, aztán elkomolyodott, megszorította a karomat, s azt mondta: »Elindulsz a lejtőn, de felfelé.« Akkor nem értettem, mit jelentenek a szavai, most már tudom. Esküvő után bevonulok az újvidéki klinikára elvonó kúrára. Utána új életet kezdünk, együtt Olgával. Idősebb nálam, hát aztán. Nem szeretnék árulkodni jövődöbéli nejemről, de annyit mondhatok, hogy felveszi a versenyt bármelyik fiatal lánnyal. Kemény a húsa, a melle, a combja. Ohó! »Nem várunk« — mondta — »megtartjuk a nászétjszakát.« Bevallom, megijedtem. Úgy éreztem magam, mintha egy emlékművel kellene lefeküdnöm. Olga mindig a nagy múltat jelképezte számomra. Aztán kiderült, hogy olyan gyengéd tud lenni, mint a rózsaszirm. Nem, nem mesélek róla, semmit. Aljas dolog volna részemről, ha kibeszelném a feleségemet. Azt, hogy szűz volt még, minden gyerek tudja Tiszaváron, bár ez számomra mellékes. Azt, hogy ember a javából, azt is tudja mindenki. Ahhoz ugyan nem tapad szemernyi piszok sem! Nem ám! Még egy utolsó üveg könyakot megiszom azért. És a nagy képre, amelyet természetesen Olgáról nevezek el, ráfestem a házasság jellegzetességét is: hosszú uszályt, selymes kelmét, sok-sok szinből, sok-sok gyengédségből, nevetésből, kuncogásból, boldogságból. Csak legyen erőm, hogy fogjam az ecsetet. Olga majd segít. Ó, ó, Olga, Olgica ...

Kristóf nem akant hinni a fülének, amikor Tamás és Olga házasságáról értesült.

Olga-t mindig nagyra becsülte, Tamástól undorodott a plébános. E két pólus egyesülését természetellenesnek találta, saját vereségének tekintette. Napokig ki sem mozdult a paplaktól. Olvasott és töprengett.

A gáz kiltörése egyébként is nyomokat hagyott Kristóf lelkében. Mélyen átélte szülőfaluja kudarcát. Lelkiismeret-furdalást érzett abban a meggyőződésében, hogy az ő imái idézték elő a nagy tiszavári terv megghiúsulását. Az Atyaisten, akihez rimánkodott, és Jézus Krisztus, akihez annyiszor fohászkozott, úgy látszik, meghallgatták, és szörnyű büntetéssel sújtották a mohósága által félrevezetett falut. Bajt és gondot, vereséget és ikárt okozott embertársainak, híveinek. Mégis van Isten!

Az a tudat, hogy mégis van Isten, megrendítette a papot. Amíg titokban kételkedett Isten létezésében, addig lelkiismeretesen végezte

papi teendőit. Most, amikor rájött tévedésére, vagyis kezdett hinni abban, hogy van Isten, úgy érezte, képtelen tovább betölteni papi hivatását.

Hosszú levelet írt a szabadkai püspöknek. Bűnösnek vallotta magát. Felfedte a levélben, hogy évek óta belső szakadás van egyházi szakképzettségéből és tisztességéből eredő nyilvános élete és titokban tartott marxista magánélete között. Ez a kettősség tévútra vezette, sőt — horribile dictu! — az istentagadás bűnébe is elvitte. A papi hivatással összeegyeztethetetlennek tartja ezt a kettősséget, ezért visszavonul, leveti a reverendát, más foglalkozás után néz, a polgári életben helyezkedik el.

A kettősség lám létezik a másik oldalon, a papok között is. Hosszú fekete reverenda alatt is megtörténik, hogy hol így, hol úgy dobban a szív, s felmerül a kértely: hátha az ellenfélnek van igaza, hátha át kellene állni az ő oldalára? ... A forradalmárok között is akadnak szép számban, akik kettős politikai erkölcsben élnek. Itt vagyok én például, aki sokáig vergődtem a forradalom és az ellenforradalom igazsága között. És engem mindig szidtak. Kristóf is szidott, amikor azt mondtam neki, kissé ittasan, hogy el kellene rendelni a papok kiherélését, akkor a fele biztosan más foglalkozást keresne. Eduárd is szidott, amikor azt mondtam neki, szintén ittasan, hogy el kellene rendelni a hivatásos politikusok kiherélését, akkor a fele biztosan más foglalkozást keresne. Kristóf kipellengérezett, hogy az egyházi dogmatizmus malmára hajtom a vizet, Eduárd pedig azt híresztelte rólam, hogy a marxista dogmatizmus híve vagyok. Tévedés! Én csak a kettősség, az álnokság ellen küzdöttem egyéni eszközökkel, vagyis tömény szesszel. Azóta is nem egy olyan ismerősömet álcáztam le, aki fennén hirdeti a szocializmus tanait, közben egész életével rácáfolt ezekre a tanokra. Ezt még holtrészegen sem fogadhatom el. A kettősséget két ákombakkommal ábrázolom nagy képemen, valahol a kétszínűség mellett, a sejtelen és kétség szomszédságában, egymással szemben, haragos feketén és szúrós pirosan. Elég az álnokságból! Kiállást várnak tőlem, tudom. Olga majd ezt is rendezi bennem. A hatalmasokkal nem alkuszom. Ami nem tetszik, úgyis megmondom nyíltan.

Julika a kávéját szűrösölte a nagy újvidéki kiadóvállalat klubjában. Egy hónapja járt ide. Fodor Gézával, s lassan kiismerte e hangyaboly életét. Úgy itesztett, hogy ebben a házban senki sem csinál semmit, ki-be jár, ül a klubban, iszik, trécsel, lopja a napot, közben a »naplopók« keze alól napilap, hetilapok, közlönyök, könyvek és egyéb nyomtatványok kerülnek ki sok ezer példányban mindennap, még vasárnap is, a telefonok éjjel-nappal csörögnek, írógépek kattognak, nyomdagépek zúgnak, gépkocsik szállítják unos-untalan a papírt, újságot, könyveket és embereket.

Fodor Géza mindennap egy szál piros szegfüvel fogadta Julikát, és habár tudta, hogy Géza a vezérigazgató szobájából »szerezte« a virágot, jólesett neki a figyelmisség. Kenéz, az idős költő apró ajándékokkal, egy-egy kerámiával, új könyvvel, pénztárcával, naptárral, vegyíronnal, kulcstartóval, népviseleti babával, világhírű festmények reprodukciójával vagy egyéb aprósággal kedveskedett a lánynak.

— Én is ültem egy festőművészek Tiszaváron — mondta Julika, miközben Rembrandt feleségéről készült festményének lenyomatát nézegette.

— Kinek? — kérdezte feszülten Géza.

— Tamásnak. Som Tamásnak.

— Hallottam róla. Az él még?

— Hogyne élne. Itt van az Újvidéki Ideggyógyintézetben elvonó kúrán. Tegnap, amikor apát látogattam, Tamást is láttam messziről.

— Szeretted Tamást? — nézett a lány szemébe Géza.

— Bámultam.

— És?

— Ő volt életemben az első művész, akit láttam, ismertem. Az ő révén tanultam meg szeretni mindazt, ami a művészetben valódi és szép, s megvetni azt, ami hamis és csúf.

— Óróa mi a véleményed?

— Ne faggass!

— Nem faggatlak. Érdekel. Szeretted?

— Nem tudom. Olykor úgy tetszett, hogy szeret. Napokig hallgatózott, rám se nézett, apró figyelmességekkel halmozott el, gyengéden rám segítette a kabátot, csak úgy mellékesen megérintette a vállamat, megsimogatta a kezemet — ilyenkor sütött a közelsége, éreztem a belőle áradó vonzalmat. Máskor viszont határozottan éreztem, hogy nem szeret. Vadul nekem esett, csókolg harapott, szorított, ledöntött a heverőre, letépte a ruhámat — ilyenkor csak a győzelemre törő, öntelt és önző hímet játszotta, és engem teljesen hidegen hagyott.

— Furcsa.

— Mi van ebben furcsa? Tamás volt az első szerelmem, de azt nem mondtam meg neki soha, és nem voltam az övé soha. Megijesztett.

— Megijesztett? Nem értem.

— Megijedtem mindattól, ami körülötte ijesztő volt: bűztől, könyaktól, rendetlenségtől, piszoktól és az örülettől. Az örülettől, igen.

— Örült volt?

— Nem. De az örület ott volt körülötte.

Az örület valóban ott volt körülöttem. Kékes köd formájában terjengett. Elhomályosította a látásomat. A hajszálereimen át rögeszmékkel töltötte az agyamat. Az volt az egyik rögeszmém, hogy Ede, Kristóf és én egy személy vagyunk, egymásban benne vagyunk, és külön-külön is léteünk. Most, hogy itt vagyok az ideggyógyintézetben, s tisztul az agyam, Olga megszorítja a kezem és megcsókolja az arcomat kétszer hetente, az orvosok és az ápolónők birtokba veszik testem minden porcikáját, lelkem minden zugát, most kezdem felismerni önmagam és a többieket. Tisztán látom az egész tiszavári nagy könképet. A sejtelem eltűnt, a vágyak megváltoztak, a borzongás megszűnt, a képzelet abbahagyta játékát, de itt-ott még látom az angyalokat: Benét, Kopaszt,

Evét, Olgát, mindannyiunkat, amint felforgatjuk az idillikus csendet, mert szeretünk játszani. Azért is megfestem a képet, csak egészen másképpen.

- Hallotta? Ede regényt ír Tiszavárról.
- Ugyan mit lehet írni erről az unalmas fészekről?
- Állítólag megírta a gázkitörés történetét.
- Azt mindannyian átérték, jobban ismerjük, mint Ede.
- Állítólag azzal kezdődik a regény, hogy Som bácsi kirepül a sírjából.
- Azzal?
- Igen.
- Hisz az nem is igaz.
- Regényben nem fontos, hogy minden igaz legyen.

Részlet a szerző *Angyalok játszanak* című, sajtó alatt levő regényéből.

TRIPTICHON

1.

nem nem Gide inkább Haxley

*Gide mint a dió spárga elavasodott
(magától elszakad)
és a pöndőlhaló
Haxleyt sógorom hozza át a határon
disznóbőr kofferban
Haxley és nem Gide
tropa a kis negédes tulipánemberkének
ahogy Aldo mondaná mosollyal
abban a bizonyos szögletben
a kis homo törté az emberi nyelvet
selypített emberül
a kis nyúlszájú aranytollú törpekakas
és a méla huncsigaféle: Kosztolányi
ahogy föltálatja a könyvtáros
majdnem lehányom
pedig ő én parasztyerek vagyok ildomos
japánosan örökké mosolygok
na és Rilke a szakállas selyemhernyó*

Haxley és nem Gide aki halott

2.

*messze puha gesztenyés óraütések
kamrás mélység a fénynek ligetei
megszaporodott lábbal megyek ülök
limlom szemét farkasan civilizáció
kopognak gyakran azt hiszem
nem mond nekem semmit
akár a rojtos régi pénzek bátyák fodorvárok
galambok és gyóntatóatyák*

*az ember várja hogy a bácsi elrepül
súlya ellenére veszi a teret
elől és hátul civilizáció
egértogó csapóajtó fegyverhordó
elintézetlen ügyek*

s a beteg körül árván szineskedik
önmaga fölé emelkedik
fehér beszéd fehér lárma fölé
és megvalósul az árnyék szétnyitja lapjait
kopognak gyakran azt hiszem
a roskokban és a ségekben megfulladok
közben ő kidolgozott karcsapásokkal
majdnem kicsukja a Nyugati mezőket
fest és tisztít
kihúzza árnyékából a hervadt oroszlánt
de ez csak ál- és altatás
hájfestő illatszabó csemegebajusz
női és férfi zöldség civilizáció
közeledik talán ember ő talán
szeme sarokba szorított vadállat
üzletet faragtak szomjából
a bürokrácia pecsétes délibáb-gyűjteménye
az idő szele befúj a réseken
de ez semmi alig mozdul a Vízészü tekintet
baljós kulcsok csörögnek
és mindig rossz helyen és a zárójelek
a fény körül harapdálnak
és mindig másutt mindig rossz helyen

kopogtatnak gyakran azt hiszem

3.

a sebesség hajóorra sértetlenül ér partot
letisztult alkonyban
letisztult iható pillanatokban
védhetetlen nem mint a szerelem
a víz alatti létezés
pazar gyöngyök s galambok lépik emlékeim
mint a hó
vízszintes hulló
fől-alá lebbenő óriás pelyhek
galambok stobák és anlagok
kecskekörömből lábbeliből felhajtott itóka
milliók folytatása
tornyok és számok jelezte hiány
ez emelkedik ki a poros terepből
töredékben látom a sörivót
mozdulataival lányt föltételez
nem látom tudom a lányt
s olvasom tavak úszkáló fekete magvát
s tudója vagyok a Herold-féle
papírpötytyöző rovarnak
stúdiómom a rovarok gumós növények gondolkozása
disszertációmát

a »papírpötyyöző« úrnak ajánlom
családjában ő az egyik legjámorabb
az átlagot alulról
épp csak súrolja röptében
papírszárnyai hervadoznak
elejtett magokra les reszketeg

HAZATÉRVE BORRAL ÉS KENYÉRREL

Zazatérve borral és kenyérrrel
jól befűtöttem,
vártam, hátha meggondolod,
s mindenek ellenére mégis, mégis,
vagy éjjélkor,
amikor elhalogat a virágének
meleg szívverése,
s a bugyborékoló világűr
jeges árként betör szobádba.
Bor és kenyér várt az asztalon,
kávé volt a fiókban,
melyet ha nyitok, megszólal,
akár az orgona legmélyebb sípja,
hátha eszedbe jut,
mikor az utolsó virágének mögött
az űr jege betör szobádba.

Egérrel osztom meg kenyereimet,
mely asztalomon gőzölt
s illatozott, mint egy csokor
éppen felhasadt szemű és szájú rózsza.

Most újra szavakkal
és bogaraimmal vesződök hajnalig.
Ti madarak, akik háromkor már
az ágakon csicseregtek,
hogyan s mikor alszatok?

Értem én, hogy az öreg háznak
nem tud aludni,
ő sokat vesztett,
nagyon sokat. De ti meg én
mért nem alhatunk,
mért nem tudunk aludni hajnali háromkor?

Mikor a galamb az első szót kimondja
a hátra támadó reggelben,
várom, hogy valaki bekopogjon
(egy szörny társaságában)
akinek az utolsó cigarettáját elloptam,
a fényesedő reggelben.
De én nem nyitok ablakot
semmilyen kopogtatásra,
megfogadtam,
amíg füleltem a zsongó fák alatt,
két csöpp fehér virággal ujjaim közt,
melyet Európa egyik kertjében szakítottam
háromkor, ittasan, kikészülve.
Háromtizenötökor megrezdül egy közeli
vastag kakukkhúr,
egy távoli visszazengi
Borchert-messzeségből.
Ő, kinek beszél a költő, a sok apró madár!

Talán a reggelnek fonja koszorúit
e két szárnyas élet.

KIFORRT MOSOLYÁT

Nyüzsgő kukacos presszók.
A függöny szétszalad.

S ő, ki térdig gázol
az elesett öregek szívében,
mint a kést,
sokélú fényes mosolyát,

presszóban csiszolt mosolyát
megforgatja bennem
s elmegy az életemmel.

Mindenem magával viszi.
Megyek, vár a halálom.

VICEI KÁROLY

A MEGADÁSRÓL

*ölelések fortissimójában
még szimpla percek
majd körülvesz
csöndbetűk lihegő csordája
észrevétlen kicserélik sejtjeidet*

*— üdvös gyilkosság
s nem tudod
magad ellen kötsz-e
szövetséget*

JÁTÉKAIM

*ma
visszacserélem tőled játékaimat
hogy lehessen újra kisgyerek*

*s ha majd a boltba küldenek
szívesen kavicsokért pénzem
[elcserélem
elcserélem*

PEREMVÁROSI PROLÓGUS

*csont-halál-várakozásban
sercegve ébredő ereszet
kék-csipkefüggönyű alig-este*

*arcodon marad
a folyosóra lengő színes üveg
[fénye*

*rám gondolva
rezdül-s-e már
indulsz és*

*ujjaidon
az út léckerítés-futama
idáig vezet*

ÖNIGAZOLÁS

(pl. egy kocsmá női illemhelyének falára)

*egy szebb kifejezéssel
neveztetek tehát utcalánynak
ha nektek így könnyebb*

*merényletem
nem kímél meg benneteket
könnyüvérből még palotát emelek*

SIRATÓ BORRAL, PENNÁVAL

utolszor idézlek
most hogy a
halállal csaltál meg
térdeplő szavaim
mind csak hallgatás
anakron könnyek
a jeget meggyújtják
utolszor idézlek
a vers is csak korlát

repítsek hozzád
slágert
dülledt szemű kántor
rekedt baritonját
ha szavak ha színek
téged is idéznek
poharam már üres
sehol sem a képed

ELLENED

még mindig
ilyen-olyan tablettát szedek
hiába

ellened

jöhet a teljes elégedés
az kell
akkor tán felszökkensz

a bokor mellől
hol fűszálak tetoválták combodat
elismerően
pukedlit lejtve
összeütöd tenyeredet
egyedül úgy maradsz

KÉRGESEDVE

mintha filmzene szólna
állandóan

időről időre rájövünk
tökéletes sztrezorunk

az ugrabugra kis halál
végső soron
a rákstatisztikából is merítheted
legtisztább nyugalmad

SZÉL LESZ

szikkadt vörös földön

fehér csontbillentyűk
szétszórva hevernek

GURDABLU

*makkfej-kerek
kalapkát emelget
rám naponta
hite önnön igazában*

*télelem-szülője
farzsebében
fegyvert hordoz
— darwin*

OSTROMÁLLAPOT UTÁN

*a kivégző osztag elől
a fűgás téglafalak ím
fénylő-lakkozottan*

*béjöttek
a borozó pincéjébe
ezen a hártás nem csodálkozik*

KARAVÁN AZ EIFFEL-TORONY ÁRNYÉKÁBAN

Vonulnak ...

HÁROM sátoros szekér,
TIZENKÉT kerék —
fából.

HAT ló.

HUSZONNÉGY patkó —
vasból.

EGY medve —
láncon.

EGY majom —
kétrecben.

EGY malac —
zsákban.

EGY eb —
szabadon.

NÉGY férfi:
négy kalapács.

NÉGY asszony:
négy ász.

NYOLC PÁR csizma —
bőrből.

KÉT fiú,
KÉT lány —

mezítláb.

TIZENKÉT arc —
füstből.

TIZENKÉT szempár —
tűkörből.

... Kísérőik:

ERDŐK,
MEZŐK,
PUSZTÁK,
HEGYEK,
VÖLGYEK,
FOLYÓK,
TAVAK,
MOCSARAK,
UTAK,
UTCÁK,
ÁRKOK,
MÉRFÖLDKÖVEK,

SÜRGÖNYKARÓK,
BÁDOGKRISZTUSOK,
KOCSMÁK,
TEPLOMOK,
BORDÉLYTANYÁK,
KÓRHÁZAK,
SZEMÉTDOMBOK,
ÁRNYÉKSZÉKEK,
BÖRTÖNÖK,
AKASZTÓFÁK,
HULLAKAMRÁK,
TEMETŐK ...

és

POR,

SÁR,

LÉGY,

TETŰ,

RAGÁLY,

SZITOK,

ÁTOK,

BABONA

s gyakran —

RENDŐRKUTYÁK

zsákmányt szimatolva.

... Viaskodnak:

széllel,

viharral,

hideggel,

meleggel,

köddel,

sötéttel,

éhséggel,

szomjival,

istennel,

ördöggel,

bábával,

bakóval...

S csak akkor ütnek tábornak valahol,

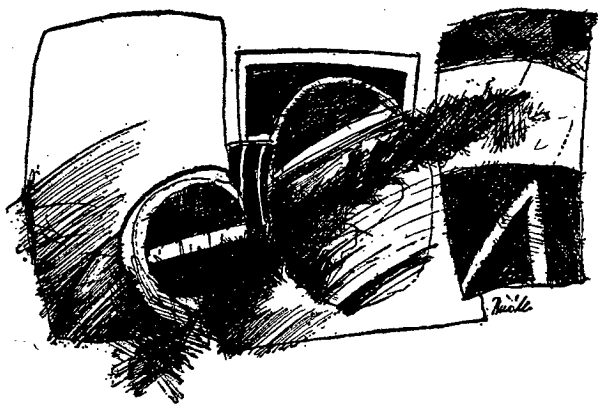
FALU szélén,

vagy VÁROS peremén,

ha —

ESŐ kopog
s kopott
csörgődobon
hallgatagon,
pőréen
ázik a KECSKE ...
Szőrén —
tavasszal,
vagy
ősszel (?)
kapzsi szelek
osztzkodtak
bőszén;
húsát
TIZENKÉT száj leste,
és HUSZONNÉGY fogsor
TIZENKÉT koporsót
ácsolt akkor este
éhes,
véres
porcelán fejszéssel ...
Ó ...
és attól kezdve
nem mekeg a kecske,
csak a bőre dalol,

ha van, ha nincs kedve,
ha dobol a majom,
s táncot jár a medve ...
és ...
mindig olyankor —
bús szempillák alatt
elszakad egy gyöngysor —
s minden gyöngyszemecske
NYOLC kis lábra gördül
s mind a NYOLCAT lassan
bevonja zománccal ...
... És NYOLC apró lábón
NYOLC remegő csillag
úgy
ég,
csillog,
villog,
akárcsak NÉGY PÁR szép,
csokoládébarna,
poros,
csöpp
cipőcske
sáros könnybe mártott,
díszes
ezüstcsatja.

A VIZEK KIRÁLYA

Mesejáték

Füsti	Hálószaqqató
Rozilka	Rezesherceg
Bence	I. halász
Öreg Áron	II. halász
Gyerekek	III. halász

Narrátor

1.

(Kölyöcsapatok futballmeccse a város szélén. Kiabálás, zaj)

TÖBBEN: Hajrá, Füsti! Hajrá, Füsti!

ROZIKA: Ne hagyj magad, Füstikém!

GYEREKHANGOK: Nézd, hogy bővölj! Mint a csik! Mint a fecske!

MÁS HANGOK: Mi lesz, Csorbó? Bohócot csinál belőled ez a füstös? Puha vagy, Csorbó!

ROZIKA: Ne ingereld, úgyis elég durva. Hajrá, Füsti!

GYEREKHANGOK: Micsoda cselek! Ördögösség. Akár Pelé, a fekete gyöngyszem! Nem bírnak vele. Még Csorbó sem, a vasbekk. Ajjvé, Csorbó!

MÁS HANGOK: Attól ne félj! Várd meg a végét! Kezd dühös lenni! Menj rá, Csorbó! Ne hagyj cicázni azt az ördögmogyorót!

UGYANAZOK: Ne félj, nem cicázik sokáig! Ez az, Csorbó! *(A kiabálás erősödik)*

HANGOK: *Felvágtá! Gzáság! Bravó, Csorbó! Tizenegyes. Pfúj!*

ROZIKA: *(sívítva)* Szégyeld magad, te vaddisznó! Pfúj, Csorbó! Játszani kell, nem durvulni. Szégyeld magad!

(Nagy zaj, kiabálás, füttyülés. A játék félbeszakad)

HANGOK: Kiállították Csorbót! Füsti vénes!

HANGOK: Csorbó nélkül nem játszunk!

MÁS HANGOK: Akkor miénk a két pont. Menjetek a pokolba, vagy torneádornak!

(A zaj elcsitul)

2.

ROZIKA: Gyere, Füstikém! Nagyon fáj? Nem bírta elviselni, hogy megmattoltad! Az a vaddisznó! Gyere, majd a folyón megmossuk, s a zsebkeendőmmel bekötöm.

FÜSTI: Nem játszom vele többet. Mindig ez a vége. Látod ezt a sok kék foltot, a sebhelyeket? Mind az ő cipője nyoma. *(Vízcsobogás)*

ROZIKA: Végre, hogy belátod! Mióta kérlek, hogy kerüld. Akkor velem is többet játszhatnál. Látod, milyen békés, jóságos a Tisza! Na gyere, húzd le a cipőt, jól fog jesni a hideg víz! Még mindig szomorú vagy?

FÜSTI: Hogy ne volnék! Mióta apám beteg, anyámnak is mindig rossz a kedve. Ez volt egyetlen örömöm, a játék. Jó, mikor hallom, hogy kiabáltok, biztattok. Amikor a fiúk gól után megölelnek. S most ennek is vége.

ROZIKA: Jaj, szegénykém! Azért ne keseredj el ennyire. Édesapád is meg fog gyógyulni.

FÜSTI: Lehet, de ahhoz szanatórium kellene. Ahhoz pedig pénz, sok pénz, ami nekünk csak akkor lesz, ha én megnövök.

ROZIKA: Pszt! Hallga! *(Suttogva)* Figyelj csak! Nézd, micsoda hall!

FÜSTI: Ilyet sosem láttam!

ROZIKA: Aranyos a hasa! S milyen nagy!

FÜSTI: Nézd, egész csorda!

ROZIKA: Biztos ezek azok a halak, amelyeknek a májából azt a csodagyógyszert csinálják.

FÜSTI: Lehet. Hú, ha a horgomra akadnának!

ROZIKA: Mindennap vagy három! Összegyűlne a szanatóriumra való pénz.

FÜSTI: Csak hát ezek nagyon éber halak. Látod, már el is tűntek. Hogy csalhatnám őket éppen én a horgomra, mikor a leghíresebb halászok is hiába ügyeskednek?!

ROZIKA: Tudod mit? Menjünk el Öreg Áronhoz. Ő szeret téged, meg rokonod is, s nálánál jobban senki sem ismeri a halak birodalmát.

FÜSTI: Az igaz. Ezért mondják róla, hogy varázsló. A múltkor én is hallottam, hogy fűtyszóval beszélgetett a rigókkal.

ROZIKA: S értette őket? Mit mondtak?

FÜSTI: Azt üzenték nekem, hogy tanuljak, mert szegény ember gyerekeiből csak így lehet valami.

ROZIKA: Milyen okosak! Na gyere, Füstikém!

3.

(Öreg Áronnál. Szarkacsörgés, madárfűtty, galambturbékolás)

ÖREG ÁRON: Csiba te! Csend legyen. Nem látjátok, hogy Füstivel beszélek? *(Csend)* Tehát, amit mondtam, ahhoz tartásátok magato-

ikat. Nem tudom, hogy az a csodacsuka, aminek a májáért most állandóan zaklatják a folyót, megjelenik-e, de ha megjelenne, akkor se lesz könnyű a dolgotok. Látjátok ezt a dobozkát?

FÜSTI: Mi van benne, Áron bácsi?

ÖREG ÁRON: Csak három egér, fiam. De tud meg, hogy ezekért még a tengerből is feljönnek a csukák. De nagyon vigyázz, mert a csuka villámgyors hal, s ha te is megrántod a zsinórt, meg ő is, könnyen eltörhet a pálcia, vagy kiszakad a hal szája. Főképp ha nagyobb akad rá, mint a karod.

ROZIKA: De hát hogy csináljuk, Áron bácsi?

ÖREG ÁRON: Óvatosan és okosan. Aki a szerencsétől esztét veszti, azt elkerüli a szerenese.

FÜSTI: És mit gondol, Áron bátyám, azok az arany hasú halak merre tanyáznak?

ÖREG ÁRON: Meg lehet tudni, csak figyelni kell. Amikor a stíma víztűkröt ideges mozgások zaklatják fel. Amikor a halak fel is szöknek a víz fölé, s hasukat mutatják a napnak. Ahol apró örvényeket láttak, s ahol mozog a káká, a nádfióka.

ROZIKA: Mint a Fűrge patak torkolatánál?

ÖREG ÁRON: Úgy bizony. Tehát olyankor és ilyen helyeken ívnek a halak, s akkor lehet őket leginkább lépni csalni.

FÜSTI: Miért akkor, Áron bácsi?

ÖREG ÁRON: Mert szerelmesek, és ilyenkor olyanok, mint a rézszeg ember. Na ég veletek, gyermekeim!

4.

(A Tiszánál. Vízcsofogás)

FÜSTI: Egy szót se, Rozika! Érted?

ROZIKA: (suttogva) Igen. De nem látok egyetlen halat sem.

FÜSTI: Nem is látni, érezni kell azt. Figyeid a pedzöt!

ROZIKA: Igen. Érzek már valamit?

FÜSTI: Pszt!

ROZIKA: És meddig kell várni?

FÜSTI: Pszt!

ROZIKA: Látod? Rángatja.

FÜSTI: Ahá!

ROZIKA: Rántsd ki!

(A rántás zaja. Lihégés, boldog kiáltások)

ROZIKA, FÜSTI: Megvan! Megvan! Hú, hogy ficánkol!

ROZIKA: Márkold meg! Vissza ne ejtsd, te málé!

FÜSTI: Hallgass! Máris csupa vér. Nézd, a kezem is!

ROZIKA: És milyen picurka!

FÜSTI: Bizony nagyon kicsi.

ROZIKA: Kinevetnek érte.

FÜSTI: Hogy vérzik! Szegényke. Vissza is dobom.

ROZIKA: Jó, de várjál, hadd mondjak neki valamit. Ide figyelj, halacskám! Picurkám! Most visszaengedünk, hogy nőjél, s magad helyett küldd ide nagyapádat. Érted? *(Csobbanás)*

FÜSTI: Hát akkor folytassuk.

ROZIKA: De beljebb dobd a horgot, és ne csobbanjon olyan nagyot.

FÜSTI: Te meg ne beszélj olyan sokat.

ROZIKA: Jó, jó. De most is én vettem észre, hogy...

FÜSTI: De én rántottam ki.

ROZIKA: Mikor mondtam.

FÜSTI: Pszt! Most már elég.

(Vízcsobogás, esemény közelségét jelölő csendes zene)

ROZIKA: Nézd, Füst! Hogy örvénylik a víz! *(Súgva)* És egyre közelebb!

FÜSTI: Nyugalom... Csak nem hal? Szent Eusebio!

ROZIKA: Ugye mondtam. Jézusom! Eláll a lélegzetem.

FÜSTI: Ilyen hatalmasat még én se láttam.

ROZIKA: El ne fuss, te anyámasszony halász! Jaj, de talán mégis. A hasa, mint egy óriás tükör! S milyen magas a háta!

FÜSTI: Mint egy Volkswagen! Mit csináljunk?

ROZIKA: Reszket a kezed.

FÜSTI: Tartanád csak te ezt a páloát. Nézd, egyre közelebb jön a parthoz!

ROZIKA: Két felkiáltójel a bajusza. Ránk mered.

FÜSTI: Eusebio, segíts!

ROZIKA: Azt hiszed, meccsen vagy? Hú, én is reszketek!

HÁLÓSZAGGATÓ: *(Suttogó, mégis erős, hörgésszerű, »embertelenti« hangon)* Ne féljetek, gyerekek! Tőlem sem, és attól se, hogy a horgotokra akadok. Fiatalkoromban száz horgász zsinórját is összeréptem, ezer kerítőhálóból vágtam ki magam életem során. Hálószaggalónak is ezért nevezték el. Jobban ismerem a halászok fortélyait, mint ők a mi szokásainkat. Ami nem csoda: nekünk az a fő gondunk, hogy zsákmányul ne essünk, a halász viszont sok mindenre gondol. Addig is, amíg horgászik. Látom, neked is van valami bánatod, Füst! fiam!

FÜSTI: I... i... i... igen, de... te honnan ismeresz?

HÁLÓSZAGGATÓ: Azzal te ne törődj, és — mondtam — ne félj! A kis hal, akít az imént visszadobtál, az én legkedvesebb úkunokám. Jóságodért jót várj. Én a tiszai halak királya vagyok, a Pontyok családjából. A Kárpátoktól Titellig parancsolok a halaknak. Kívánj, amit akarsz, ha hatalmamban áll, teljesíteni fog.

ROZIKA: Na, kívánj már! Nem érted?

FÜSTI: De mit?

ROZIKA: Várjál csak! Megvan: millió dinárt. De újait, te mállé!

FÜSTI: A vízből, te éhes csírke? Nem hallottad: »ami hatalmamban van«.

HÁLÓSZAGGATÓ: Igen, fiam: ami hatalmamban van.

FÜSTI: Tudod mit, halak királya? Azt kívánom, hogy naponta fogjak három kétkilós csukát.

ROZIKA: Ötöt, ötöt, de butuska!

HÁLÓSZAGGATÓ: *(Még mélyebbről szakadó hangon)* Hát igen. Ti is csak emberek vagytok, s az embernek az a szokása, hogy meg-eszi a halat. Azt hittem, ti talán másmilyenek vagytok.

FÜSTI: Ne haragudj, halak királya, én csak...

HÁLÓSZAGGATÓ: Tudom, fiam. És ne félj. A halak is megeszik egymást. Igaz, mi pontyok nem esszük meg testvéreinket. Inkább az iszapot túrjuk moszatok, csigák, szúnyoglárva után. De a csukák, harcsák jobban szeretik a ikész dolgokat, ők nálatok is telhetetlenebb ragadozók. Csak lecsapnak a gyanútlan pontyra, s elnyelik, mint a sárkányok. Rossz világ jár ránk, gyermekeim! A jó enyhe vizek meg a csatornák egyre több mérget hoznak a folyóba. A csukáknak könnyű, ők egészséges halakat esznek, de mi már enni is alig merünk.

FÜSTI: Hát mi éppen csukákat szeretnénk fogni, akiknek a mája gyógyító erejű.

HÁLÓSZAGGATÓ: Tudom, fiam. Azt is, hogy apád miatt, de én nem vagyok ragadozó, még a csukák rovására sem. Elég, ha az ember pusztít bennünket. Tegnap találkoztam egy márnával, épp a tengerről menekült vissza lide, a mi kedves fűzfáink alá. Azt mesélte, hogy a tengeren az ember valami olyasmit művel, hogy a halak, mintha villám csapna beléjük, megbénulnak, s csak össze kell őket szedni a víz színén...

FÜSTI: *(suttogva)* Ez az elektromos halászat.

HÁLÓSZAGGATÓ: A víz színéről, ahol döglötten, hassal az ég felé fordulva libegnek. Jaj, gyermekeim! Hatalmasak vagytok ti emberek, de lelkiismeretet nem cserélnék veletek.

FÜSTI: Kérlek, ne haragudj, halak királya. Érttem a bánatod. Nem tudtam jól megfontolni.

ROZIKA: Mert nincs fantáziád.

FÜSTI: Mert ez a lány is folyton idegesít.

HÁLÓSZAGGATÓ: Tudom, fiam, hogy a nők kívánságával nehezen futhat versenyt a képzelet. De ha akarod, segíthetek neked.

FÜSTI: Nagyon megköszöném. Hallgatunk, Hálószaaggató!

HÁLÓSZAGGATÓ: Akkor hát lide figyelj! Hallottál már a vidráról?

FÜSTI: Valamit igen, halak királya.

HÁLÓSZAGGATÓ: Akkor azt is tudod, hogy a bundája nagy becsben áll az emberi világban. Mostanában különösen. Van, aki lopni, rabolni se átal, csakhogy a feleségét vidraprémbe bugyolálhassa. Nos, nekünk halaknak ez a ragadozó a legádázabb ellenségünk. Ől és zabál, akkor is, ha nem éhes. Kedvtelésből, szenvedélyből. És jobban ismer

bennünket, mint az ember. Sokat háborúztunk vele az én királyságom idején is. Még a csukák és a harcsák is hajlandók voltak velünk együtt küzdeni. De mindig alul maradtunk, mert ő nemcsak a vízben, de a szárazon is otthon van. S az a baj, hogy a halak már, a legbátrabbak is, legyőzhetetlennek hiszik. A sok vereség felemésztette a hitünket. De én nem akarok addig leköszönni, míg ettől a bestliától meg nem szabadítom az enyéimet.

FÜSTI: De hát hogy gondolod, halak királya?

HÁLÓSZAGGATÓ: Kevés az időm, barátom. A jövő héten már Titeinnél kell lennem, ahol a dunai halak királyával találkozom. Ide készülök sokadmagával üdülni, mert a Duna még mérgezettebb, mint a Tisza, s ezt a vendégséget kell megbeszélnünk. De holnapután este, itt a Fűrge patakánál várlak. Most együtt van az egész vidrafamília. A főhóhér, akit mi Vízisakállnak nevezünk, tegnap nagyon bezabált, ma gyengélkedik, s a családja hordja neki a halakat.

FÜSTI: És merre tanyázik? Milyen fegyvereket hozunk?

HÁLÓSZAGGATÓ: A barlangja ott van a túlsóoldalon, ahol a bokrok ráhajolnak a vízre. Persze ennek is két nyílása van, de most nem fog kerekét oldani. Ti felülről támadtok, én a csukákkal alulról. Hozz magaddal egy dárdát, egy zsákot meg a Puli kutyát. És ne szólj senkinek.

FÜSTI: Öreg Áronnak se?

HÁLÓSZAGGATÓ: Neki lehet. Ő sose fogott ki több halat, mint amennyit maga megevett, s régóta becsüljük egymást. És itt van ez a sip. Vedd magadhoz, s ha valamiben segíthetek, jöjj ki ide a Fűrge torkolatához, fújj bele, s én megjelenek. No próbáld meg!

(Füttyszó, a hívó motívum)

HÁLÓSZAGGATÓ: Ez az, kisbarátom!

(Zene)

5.

NARRÁTOR: És így lett. Füstti, Rozika, Öreg Áron, Puli és a Hálós-zaggató által vezényelt csukák harapófogójában négy ragadozó lelte halálát. Pedig ádázul védekeztek. Sziszegtek, haraptak. Belemartak a Puli orrába. A csukák körül is véresen tajtékzott a víz, de az összehangolt támadást nem tudták elhárítani. A zsákmányért Füstti több pénzt kapott, mint anyja félévi munkájáért. És ez csak kezdete volt Hálós-zaggató hálájának. Nem volt olyan hét, hogy valamivel meg ne lepte volna kis szövetségését. Elvezette a Tisza legrejtettebb zugába, ahol az aranyvessző terem. Ez a vessző olyan hajlékony, mint a gumi és fénylik, mint az arany. A legmodernebb bútorokat gyártó cég annyi pénzt fizetett érte, hogy Füstti hinni sem merete. Egy másik alkalommal este, mikor a sok fürdőző hazament, a hanyagul vízbe vesztett éksze-
reket kerestette meg a halacskákkal, s mind Füstti lábához hordta. A legnagyobbat mégis akkor cselekedte, mikor Füstti csónakját s vele Rozikát egy gonosz hullám a vízbe borította. A kislány nem tudott úszni,

a fiú megkísérelte a mentést, de vihar kezdődött, s a víz egyre vadabbul háborgott. Már Füstí is fuldokolt, mikor Hálószaggató melléjük úszott, s hatalmas uszonyát segítségül felkínálta. Ez után az eset után Füstí azért ment ki a folyóra, hogy jó szóval és finom halcsesmegéikkel megköszönje nagy jótévedje szíveségeit.

6.

(Sípszó. A Hálószaggatót hívó dallam. Még egyszer s harmadszor is ugyanez)

FÜSTI: Végre, már azt hittem, megharagudtál. Vagy mégsem te volnaél? Nem. Ez nem Hálószaggató.

REZESHERCEG: *(ércesebb, fiatalabb hang)* Jól látod, barátom. Csak én vagyok, Rezesherceg. Apám helyett jelentkezem, nekem kell őt helyettesítenem. Ne engedje a Folyók Anyja, hogy sokáig kelíjen. Sokat beszélt rólad apám, s így neked megmondhatom: nagy a mi bánatunk.

FÜSTI: Az istenért, de hát mi történt?

REZESHERCEG: Apám a halászok fogságába került.

FÜSTI: De hát hogyan eshetett meg ilyen szörnyűség, mikor ő úgy ismerte a halászok minden fortélyát?

REZESHERCEG: A részleteket mi sem tudjuk még, csak annyit, hogy Titelnél történt a katasztrófa, miközben a dunai halak búcsúztatása zajlott. Valami bűnös mulasztás történhetett, de valószínűbb, hogy az ember találta ki ismét valami ördögi cselét, amit apám sem ismerhetett.

FÜSTI: És hol őrzik most őket? Mondd, Rezesherceg, mit tehetnek?

REZESHERCEG: Beterelték őket egy keskeny csatornába. Még nincs minden veszve. A halászok nem is tudják pontosan, hogy milyen szerencse érte őket. De ha megkezdik a szállítást, akkor Hálószaggatót nem látják többé a tiszai füzesek, te se látod többé, és mi is oltalmazó apa nélkül maradunk. Ezért szólít hát a sípod hiába. Nem a mi vétünk ez, barátom. S ha valami bajod van, gondold meg, mennyivel nagyobb a miénk. Ég veled, Füstí! Legyen ingatimas hozzánk a Folyók Anyja.

(Zene. Előbb súlyos, baljós, aztán élónkebb mozgás aláfestéséhez gyorsul)

7.

(Zene elhalkul. Ideges kopogás, lihegés, kopogás, kotkodácsolás, kutyaugatás)

FÜSTI: Áron bátyám! Áron bátyám! Nagy baj van, eressen bel!

ÓREG ÁRON: Na mi az, Füstíkém? Beszélj!

FÜSTI: De jó, hogy itt vagy, Rozika! Hogy is mondjam? A halak királya Titelnél fogságba esett. Egy csatornában őrzik. Sok más halalal együtt. Ki kell szabadítanunk.

ÖREG ÁRON: Ez nehéz lesz, fiam. Biztos őrzik a halászok. De hogy foghatták el? Veszedelmes ügy. Megverhetnek, leüthetnek, s meg is büntethetnek.

FÜSTI: *(sírással küszködve)* Csak oda tudnék érní, mit bännám, mi lesz azután.

ÖREG ÁRON: Messze van. Húsz kilométerre.

ROZIKA: A bátyám motorcsónakján odaénnénk?

FÜSTI: Nagyszerű, édes, kedves Rozikám. Rohanjunk Bencéért! Áron bátyám, addig maga is kiér a partra. Jaj, csak el ne késsünk!

(Ajtócsapkodás, kotkodácsolás, kutyaugatás)

8.

(Motorberregés)

ÖREG ÁRON: Állítsd meg a motort. Evezni! Zajtalanul!

FÜSTI: Az lesz ott, látom a zsillipet, s tűz is ég mellette.

ÖREG ÁRON: Csendben, mert biztos őrzí valakit!

ROZIKA: Nem látok senkit.

ÖREG ÁRON: De a Puli nagyon hegyezi a fülét. Biztos kutyára bízták a zsákmányt.

FÜSTI: Mi legyen, Áron bátyám?

ÖREG ÁRON: Kiengedjük a Pulit, hadd barátkozzanak!

FÜSTI: Eredj, kutyuskám, de okosan!

ROZIKA: Nézd csak, már jön is a partnere. Vizsla.

ÖREG ÁRON: Úgy látszik, értik egymást. Eltűntek a nádasban. Indulás, fiúk, a zsilliphez! Én és Rozika itt várunk a csónaknál. Nem látok jól, csak teher lennék, ha futni kell.

(Sípszó, a Hálószagatót hívó)

HÁLÓSZAGGATÓ: *(keserűen, mélyről, mintha a másvilágról hangzana)* Küldd távolabb a barátod, fiam!

FÜSTI: Siess, nagyon siess, halak királya, nyitva a zsillip, igyekezz a folyóra!

HÁLÓSZAGGATÓ: Sajnos, nemcsak magam vagyok, Füstí. Csendes ez a víz, de a fenekén a Tisza meg a Duna leghíresebb halai lapulnak. Már mindannyian tudják, hogy innen nincs menekvés. Elfáradtunk a vergődésben.

FÜSTI: De mi azért jöttünk, Hálószagató, hogy téged kiszabadítsunk. Neked nem szabad elpusztulnod, te jó vagy, bölcs és uralkodásra termett.

HÁLÓSZAGGATÓ: Szép tőled, fiam, de mit ér az uralkodás, ha a legkülönb alattvalók elvesznek? Kóbor kárászok, buta kecségék föltt uralkodjak?

FÜSTI: Jaj, halak királya! Ne vitatkozzunk most ezen, mert nagyon kevés az időnk. A halászok minden pillanatban megjöhetnek. Lásd be, hogy nem eresztíhetünk ki mindnyájatokat, hiszen abból nagy baj származna. És nemcsak én, de szüleimre is.

HÁLÓSZAGGATÓ: Tudom, és nem is kívánom, hogy bajba kerülj, de ha a többiek itt vesznek, nekem sem kell a szabadság. És kérek, ne is vesződj velünk!

FÜSTI: Ugyan, Hálószagगतó! Hogy mondhatasz ilyet?

HÁLÓSZAGGATÓ: Okkal. Amint itt, Titelnél az ember velünk elkövetett, az ellen úgyse tudunk már védekezni. Elkábított bennünket.

FÜSTI: Csak most hiszed így, keserűségben. Meglásd, ehhez is hozzá lehet edződni, ezt is ki lehet tanulni.

HÁLÓSZAGGATÓ: Lehet. Majd, idővel. Utódaink. De legyen ez már az ő szerencséjük. Éltem eleget, embernek fia, kisbarátom! És nem éltem hiába. Idő kell, míg ilyen pontyot nevelnek a folyók. Talán meg se zabálnak az emberek, még múzeumba is kerülhetnek. De azt a csendes öblöt ott a Fűrge partak torkolatánál nehéz itthagynom. És téged is szerettelek.

(Egyre erősödő csobogás, csattogás)

FÜSTI: Hallod, halak királya! Bence felnyitotta a szilipet. Nézd, hogy özönlik kifelé a néped! Nincs már értelme a vitának, siess, siess, hogy itt ne rekedj!

HÁLÓSZAGGATÓ: Köszönöm, barátom. Így én is mehetek. Majd utolsóként. Úgyis ez lesz az én utolsó királyi utam. Adjon a Halak Anyja éberebb királyt.

(Kiabálás, dobogás, dulakodás)

I. HALÁSZ: Állj meg, te csirkefogó! Majd adok én neked halat!

II. HALÁSZ: Ez már hurokra került. El ne engedd azt a huligánt!

(Dulakodás)

FÜSTI: Engedjen! Kitorjí a karom! Mi van veled, Bence?

I. HALÁSZ: Meg is érdemelnéd. Ilyen gazemberség.

II. HALÁSZ: Na itt van ez a jómadár is. Megáll az eszem.

I. HALÁSZ: Mi a rossz nyavalya hozta őket ide? Beszélj, te kócos! Ki küldött? Hogy tehetetek ilyen disznóságot?

II. HALÁSZ: Uristen, ennyi hal! Na megnémultál? Nem baj, beszélj te mindjárt. *(Pofon csattan)* Ki fia-borja vagy, te rablóüldő?

III. HALÁSZ: Állj meg, Péter! Egy védtelen gyereket akarsz fölpofozni?

II. HALÁSZ: Gyerek, gyerek, huligán ez, Simon bácsi!

III. HALÁSZ: Te meg hanyag vagy és felelőtlen, mert elhagytad az őrhelyed, s engedted, hogy félévi megélhetésünkre elegendő hal visszaússzon a Tiszába.

II. HALÁSZ: Ki gondolta volna, hogy ilyen passzióra támad kedvük ezeknek a taknyosoknak?! Csak tudnám, miért tették? Beszélj vagy agyoncsaplak, te kormos tolvaj?!

III. HALÁSZ: Megmondtam, Péter, hogy nyughass. Ez a gyerek nem látszik tolvajnak. Mért tettétek, fiam? Válaszolj! Ne csavard a karját, Péter! Ki bérelt föl benneteket? Nem a kanizsai halászok?

FÜSTI: Nem. Azért tettem, mert jóbarátom Hálószaggató, a halak királya.

II. HALÁSZ: Ez a kölyök bolond is, Simon bácsi. Vagy annak tetteti magát.

III. HALÁSZ: Nézd, fiam! A mesék világából mi kinőttünk, ne etess hát bennünket ilyen badarságokkal. Mondd meg világosan és gyorsan (*hangja haragosabbra vált*), mért engedtétek ki a halakat?

FÜSTI: Már megmondtam. De ha nem hiszitek, azt csak elhiszitek, hogy szeretem és tisztelem a békés pontyokat, és szönyűségnek tartom, amit ellenük elkövettetek.

II. HALÁSZ: Nagy prókátor vagy te, kócos! Meg tudnád mondani, milyen bűnt követtünk el védenceid ellen?

FÜSTI: Meg. Áramot vezettetek a vízbe. Elkábítottátok a nagy halakat. De amitől a nagyok néhány órára megbénulnak, a kicsik biztos, hogy meg is halnak. S talán nemcsak a halak! Gyilkosok vagytok. Megölik a folyóban az életet!

III. HALÁSZ: De hát honnét tudod te, fiam, hogy mi villannyal halászunk?

FÜSTI: A halak királyától.

III. HALÁSZ: Megfoghatatlan. Látod, Péter! (*Halkan morogva*) Ezért nem jó pofonnal kezdeni a tárgyalásokat. Ebből még nagy baj is lehet. Várhattunk volna az engedély megérkezéséig.

II. HALÁSZ: Csakhogy akkorra rég szétszéledt volna ez a halzsinat. Cudar helyzet, az bizonyos. De a pofon azért nem ártott ennek a mindentudó fickónak. De hogy kerültek ide? Hálószaggató! Halak királya! Lárifári! Fecsegés. Ki bérelt fel benneteket? Erről beszélj! De ne hazudozz, mert a nádasba kötünk, s a szűnyogok nem alkudoznak veled ilyen finoman!

III. HALÁSZ: Hallgass csak! Ne kiabálj! Figyeld! Jönnék. Csak nem egy újabb szabadító expedíció?

FÜSTI: Áron bátyám!

III. HALÁSZ: Mit beszélsz? De nézd, Péter! Csakugyan ismerős. Nem tréfa. Ez Óreg Áron, az én jókomám. Katonacimborám. Hahó! Mi szél hoz erre, vén dereglyés? Halászok példaképe. Pálünkát, fiúk! Azonnal! Na mit bámulsz, Péter? Ja, a lányt?! Hát belátom, azt lehet is. Jaj, be gyönyörű vagy, virágom! Még így a tűzfénynél is. De hogy szegődtél ehhez a vén rókához?

ÓREG ÁRON: Bizony nehezen találunk ide, Simon. De jönnünk kellett, mert sejtettük, hogy bajba keveredett a gyerek.

III. HALÁSZ: Csak nem te bérelted fel? Úgyse hiszem. De mi közötök egymáshoz?

FÜSTI: Villannyal ölik a halakat, Áron bátyám! Lehet ezt túrni?

ÓREG ÁRON: Te csak hallgas, fiam. Szegény ember úgy él, ahogy tud. S bizony nem kis veszteség, amit okoztatok. De Simon

komám, te se légy engesztelhetetlen. Nem vezetne gonoszság ezeket a gyerekeket. Füstí csakugyan nagy barátságban van a halak királyával. Tudom, hogy ti ezt nem értitek, talán nem is hiszitek, pedig higgyétek el, van még ember, aki érti a természet nyelvét.

III. HALÁSZ: Lehet, nem értek az ilyesmíhez, de veszett fejsze nyelén én amúgy sem veszekedek senkivel. Velel meg a Tisza összes halaiért sem. Csak maradjon köztünk ez az egész villanyhistória.

ÖREG ÁRON: Ezt megígérjük.

III. HALÁSZ: Akkor erre inni kell. Na egészségünkre! (*Koccintások*) Péter, tegyél a tűzre. Elő a szalonnát, hagymát! Van itt gazdasszony is. Hogy hívnak, csillagom?

ROZIKA: Rozikának.

III. HALÁSZ: Na, Rozika, akkor sűrödj, mert mitkán lát a halász egy csomóban ennyi halat, s mitkán érzi ennyire elviselhetőnek, hogy nem foghatta meg őket.

II. HALÁSZ: Na egészségünkre! Több is veszett Mohácsnál. (*Koccintás, tűzropogás*)

III. HALÁSZ: Emlékszel, Áron, amikor Zenta alatt hálónkba került az a hatalmas ponty?

ÖREG ÁRON: Szét is szaggatta, mint a cémnát.

III. HALÁSZ: Hát Kanizsánál, mikor átrepült a hálón?! Mint egy helikopter. Hogy fénylett a hasa!

FÜSTI: Az volt, ő volt. Hálószaggató!

II. HALÁSZ: És ez a Hálószaggató most itt lett volna? Itt, a csatónában? Hej, barátaim, mikor lesz nekünk még egyszer ilyen szerencsénk?!

ÖREG ÁRON: Egyhamar aligha.

III. HALÁSZ: Nem fogunk mi már ezután egyebet, néhány árva keszeget.

ÖREG ÁRON: (*dúdolva*) »Csak egy árva keszeget.«

III. HALÁSZ: Tegyél a tűzre, s vigyázz, Füstí, el ne csepegjen a szalonnád zsírja. Tehát hogy is van, öreg cimborám?

EGYÜTT: Hej halászok, halászok,

Merre mén a hajótok?

Törökkanizsa felé

Viszi a víz lefelé.

III. HALÁSZ: Nincs olyan kár, bizony, hogy haszon ne lenne belőle. Egészségünkre! Meg a halak szabadságára. Ne mondjátok, hogy rossz a halász szíve. (*Koccintások, tűzropogás*)

ÖREG ÁRON: Hát a furulyád, Simon, szól-e még?

III. HALÁSZ: Hát ha van, aki fújja. De a tűz ki ne aludjon, gyerekek!

FURULYA: Hej halászok, halászok...

EGYÜTT: Hej halászok, halászok,

Mit fogott a hálótok?

Nem fogott az egyebet,

Törött szárnyú keszeget.

III. HALÁSZ: Hálózaggató, halak királya! Micsoda hal volt, barátaim! De akár híszíték, akár nem, én egyszer beszéltem is vele.

II. HALÁSZ: Biztos álmodban, öreg.

III. HALÁSZ: Ha neked a szerelem álom, akkor meglehet. Mert éppen az adai molnár lánya után emésztett a tűz. De látni alig láthattam, mert tiltották tőlem. Hanem egyszer, épp fürödtem, hogy el ne égessen a forróság, hát megszólal mellettem a vízből a halak királya: »Ha látni akarod Veronikát, hát eredj, ott fürdik a füzes között.«

ÖREG ÁRON: Rozika, fogd be a füled!

III. HALÁSZ: Nekem se kellett több, úsztam, mint a vadkacsa, s amit láttam, attól majdnem elhápogtam magam.

II. HALÁSZ: Úgy megijedtél, öreg?

III. HALÁSZ: Hát nem éppen, de azért megállt bennem az ütő, mert olyan volt, mint egy jelenés. A vízből, amelyet paskolt, szivárvány nőtt az égig, s ő azon mosakodott, táncolt, mint egy sellő. A vízcseppek, mint millió színes gyöngy, gördültek le róla. A jegenye koronája eléje bókolt, a fűzek meg reszkettek, mint a jegenyék. Hogy aztán mi történt, már nem is emlékszem.

ÖREG ÁRON: Jobb is.

II. HALÁSZ: Biztosan elénekelteél egy zsoltárt.

III. HALÁSZ: Hát azt nem, bár a halak királyát megilllette volna, amiért nyomra vezetett.

EGYÜTT: Nem fogott az egyebet,
Törött szárnyú keszeget...

(Zene)

9.

ÖREG ÁRON: Akkor hát *(mintha távolról kiáltaná)* ég veletek, barátaim!

II. és III. HALÁSZ: Jó utat. Óvjon benneteket a Folyók Anyja.

ÖREG ÁRON, FÜSTI, ROZIKA, BENCE: Köszönjük, isten magukkal.

ÖREG ÁRON: Lassan feljön a nap, fiaim, indítsátok azt a motort.

BENCE: Majd beljebb, Áron bácsi.

ROZIKA: Nézze már, Áron bácsi, hogy reszket a víz, milyen ideges rezdülések futnak át meg át rajta.

FÜSTI: Biztos a nap feljöttét köszöntik a halak. *(Osobbanás, sikítás)*

BENCE: Híj, a nemjóját, még felborítanak ezek a bolond hullók. Add csak azt a rudat! Hadd csapjak közéjük!

FÜSTI: Ne, várjál! Mintha tolnák a csónakot. Figyelitek?

ROZIKA: És kétoldalt sűrűn, vonalban, mintha sorfalat állnának.

BENCE: Hogy villog a hasuk!

HÁLÓSZAGGATÓ: *(hatalmas hangon)* Igen, barátaim. A szabadságunkat ünnepeljük, s köszönjük nektek, hogy ilyen embereket is ismerhettünk...

NARRÁTOR: És vitték, sodorták a csónakot. Csobogtatták, táncoltatták körülötte a vizet. Díszkőröket írtak a tükrére, s villogtatták fényes hasukat. Közben a nap is feljött, s a sok ragyogás reszkető, vibráló káprázattá bomlott. Mikor a sorfalnak vége szakadt, hirtelen megnyílt a folyó, s a halak királya felvetette magát a vízből. Három méter magasban megperdült. A reggeli nap sugaraiiban vakítóan ragyogtak rezes pikkelyei. Hasa ezüstösen fénylett, uszonyai szivárványfoltok. Atán nagy robajjal zuhant vissza a folyóba. Tisztelgett ő is. És búcsúzott. Nem látták soha többé...

(Zene)

V É G E

KÉZFOGÁSOK

JULIAN RISTA BUGARIU

A HÁBORÚ UTÁNI JUGOSZLÁVIAI ROMÁN IRODALOM

A nemzeti tarkaság, a különböző nemzetiségi csoportok együttélése világviszonylatban is egyik számottevő jellegzetessége korunknak. Egyes becslések szerint az etnikailag tarka államközösségek száma hatszorosán, sőt hétszeresen is felülmúlja az egy nemzetiségű, az úgynevezett »nemzeti államok« vagy föderatív berendezésű államközösségek számát.

A mai Jugoszlávia leglényegesebb sajátosságai a függetlensége, szabadsága, öngazgatású szocialista viszonyai, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúsága, demokratikussága, a köztársaságokból és önkormányzatú tartományokból álló szövetségi berendezése. Közösségünk nagy gondot fordít a nemzeti egyenjogúságnak a művelődésben való érvényesítésére. Enélkül az egyenjogúság nélkül vésszen leszűkülne a jugoszláv kultúra ösztérülete, kiterjedése, és ezáltal megcsappannának teljes értékű érvényesülésének a lehetőségei. Ez egyben kérdésessé tenné a nemzeti egyenjogúságot, vagy pedig lecsökkentené olyan szintre, amely elszegényítené, korlátozná az alkotómunka kibontakozásához szükséges egyenjogú viszonyokat.

Az alkotók közötti kapcsolatok, együttműködésük, kölcsönös megismerkedésük és a közöttük létrejövő kölcsönhatás, az értékek egybefonódása és választóvonalaik egybemosódása lényeges követelménye az olyan soknemzetiségű közegnek, mint amilyen a Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány. A nyelvi különbségek kétségtelenül még mindig komoly és hagyományos fennálló válaszfalat jelentenek, habár olyan környezetben, amelynek lakói egy közösségben nőttek fel, és hosszabb időn át összeszokottan soknemzetiségű környezetben élnek — ez pedig közismerten vajdasági sajátosság —, a nyelv kevésbé gátolja a kölcsönös kapcsolatok elmélyítését.

Figyelembe véve az említett szempontokat, az alábbiakban röviden áttekintjük a jugoszláviai román irodalmat.

A háború előtti időkben, beleszámítva a XIX. század második felét is, Vajdaság területén kifejezettebb eszmei álláspontok híján jó néhány, többé-kevésbé kéresezéletű román nyelvű kiadvány látott napvilágot Versecen, Pancsován, Zrenjaninban, Kustiljban, Banatsko Novo Selón. Ezekben a kiadványokban időről időre irodalmi jellegű szövegek is megjelentek. (Valójában a népművészeti gyűjtőmunka adalékai voltak ezek, vagy olyan írások, amelyek a népművészet szellemében fogantak). Hasonló írásokat találunk akkortájt a románul megjelenő úgynevezett népi kalendáriumokban is. (Ezeket Versecen, Pancsován és Fehértemplomon nyomtatták.)

Csak ezekhez a vérszegény előzményekhez viszonyítva ismerhetjük el a mai Lumina című folyóirat megindulásának korszakalkotó voltát. A Luminaval egyidejűleg még négy kiadvány jelent meg, ezek közül kettőt időszakonként adtak ki. A román nyelvű irodalmi folyóirat elődjéül az 1946 áprilistól kezdve a Libertatea (Szabadság) című újságban megjelenő új, forradalmi eszméket hirdető Libertatea Literara (Irodalmi Szabadság) című mellékletet tekinthetjük. 1947 januárjában a melléklet LUMINA címmel önálló irodalmi folyóirattá alakul. Akkori szerkesztői: Vasko (Vasilie) Popa, Mihai Avramescu és Radu Flora voltak, a folyóiratot jelenleg Ion Bălan szerkeszti.

E múltbeli irodalmi élet ideológiai vezérelve — legalább is, ami a folyóirat létének kezdeti szakaszát illeti — a hangsúlyozottan politikai hangolású társadalomtudomány volt, az akkoriban uralkodó szocialista realizmus irányzatának megfelelően, típusát tekintve pedig Gorkij módra romantikus volt, némi magától értetődő proletkultus beütéssel. (Akkortájt jelentkezett az úgynevezett »paraszírók« kisebb csoportja is.) Az ötvenes évek táján már lassanként megindult az olvadási folyamat. Csakhogy továbbra is érezhető az ábrázolás eszközein a klasszikus irodalom, valamint a népművészet hatása.

A soron következő évtized (1950 és 1960 között) sajátosan átmeneti jellegű volt. Egy kisebb fokú tájékozatlanság periódusát is beleszámítva, ez az évtized voltaképpen az útkeresés ideje. Az írók kísérletező kedve inkább az ábrázolás módszerbeli újításaira, semmint a témaválasztásra vonatkozott. Egyre inkább előtérbe került az egyéni hangulatok érzékeltetése, különösen ami a költészetet illeti. Ezt követően 1965 után, az akkor induló, valamint a már befutott középnemzedéknél a formanyelv tekintetében bizonyos fokú absztrakt törekvések is megjelentek.

A Lumina körül román nyelvű irodalmi mozgalom alakult ki, és a mozgalmon belül új szervezeti formák is jelentkeztek. 1946 augusztusában a Versec melletti Kustiljban lezajlott irodalmi est keretében megalakult a Lumina Irodalmi Köre, néhány év múlva pedig, 1950-ben, Versecen létrejön a Román Írók és Közírók Klubja. A Román Nyelvművelő Egyesület keretében 1964-ben megalakult az Irodalmi Aktíva, amelynek tevékenysége különösen az utóbbi években élenkült fel.

Még 1950-ben az aktíva három tagja — Mihai Avramescu, Ion Bălan és Radu Flora a Jugoszláv Írószövetség tagja lett, közülük ketten magas elismerésben részesülnek — két köztársasági irodalmi díjat ítélnék oda az aktíva tagjainak.

A román nyelvű irodalmat több tíz főre tehető alkotó és a különböző nemzedékekből származó — és ennek megfelelően eltérő művészi arculatú és felfogású — lelkes irodalombarát műveit. Közülük heten a Vajdasági Íróegyesület tagjai. Néhányan felváltva írnak román, illetve szerbhorvát nyelven. (Ilyen például Slavco Alimján.) Flonica Stefan költőnő már régóta nem román, hanem szerbhorvát nyelven ír, míg Vasko Popa néhány rövid lélegzetű szöveget leszámítva soha nem is alkotott román nyelven.

A román nyelven nyomtatott kiadványok száma — beleértve az irodalomtörténeti, valamint a nyelvtudományi és nyelvjárási jellegű munkákat is — elsősorban Radu Flora professzor műveit — mintegy negyven címszóra rúg, ami mindenképpen figyelemre méltó mennyiség. A román nemzetiségi írók alkotásait nagy ritkán fordították a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek nyelvére, ezenkívül néhány kiemelkedő alkotása eljutott a szomszédos Románia olvasóihoz is.

Mindez élénk irodalmi tevékenységről tanúskodik, aminek, sajnos, kevés a látszata, híre ugyanis még nem tört be a jugoszláv köztudatba, mert csak Mihai Avramescu egy könyvét fordították le eddig szerbhorvát és magyar nyelvre, továbbá megjelent egy versválogatás is magyarul.

A Lumina folyóiratnak úttörő küldetése volt az elmúlt 25 évben, hiánytalanul igazolta létét, és sokat tett a jugoszláviai román irodalmi nyelv gazdagodásáért. Munkássága mély nyomot hagyott maga után megbecsülést érdemlő irodalmi mozgalom zászlóvivőjeként.

A mai jugoszláviai román nyelvű irodalom jellemzője az az általános érvényű törekvés, hogy a negyed évszázados tevékenység összegzését követően hathatósabban javítson az alkotási körülményeken. A román nyelvű irodalom ugyanis számos eleménél fogva két kultúra és két irodalom némileg félreeső pólusa között feszül, és pillanatnyilag azon fáradozik, hogy kilábaljon a közhelyek, a szokványosság, a kontárság, az elvtelen alkalmazkodás és a kisebbségség posványából.

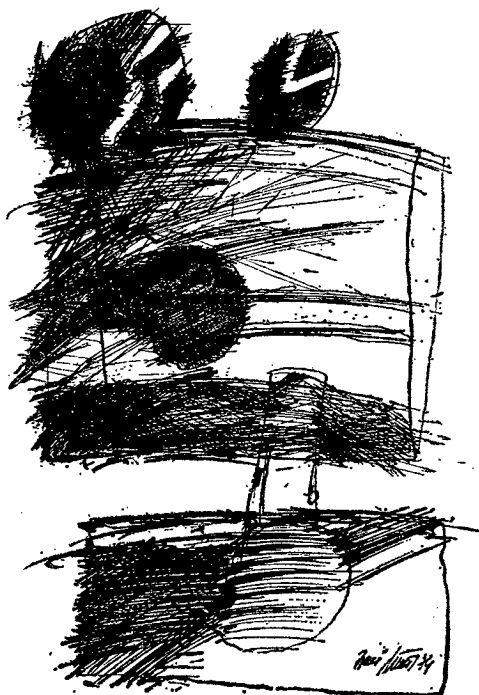
Közismert tény, hogy a kulturális életre és egyben az irodalom arculatára is sok tekintetben meghatározó befolyása van a múltnak és a hagyományoknak. Ez a törvényszerűség érvényes a jugoszláviai románok kultúrájára és irodalmára is. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell állapítanunk, hogy a román nemzetiségi csoport kultúrája és tradíciói nem kizárólag az anyaországból erednek, hanem magukon viselik a soknemzetiségű Vajdaságban töltött két évszázados együttélés jegyeit is. A nemzetiségi irodalmak fejlődése szempontjából éppen ezért üdvös a kölcsönös megismerés és méltánylás ténye, mert ezáltal is értelmetlenné válik az a még ma is fellelhető hiedelem, hogy a nemzetiségi irodalmak a hirtelen megkapott, a túlságosan egyszerre beálló méltánylás és egyenjogúsítás következtében önmaguk felé fordultak, bezárkóztatták és kizárólagosakká váltak. A kölcsönös megismerés, az alkotó szellemű együttműködés, valamint az irodalmaink közötti kapcsolatok — ezek közé sorolhatjuk ezt a kis ismertetőt is — lévén egy kisebb számú nemzetiségi csoport irodalma, mint amilyen a vajdasági románságé, amely kisebb olvasótáborra számíthat és ennél fogva szűkebb környezetben hat, megtalálja az utat az új közönség felé és túl-

teszi magát azon a helyzeten, amikor úgy tekintettek rá, mint hiteles értékű alkotómunkára képtelen irodalomra, mint a külföldi és a hazai irodalmak egyszerű fogyasztójára.

A költői erejű jugoszláv román irodalom válogatott alkotásainak leendő olvasója a következő oldalakon maga is megismerkedhet ennek az irodalomnak gazdag érzelmi skálájával, sajátos vérmérsékletével Slavco Almaján nagyközönség elé kívánczó, esztrádszellemű megszállottságával.

Biztosra vehető, hogy ezen ismertető révén a magyar, de akár a más nemzetiségű olvasó is még inkább meggyőződik arról, hogy e szelíd vonalú Pannón-síkságon élő emberek — tekintet nélkül arra, milyen nyelven írnak — mennyire közel állnak egymáshoz, mennyire egyek...

Aladics János fordítása

KALITKÁBAN KRÉTA-LÉPTEK

A KALITKA

(Colivia)

A szembogár kétségbeesetten
[felkiált]
A látóhatár ó kalitkába zárva

A boltzaton szokványos susogás
Mint az énekszóval csapra vert
Hordó pincéjében hol
Semmi sem rezzen

A szembogár ideggyökerekig
Erősen kitágul ahogyan teszi
A kulcs
Mely a száműzetésben lel ajtajára

A képzelet álomba szenderül

Siető léptek

Kréta-léptek a szembogarat
A kalitka egyik sarkába helyezik
S mindaddig ott hever amíg
Az élet és halál
Íránti ragaszkodásunk meg nem
[szűnik]

És fatojás lát napvilágot

Melyet gyöngéden
Vésve-fabrikálva a kalitka
Elrejt s azt mondja neki
A látóhatár ó lezárva

A fatojás pedig
Szó nélkül mint rendesen
Bukfencet vet
És kalitkává változik

EGY MÁSFÉLE DIMENZIÓ

(O altá dimensiune)

A kötömb előtt
A madár fészke sárga hiánytojással
[gyarapodott]

A kilencedik gyönyörű szó után
A tojásból kikelt egy élőlény
Ujjaiból
Kötömböt markoló
Fémháromszöget húzott elő

Virágpör-hullató nap
Az élőlény szemügyre veszi a
[kötömböt]

És megállapítja
Kifaragható belőle
A pusztaság házának ajtaja

E képzelt lehetőség láttán
Énekelni kezdett

Zölden havazó dalától
A kő meg-megremegett
S e gyönyörű
Összeomlás-álomban
Éneke
Az élőlénybe vésetett

A PONT ÉRZELMI VILÁGA

(Universul emotional al punctului)

A tenyér
Amelyben a pontot őrzöm
Mind nagyobbá lesz

Ebbéli növekvés
Újabb lehetőség
Hogy eltűnjön a számlapról

Tenyérben a pont világa amely
Bármely pillanatban
Füst
Vagy ennek tagadásává válhat
S e tenyér figyel
A nevetéstől felfuvalkodó
Pont hahotáját

Ő is
Nevet
Akárha a pont tenné
És felfuvalkodik a nevetéstől
Két hahota-léggömb
Úszik egymás mellett
És mind nagyobbra fúvódik fel
A pont sem különbözik már
A világmindenségtől

A közelben madár repül
A létezés
E komikus jelenetén
Nevet a madár is

A nevetés felfuvalkodik

NYOLCSZÖGŰ TOJÁS

(Oul octagonal)

Sem fiú-
Sem leánytestvére
De senkije sincs
Ki gondolatban vigyázna rá

Egy-egy szögletén
Csönd honol mint
Vízzel telt óra-
Mutatók

Nem madár szülte
Nem a halak szülték őt

A merő ésszerűtlen
Tapasztalás
De ennek ellenére sem
Különbözik
A közönséges tojástól

Ha egy szöglet fölbukkanna
A másik eltűnik

S mindez oly sebesen pereg hogy
Tisztes távolságból
A nyolcszögű tojás
Szögnélkülinek tűnik

A nap a magasba ivel
Nem ütközik boltozatba
Este ha lenyugszik
Nem süpped a föld alá

Különös állapotában
Mint egy bolond ábránd
Fel az égbe kúszik

Fölfelé a nemlétezés falain
Miközben szárnyról álmódzva
Levetkezne a csalás béklyóit

Fordította Kolíger Károly

ÖRÖKSÉG

KRÚDY ZSUZSA

ÉDESAPÁMRÓL

»1878. év egyik októberi napján, Nyíregyházán egy nádfedelű házban, az egykori Sztárek-ház szomszédságában, a Kállai utcában egy fiúgyermek pillantotta meg a napvilágot« — olvashatjuk Krúdy Gyula egyik életrajzi regényében. Azt, hogy ez a vidék, táj az akkori Magyarország egyik legelmaradottabbja, legcivilizálatlanabbja volt, tapintatból, szeretetből nem említette. Helyette így vallott: »A Nyírség Magyarország legszebb tája. Írni róla csak oly gyöngédséggel lehet, mint egy halott menyasszonyról.« Apjaura keresett ügyvéd, édesanyja egyszerű parasztleány, szolgáló volt, akitől azonban egészséges, természetes észjárást, élénk, színes fantáziát, jó megfigyelőképességet, mérhetetlen szorgalmat és munkabírást örökölt.

Apai nagyszülei részt vettek az 1848-as szabadságharcban, Komárom várának védelmében. Dédapa, mint honvédtiszt, felesége — akivel ott esküdött örök hűséget tábori pap előtt, katonai zászlók alatt — mint markotányosnő. A gyermek Krúdy otthon legtöbbet és legszívesebben hallgatott történetei 1848-hoz kapcsolódnak. Klapka, Garibaldi, Damjanich, Kossuth és Türr István neve jó ismerősként csengett a Krúdy-házban. Sok szó esett a legendás rokonról, nagyapa testvéröccséről, Krúdy Kálmánról, aki »nyargonc« futár volt Görgey fővezér mellett. A szabadságharc bukása után nem ment külföldre bujdosni. Itthon maradt, s fölcsapott betyárnak. »Uri betyárnak« nevezték, mert a zsákmányolt pénzt nem tartotta meg magának, hanem a rászorulók között osztotta szét. Krúdy Kálmán »jelentette a nemzeti ellenállást, az örökös nyugtalanságot, a börtönben meg nem nyugvó magyarságot, azt a tüzet, amelyet minden magyar szívben és minden magyar házban ápolgatták, ha tűztojáska alakjában is rejtegetve a hamu alatt«. Kálmánt a vadkerti csárda mellett lőtték agyon a csendbiztosok, mert elevenen nem tudták fogságba ejteni. Róla szól *Az álmok hőse*.

Krúdy Gyula még nem volt ötesztendő, amikor iskolába adták, az erős, jól fejlett fiúcska mind szellemileg, mind testileg kimagaslott társai közül. Tizesztendő korában szülei, pedagógiai megfontolások-

ból küldték gimnáziumba a messzi Podolinba az akaratos, csavargó és verekedő, hosszúra nyúlt fiút. Alkalmazkodjon idegen emberekhez, szokásokhoz, tanuljon meg szlovákul, németül. Podolinban, ebben a lengyel határszéli, középkorias városkában sok kitűnő képfestő, takács lakott. A diáktársak vidámak, a leányok szépek voltak, így a város, de az egész táj is egy életre belelopta magát Gyula szívébe. Sok-sok írásában emlékezett meg róla. Több *Szindbád* novellában, a *Podolini kísértet*, a *Podolini takácsné*, *Az útitárs* című kötetekben, továbbá *Az arany meg az asszony* és *A kárpáti kaland* című egyfelvonásosaiban.

A gimnázium felső osztályait Nyíregyházán folytatta, ahol életének fordulópontjához érkezett:

»Október volt, a cinkék már beköltöztek a városba, téli hangjuk lett az úton járó madaraknak, amikor egy vasárnap a Píringér János kiadásában megjelenő Szabolcsi Szabadsajtóban egy új név és egy régi beszély lát napvilágot. A beszély címére már senki sem emlékszik, de a név viselője még mozgatja kezét és lábát. A név így hangzott: legifjabb Krúdy Gyula. Hősünk tizenhárom esztendő volt akkor és e babonás életkorban ezzel eldőlt élete és sorsa örökre.«

Ettől kezdve rendszeresen és szenvedélyesen írt. Életének legnagyobb szenvedélye mindvégig az írás és olvasás maradt.

Annyira szeretett olvasni, hogy aludni is sajnált, és éjszaka lámpáját csak erélyes felszólításra oltotta el. Édesapja könyvesszekrénye, nagyanyja tizenkét ládányi könyve után a szomszédok, az iskolatársak könyvei következtek. Átböngészte a padláson talált régi újságokat, folyóiratokat is. Így ismerkedett meg még alaposabban a múlttal.

Később tagja lett a város mindkét könyvtárának. A Kaszinó könyvtárát egy takarékpénztári tisztviselő vezette kedvtelésből. (Ha csak tehette, kedvezett a »kis Krúdynam«, annyira meghatotta óriási érdeklődése, tudásszomja.)

A Polgári Kör könyvtárosa Dálnoki Gaál Gyula, az első »nyugalmazott magyar vidéki színész«, aki negyvenéves csavargás, vándorszínesszkedés után tért haza szülővárosába. Érdekes, színes egyéniség lévén, meséi, hatalmas lódtításai csodálójává tették a diák Krúdyt, aki később számtalan írásában örököltette meg őt, saját nevében és a *Szindbád* novellákban Ketvényi Nagy Sámuelként.

A jó olvasmányok végigkísérték életét. Életének utolsó három évében a Fővárosi Könyvtár óbudai fiókjának lett tagja. Fennmaradt olvasófüzetének tanúsága szerint havonként kétszer-háromszor cseréltem számára könyveket. Akkoriban Heine, Rilke, Hoffmann, Thomas Mann, Csehov, Poe, Galsworthy, Balzac, Maupassant, Scott, Goethe, Dickens és Turgenyev műveit forgatta. Ez utóbbit különösen szerette. Puskin *Anyegin*jét évekig tartotta éjjeliszekrényén. (A sors kegye máig megőrizte számomra.)

Most azonban szálljunk vissza képzeletben 1894 októberéhez, a 16 esztendő Krúdyhoz, sok-sok újság szorgalmas külső munkatársához, aki egy szép napon a következő levelet kapta:

»Legyen szíves nekem, forduló postával felelni a következő kérdésemre: Hajlandó-e ön október hótól a Debreceni Ellenörhöz belépni?

Ez esetben 40 forint havi díjjal szolgálnánk, amely összeg gyakorlatának öregbülésével növekednék. Feladata lenne pedig a tárca, színház, nagyobbfajta report stb. végzése... Végtelen örvendének, ha Ön, ki nek kvalitása a szó teljes értelmében elvitathatatlan, alulírott vén poéta mellé kerülne... Gáspár Imre.«

Ezek után nem csoda, hogy a tantárgyak nagy részét nyúgnak érző diák, akinek már számos összeütközése akadt az iskola rendjével, fegyelmével, megszökik hazulról és jelentkezik Debrecenben. Felfedezőjéről később így írt:

»Gáspár Imre volt első főnököm, korrigálóm, irányítóm Debrecenben, az ottani szabadelvű párt lapjánál. Csodálatos leveleit, amelyekben útmutatást adott olvasmányaimhoz, ma is őrzöm.«

A civisek között igen jól érezte magát az ország legifjabb színikritikusa és csak apja szigorúságának engedett, amikor hazatért leértsejgizni. Utána egyetemre akarták küldeni. »Az apám — büszke, nagyralátó ember — azt hitte, hogy majd követ leszek Párizsban. Az anyám szolgabíróát szeretett volna nevelni belőlem.« Ő azonban hírlapíró lett, előbb Debrecenben, majd Nagyváradon. Ide érkezésekor főszerkesztője, Laszky Ármin, Nagy Endrét, a későbbi híres konferan-sziét küldte ki érte az állomásra, nehogy eltévedjen a jövevény. Nagy Endre egyik írásában így emlékezik meg erről:

»A debreceni vonatból alig néhány utas szállott ki, de így sem tudtam ráismerni a magam emberére. Én azt a széllelbéelt kopott csavargót kerestem, aki Debrecenből hajlandó átköltözni Nagyváradra, hogy havi hetven koronáért a korrektorságot és a segédriporterséget vállalja. Ehelyett egy nyurga fiatalembert láttam, aki arisztokratikusan begörbített mellel járt, de így is három fejjel magasabb volt nálam.

Valami hófehér bolyhos posztóból készült télikabát volt rajta, mintha bárányprémből lett volna kiszabva, ilyet én még se se láttam világéletemben. Aztán sárga cipője volt vörös gumitalppal, ami akkoriban szintén se látott csuda volt. Valami elképzelhetetlen fényűzés volt ez. És a kezében disznóbőr táskát tartott, amilyennel csak a grófok utaztak. Alig mertem megszólítani: Krúdy kolléga? Bólintott azzal a búsan félrebillent barna fejével.«

Nagy Endre azt indítványozta, hogy menjenek gyalog, de az ifjú kocsiba ült. »Üljön csak be. Nem szeretek gyalog járni.«

Többféle verzióban él, hogyan is került Krúdy Nagyváradról Budapestre. A legvalószínűbb, hogy tudósítónak küldték ide a milleniumi kiállításra, s ő többé nem tért vissza. Ahogy azonban maga írja, sokkal romantikusabb: »A szerelem az itt telelő Henry cirkusz táncosnője után itt sem hagyott megnyugodni. A cirkusz után Pestre szöktem.«

*

Életének új állomáshelyéről, ahová tizennyolc évesen érkezett, s amelyhez haláláig hú maradt, így vallott:

»Budapestről az utazási könyvek azt írják, hogy gyönyörű ifjú hajadon a vén Duna partjain, és tavasszal ibolyaszaga van a városnak,

mint a pesti korzó hölgyeinek, őszidőben Buda adja meg a város tónusát, lehulló vadgesztenyék kopognak a bástyasétányon, a vidékies csöndben áthallatszik a túlsó partról a kioszkbeli katonabanda muzsikája, az ősz és Buda egy anyától születtek...«

A főváros a millenniumi ünnepségek lázában mozgott; forrott minden. Mintha egyszerre kellene pótolni mindazt, amit eddig elmulasztottak. Gyors iramban szaporodtak az üzletek, vállalkozások, szórakozóhelyek. Szerették volna mielőbb utólrni Béceset. Krúdy a századvégi, gázlámpás, lóvasutas, gyér forgalmú, macskaköves, kisvárosi Pesten csakhamar otthon érezte magát. Különösen a Józsefváros, Ferencváros és Belváros csendes mellékutcáiban, földszintes házai között. Először a Józsefvárosban ütött tanyát, az újságírók, művészek, bohémek akkor oly kedvelt városrészében... »Egy-két évig a Józsefvárosban csavarogtam, koplaltam, rongyoskodtam, mert atyám ezt a módszert vélte a legjobbnak arra nézve, hogy a szülői házhoz visszatérjek. Persze nem mentem.« Szerény albérlőként húzódott meg a Gyöngytyúk, Főherceg Sándor, Práter és Zerge utcákban. Ez utóbbiba, Szendrey Júlia egykori lakásába, iránta táplált érdeklődéséből költözött, no meg Petőfi rajongása miatt. »Megtelepedtem tehát az udvari szobáskában, és a húszesztendő, romantikára nagyon is hajlamos fiatalember várakozásával nézegettem a papírkárpitos falakat. Vajon, hogyan alakul tovább bizonytalannak látszó életem e helyen, ahol minden női saru koppanásáról azt véltem, hogy Szendrey Júlia... jár-kel a házban törökös excentrikus papucsában!«

A józsefvárosi kocsmákban főként író társaival barátkozott. Leginkább a kövér Ligetihez és a bolgár Ivkoffhoz járt. A jóra való, fekete szakállú Ivkoff bormérője két szobából állott. Látogatói a szomszédos urasági cselédekből, kocsisokból, s elesett, »elszerencsétlenedett« írókból, költőkből tevődtek. Ezek megvetően, kézlegyintéssel könyvelték el, hogy valahol a »városban« irodalmi társaságok, sikerek is lehetségesek. A törzsvendégek két legkiemelkedőbb tagja: Benedek Aladár és Gáspár Imre költők. Olykor megjelent Vay Sarolta írónő, aki Sándornak nevezve magát, nadrágban járt, szivarozott és naív vidéki kisasszonyoknak udvarolt. Gyakori vendég a mosakodni nem szerető, tintás ujjú, cilindert és papi reverendát viselő Simli Mariska költőnő is. Itt ismerte meg Pongrácz Béla és Erdélyi Gyula írókat. Pongráczról rajzolta a *Vörös postakocsi* Bonifác és Erdélyiről Szilveszter titoknok alakját. Ennek a tarka-barka, furcsa társaságnak egyetlen igazi rokonszenves közös tulajdonsága volt: nagyon szerették az irodalmat, s Krúdy számára pedig ez volt és ez maradt a legfontosabb egész életében.

Nagyanyja, Radics Mária többszöri levélbeli unszolására felkereste nagybátyját, Radics Pepit, aki cipész volt a Belvárosban. E találkozás igen jól sikerült.

»Az első látogatás után a Párizsi utcában maradtam, mert felejtetetlen utcája volt ez a régi Pestnek, ha valaki közelebbről megismerte az itteni életet, akár csak egy vargaszékről is.« A dunántúli származású, kis termetű, kedves Pepi bácsi szívesen kalauzolta öccsét esténként. Megismertette a környékbeli fűzőkészítő és kalapos kis-

asszonyokkal. Legkedvesebb helyük a Régi Zenélő Óra volt. Ó, azok a zaftos virsliek, frissen csapolt sörök, ropogós sós kiflik!

Pepitől hallott először Podmaniczky Frigyesről, aki annyit fardozott Budapest világvárossá emelésén. Neki, a Közmunka Tanács elnökének köszönhető többek között az Andrássy út és a Magyar Operaház létrehozása. Frigyes báró feladatát az is nehezítette, hogy abban az időben itt még vadvizek, mocsarak ékeskedtek, valódi betyárcsárdával, amelyet jobb volt elkerülni. Ekkor figyelt fel a »Kockás báróra«, akiről később csaknem negyven novellában, tárcában emlékezett meg. Ezekből állítottam össze egyik legújabb kötetét, a *Budapest völegényét*.

Az ifjú író vidáman, szertelenül vetette bele magát az élet kínálkozó örömeibe, mulatságaiba, kalandjaiba — a józan nappal azonban a munkáé! Olyan tevékenyen, elsöprő lendülettel indult harcba a sikerért, érvényesülésért, hogy a szakemberek hamarosan felfigyeltek rá s a lapokban sűrűn megjelenő írásaira. »Józsiás úr ugyanis azon törekvő és fáradhatatlan írók közé tartozott, akik lehetőleg mindennap szeretik nyomtatásban látni nevüket...« Azonban még igen-igen sokat kellett dolgoznia, fáradnia, amíg a tízes-években, a *Szindbád* novellák és a *Vörös postakocsi* megjelenése után, országos hírvé íróvá válhatott. (Ez utóbbi kilencszer jelent meg magyarul. Lefordították német, angol, szlovák és bolgár nyelvre. Románul a közeljövőben jelenik meg.)

*

Ady és Krúdy barátságának színtere főleg a Terézváros volt. Kedvelt tanyájuk a hering-, hagyma-, pörkölt- és hordószagú Három Holló kocsmá, amely az Operaház mellett állott. Ők egymással személyesen csak Pesten ismerkedtek meg, bár mindketten Debrecenben és Nagyváradon kezdték pályájukat, csak néhány év eltolódással. Mindkettő jó megjelenésű, csinos, divatosan öltöző, igen ápolt, tiszta férfiú. A nőknél aratott sikereiket maguktól értetődőnek tartják, s ritka kivétellel, keveset törődnek vele. Munkakedvük, munkabírásuk szinte kiapadhatatlan. Többnyire könnyen, törlés, javítás nélkül írtak. Hivatásukat imádták, s az élet örömeit, útálták a kiszolgáltatottságot, helyezkedést. Krúdy ezt így fogalmazta meg: »Mert jegyezd meg magadnak, Ady Endre, hogy az a legutolsó íróféreg, aki úgynevezett társadalmi úton akar érvényesülni. Ez a legfertelmesebb fajzat! Aki meghívókat les zsúrokra... Ezek a Kiszülhandok, ezek a Csókolom a lábatok, ezek a Legalázatosabb szolgája méltóságos uramok — ezek a két könyökkel járók... Azért szeretlek, Ady Endre, mert nem vagy ilyen.«

Krúdy számos tárcát és regényt írt a költőről *Ady Endre éjszakái* címmel. Ady pedig több verset ajánlott neki. Íme az egyik:

Öregszünk, öregszünk, öregszünk.

Most tán állnánk meg. / Nem cél, nem pálya: / Ez a világ leghülyebb / Komédiája, / Jaj, öregszünk, öregszünk. / Oh, voltak jók is / Erényben, bűnben, / Kedves, jó kis asszonyok / Az életünkben, / De öregszünk, öregszünk, öregszünk.

Édesapám, margitszigeti éveit alatt barátkozott össze Szép Ernő költővel és Kárpáti Aurél kritikussal. Hogy mennyire hálás volt egy-egy elismerő cikkükért, bizonyítják az alábbiak:

Drága Ernőm, vidéki ember vagyok (az életmódomnál fogva), nem tudom, hogy a jósors mikor hoz bennünket kézzorításnyi közelségbe. Ezért fogom a pennát e szép ünnepi délután, hogy megköszönjem neked: minden régi és új kisasszonyoknál könnyesebb, meghatóbb örömet okoztál a Nyugatban lévő írásoddal. A kisasszonyok csaknem elvitték a szívhangjaimat, szív-ünnepeimet: te, drága Jóság, néha visszavarázsolod régi kedvemem és fejtartásomat. Isten áldja meg a kezéd. Még sokszor »üssél«.

Szeretettel csókol, öreg bátyád

Krúdy Gyula

Szentmargitsziget, 1922. szeptember 8.

Kedves Auréloom,

talán soha az életben nem estek ily jól drágalátos soraid, amelyekben személyemmel foglalkoztál. Rosszul mennék a dolgok, nagy szükségünk van az elismerés adta lelkielősegítésre. Köszönöm neked, hogy ily jó voltál hozzám, igyekszem megérdemelni.

Szerető barátod

Krúdy Gyula

1932. jan. 15.

A legkedvesebb, legmeghatóbb, legharmatosabb Krúdy-hősnők édesanyámról, Zsuzsíról mintázódtak. Ő *Az útitárs* Eszténája, a *Hét bagoly* Áldás-kája, a *Rezeda Kázmér* Tinije, az *Asszonyosságok daja* Natáliája, a *Bukfenc* Gyöngyvirágja, s a *Boldogult úrfikoromban* Vilmája. Zsuzsi 21 esztendővel volt fiatalabb uránál, szerény, komoly, s igen szerelmes nő. Csak egyet akart: szeretetet! Ezért kínálta cserébe ifjú életét, meleg szívét, házikenyér-jóságú lényét.

A Margitszigeten József nádor egykori nyári lakában éltünk, ahogy akkor hívták, a kastélyban. Az ölnyi vastag falú, zöld zsalugáteres egyemeletes ház három szokatlanul magas, nyikorgó padlójú szobájában laktunk. Télen a lakás átfűthetetlen volt, legkivált édesapám sarokszobája. Sokat fázott itt, különösen hajnalonként, amikor öreg, fekete télikabátjába burkolódzva dolgozni kezdett. Kevés kivétellel délig írt egyfolytában, csak rövid pihenőt engedélyezett magának, amikor karjait, ujjait tornáztatta, ropogtatta. Apró gyöngybetűivel, lila tintával, hegyes tollal szinte javítás, törlés nélkül rötta a sorokat. Példaképe, Jókai napi 16 oldalas teljesítményét szabta ki magának. Így hagyhatott reánk elképzelhetetlenül gazdag írói örökséget, mintegy 50 regényt, több ezer novellát, tárcát, újságcikket, nyolc-tíz szindarabot, s mindezt rövid ötvennégy és fél éve alatt.

Lakásunk berendezése a sivárságig egyszerű, szegényes volt. A bútorokat, sőt az ágyneműt is béreltük. A szigeti szállodák kislejtezett holmiai voltak ezek. A sziget azonban mesebelien szép volt. Talán kétszázfajta fa, kétezerféle virág is nyílt. Szerecsendiófa, som, bodza, mogyoróbokrok kínálhatták gyümölcsüket. Apám igen szerette lakóhelyét, s ha csak tehetett, bejárta birodalmát. Hogy is írta Szép Ernő, kedves szigeti szomszédunk?

»... mikor jókor reggel nekiszánta magát a sétának, úgy járt az úton, lassú lépéssel, lebecsájtott fejével, így is némelyik szilfa vagy

juharfa, sejtem, meghökkent ez előtt a hatalmas növésű férfi előtt. Szokása volt megállni, félrehajtott nyakkal, nyomozni a lombban egy-egy fészkelődő cinkét, vörösbegyét... Derekát a botnak támasztotta (mert bottal szeretett járni, mint a vidéki urak)...«

Születésem örömeire írta az *Asszonyiságok díját*, valódi helyszínnel és szereplőkkel.

»— Leány! — kiáltotta Bakajné a csillogó, csorgó vízvezeték felől... Úgy feküdt a kis jövevény a bába tenyerében, mint királyi trónuson. Mindenki őt nézte a szülőszobában... És a vöröskés hajú, gyengéd, virágszirom testű gyermek feje körül glóriát látott minden szem, amely őt figyelte. — Itt volt a gyermek: az élet célja.«

Szüleim házassága sajnos hamar elromlott. Apámnak hiányozni kezdett a szabadság, régi legényélete. Többször kimaradozott. Hazajövelekor volt nagy szánom-bánom, de ez nem tartott sokáig. Ilyen hangulatában írta anyámnak az alábbiakat:

»Kedves Zsuzsikám, én szeretlek Téged. Ha éjszaka elmaradok, mindig lyukas a szívem, a könnyeim pedig alig bírok, mikor eszembe jutsz. Bocsáss meg nekem, ha nem jövök rendes időben haza, jobban fáj az nekem, mint Neked.«

Pedig apám igen szeret bennünket, csak hát a maga módján.

Hogy is írja az *N. N.*-ben:

»Igen, most már bevallom, hogy mindig az volt a vágyam, hogy farkaskalandoz téli éjszaka után egy kis szánkó kasfarában agyonhajszolt lovakon benyargaljak egy ismeretlen kis városkába, kapukulcsot szerezzek egy vasnostaélyos házhoz, amelyben ifjú nőt és gyermeket rejtegetek...«

A húszas években kedves, bohém népség élt a szigeti nagy- és kisszállóban: Boromissza és Tipary festők, Kárpáti Aurél, Bródy Sándor, majd később fia, Hunyadi Sándorka, Molnár Ferenc, Zilahy Lajos, Harsányi Zsolt, Egyed Zoltán, Lestyán Sándor feleségével, Gaál Francival, Kerpely Jenő gordonkaművészek, Szép Ernő, Szomory Dezső és még ki tudná felsorolni!?

Bródy Sándor, szenvedélyes szakács lévén, szállodai szobájának falán gyúródeszka lógott, szekrényében levesbevaló tészta, fűszereket őrzött. Kis vaskályhája számára egy ábrándos kertészlány gyűjtögette a gallyakat. Ezen a parányi tűzhelyen osodás gulyásokat főzött. Nálunk is többször remekelt. Többnyire halpaprikást.

Apám igen fiatalon ismerkedett meg vele. Kedves helyük a Mélypince volt, amely a lebontott Tabánban a Görög és a Fehér sas utca sarkán húzódott meg, két szerény szobában. Apám első látogatását a bormérő Krausz Poldi bácsi így mesélte el:

»Még alig pár hete voltam a Mélypince gazdája, amikor hajnal felé arra ébredtem, hogy zörgetnek az ablakon. Kiugrottam az ágyból, és úgy, ahogy voltam, siettem felhúzni a redőnyt. A beszűrődő fényben egy gyönyörű szál férfit és egy alacsonyabbat pillantottam meg. Egy barátom társaságában álltak ott, aki megsúgta, hogy a magas Krúdy Gyula, az ezüstös fürtű pedig Bródy. Amikor betessékeltem őket,

Krúdy szelíden végignézett rajtam és így szólt: „Sándor, ide fogunk járni. Ez a Poldi csak tisztességes ember lehet, ha hosszú gatyát hord madzaggal.” És állta szavát...«

1926 körül kezdett el betegeskedni. Mája, gyomra, de főleg a szíve kínoztta. Az orvosok még az írástól is eltiltották. Ekkor írta le az alábbi sorokat: »Istenem, mi lesz velünk, ha nem tudok többé írni? Éhen halunk.«

Rettenetes szenvedéseiről a *Purgatórium* és a *Zöld Ász* című regényei adnak némi ízelítőt.

Vigaszt hozott számunkra az 1930. évi Baumgarten-díj, melyről apám így nyilatkozott: »Kihevertem a betegséget, újra élek, és nagyon jól érzem magam. Jólesik nagyon, hogy gondolnak rám íróársaim, hogy nem felejtettek el...«

Örömünkbe azonban ürom vegyült, mert felmondták szigeti ott-honunkat, s Óbudán ajánlottak fel számunkra lakást. Leírhatatlan szomorú volt a búcsú szeretett szigetünktől, de szorult helyzetünkben nem tehattünk mást.

»Szindbád olyanformán vetődött az óbudai partra (a hajógyári sziget környékén), mint egy hajótörött, nem volt válogatnivalója a menekülés módjában. — Ott szállott partra, ahol lehetett: akár csak egy sekélyes, reménytelen parton is, ahol elhasznált pléh kályhacsövek... hasznavehetetlen tárgyak között haszontalannak érezte már önmagát is...«

A gazdasági viszonyok romlásával egyre nehezebb írásait elhelyezni. Többnyire azzal utasítják el, hogy még sok kiadatlan kézírata vár közlésre. Telítve vannak. Ráadásul az »irodalmi ponyva« is erősen veszélyeztette a gyérülő kereseti lehetőségeket.

Apám azonban rendületlenül ír, ír. Szorgalmáról csak szuperlatívuszokban lehet megemlékezni. Utolsó éveinek küzdelme emberfeletti. Egyetlen szórakozása, hogy eljár a szomszédos Kéhli vendéglőbe. Ide jön ki hozzá néhány hűséges jóembere: Várkonyi Titusz, Kállay Pista, Hargittay Pista, Herczeg Elemér újságírók, Babay József és Ring Pál Amerikát járt ezermester, irodalombarát. Ez a kis kör »fejedelmként« tisztelet, s ez nemcsak az írónak, hanem az embernek is szólt. Bár ő igen kevés beszédű, szerény, önmagáról, műveiről szinte sohasem beszélt, varázslatos, szuggesztív lénye rabul ejtette környezetét. Nemkülönböztetve annak felismerése, hogy »Gyula bácsi mindent tud.« Valóban jól ismerte korának, sőt az előző koroknak is jelentős eseményeit, problémáit, személyeit.

Honnét volt hatalmas anyag-, adat- és tárgyismerete? Honnét szerezte értesüléseit ő, akit felületesen »fellegekben járó, irreális ködlovagnak« kiáltottak ki egyesek? Olvasmányait már említettem, de azt még nem, hogy ragyogó megfigyelő volt. Már egész fiatalon nyitott szemmel járt: »Sokat csavarogtam szabad mezőkön, magányos reketyésekben, bozóttal benőtt határárkok mélyében... így pontosan tudtam a természet életét, a falomb lehullását, az ér vizének színváltozását, a legszebb virágok elhervadását... nagyon szerettem a laci-konyhákban, dutyánokban üldögni és az emberek beszélgetéseit hall-

gatni. Többet lehet itt megtanulni a világról, mint az újságból és könyvből.« Ha érdeklí a téma, későbben, sőt mindvégig szívesen beszéltem és hallgat meg másokat.

Történelmi és kortörténelmi munkái előtt szorgalmasan bújt a könyvtárakat, múzeumokat. Temérdek egykori iratot, hírlapot, forrásmunkát átnézett, jegyzetelt. Latin tudása ilyenkor jó hasznára volt.

Sok levelet kapott naponta. Ezek egy része számla. Hitelezői azonban másképpen is, személyesen is szorongatják. Mikor már valóban »szánkig ért a víz«, jött meg Kosztolányi Dezső zöld tintával frott levele:

Kedves barátom, ma éjjel érkeztem Londonból. Nagyon fontos ügyben, mely téged különösen érdekel, azonnal beszélni szeretnék valahol, négy szemközt. Kérlek, hívj föl (530-85) s adj találgát.

1931. X. 12.

Ölel, régi híved:
Kosztolányi Dezső

A költő, mint a Magyar Pen Club elnöke, Angliából lord Rothermere dúsgazdag »újságkirály« ezerfontos ajándékát hozta. A lord kifejezett óhaja szerint: az esztendő legkülönb irodalmi művének jutalmazására. Kosztolányi Krúdyt és Móriczot javasolta a díjra azzal, hogy a döntést a Pen Club választmányi ülésére bízza. A Rothermere-adomány óriási port vert fel, a féltékenység, irigység tengerré dagadt, hogy ki mindenki akarta megszerezni magának a díjat, azon csak sírni, vagy nevetni lehetne.

Hozzánk pedig új remény és új gond költözött. Az esztendő legkiválóbb könyvét akarják megjutalmazni, de hol van ez a Krúdy-mű? Neki már hosszabb ideje nem jelent meg könyve, most sincs kiadója, sőt kilátása sincs, hogy legyen.

Végre, végre, lázas idegtépő napok, hetek, tárgyalások eredményeképpen a Hungária nyomda tulajdonosa, Bródy könyörült meg rajtunk, s hitelben kinyomtatta a szerző válogatotta *Az élet álom* című novellás kötetet. Bár e munkához csak október végén fogtak hozzá, mégis — kötelezettségük szerint — az év utolsó napjára, december 31-re elkészültek vele. Most már volt mit jutalmazni, ha ugyan egyet-értének majd Kosztolányi javaslatával. Végül is az 1000 fontot négyfelé osztották, s apámra 225 jutott. Ebből kifizettük legkínzóbb adósságainkat és néhány új ruhadarab is került a házhoz.

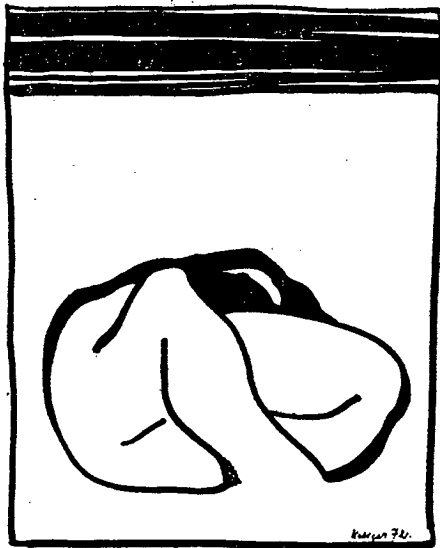
S elkövetkezett az utolsó esztendő, 1933! Végső harcok, kilincselések, üldögélések, várakozások a főszerkesztők előszobáiban, küzdelmek a hitelezőkkel, gondokkal, testi-lelki szenvedésekkel. Kilakoltatás előtt álltunk, a villanyunkat kikapcsolták. Kórházba vágott, de nem akart bennünket ellátatlanul hagyni, pénzt szeretett volna összeszedni kétségbeejtő erőfeszítésekkel. Éjszakái egyre rosszabbak, gyomorfájásokról, szívfájdalmakról, térszagatásról, álmatlan forgolódásokról, verejtékezésről, zúrzavaros álmokról, halálérzetről panaszkodott. Érelmeszesedése is kínozta, 15 kilót fogyott. Arca barázdás, szelíd gyermekszeme megtört. Ha idegenek kérdezik, hogy van, csendes nyugalommal, panasz nélkül feleli: »Csak megvagyok.«

A halála előtti estén szokás szerint bementem szobájába elköszönni. Amikor megcsókoltam, így szólt: »Köszönöm, Kicsim.« »Köszönöm, Kicsim« — ezzel búcsúzott tőlem és a világtól.

Orvosi vélemény szerint hajnalban, álmában érte a halál.

Hogy is írja a *Napraforgóban*?

»Csak alkonyattal ne haljak meg e tájon! Jöjjön lábujjhegyen a perc, amely bekandikál a kulcslyukon néma nagy éjjelen, midőn a csillagok sem láthatók s könnyű feladat átmenni az egyik vaksötét putriból a másikba... Kopogtasson be porosan a virrasztástól, csüggedten a következő nap reménytelenségétől egy boldogtalanul eltöltött éj görcsével torkunkban... átkozott hajnalon... akkor jöhet hozzám hosszú éji útjából a fekete Hírnök. De alkonyattal kíméljen, mint egy fiatal őzsutát.«

ELFELEJTETT ÍRÓ ELFELEJTETT REGÉNYÉRŐL

Farkas Geiza születésének 100. évfordulójára

Petőfi még a múlt században azért szidta őseinket, hogy olyan »ünneplő vasárnapi nép vagyunk«. Sok idő telt el azóta, változtak a korok, változtak az emberek, s ma már egy-egy fontosabb évfordulóról is gyakran megfelleledkezünk. Talán közhely, de így van: rohanó századunkban annyi minden érint és érdekel bennünket. Tegyük most kivételt, és emlékezzünk arra az emberre, íróra, szociológusra, akinek a jugoszláviai magyar irodalom kezdeti korszakában eléggé fontos szerep jutott.

Kevesen élnek ma már azok közül, akik ismerték Farkas Geizát, az eleméri földbirtokost, még kevesebb azoknak a száma, akik olvasták vagy olvassák *A fejnélküli ember* c. regényét. Születésének 100. évfordulója alkalmából beszélünk kell róla, emlékeztetnünk kell rá az ifjabb nemzedékeket. Szülőkben hazánkban, Vajdaságban nem volt kis jelentőségű a munkássága, mert a legnehezebb évekhez, az 1920—1933 közötti időszakhoz fűződik. Egyike volt azoknak, akik Szenteleky Kornél hívó szavára kész volt részt venni az itt oly nehezen alakuló magyar irodalmi élet megteremtésében, aki novellával könyvismertetővel, különböző tárgyú cikkekkel s végül egyetlen regényével, *A fejnélküli emberrel*, próbálta megmozgatni, olvasóvá nevelni a vajdasági embereket. Áldozatosága, önzetlen segítőkészsége ma már éppoly nyilvánvaló, mint nagy tudása, olvasottsága, szociológiai-pszichológiai jártassága. Ezekről egyetlen regénye is tanúskodik.

Nem itt született, hanem Budapesten, 1874-ben, de ide jött 1919-ben, a Tanácsköztársaság bukása után. Itt élt, és itt is halt meg 1942-ben, a mai Zrenjaninban.

Egyetlen regényével indult meg a Kalangya Könyvtár sorozata. Talán nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy ez volt az első vajdasági magyar regény, amelynek nincs különösebb szépirodalmi értéke, de két más szempontból annál jelentősebb. Érdekes a pszichológus számára, mert egy pszichopatológiai esetet mutat be Nagybáti György, a főszereplő sorsán keresztül; érdekes Vajdaság társadalmi múltja szempontjából, mert a couleur locale hatja át. Ezért kell a szerzőről és a műről egyaránt beszélünk itt és most, hisz kevés mű született a két világháború között, amely ilyen őszintén és sokoldalúan mutatná be múltunk egy korszakát.

FARKAS GEIZA ÉS SZENTELEKY KORNÉL

Kezdjük azzal, hogy megkíséreljük föleleveníteni kettőjük kapcsolatát. Farkas Geiza húsz évvel volt idősebb irodalmi életünk szervezőjénél, Szentelekyknél. Az akkori közlekedési viszonyok mellett messze éltek egymástól, Szenteleky Oszivácon, Farkas Eleméren, illetve Becskereken. Irodalmi ér-

deklődésük sem azonos. Farkas tudós, szociológiával, pszichológiával foglalkozott inkább, Szentelekyt a költészet, a művészetek vonzzák. Mindezek ellenére közel kerültek egymáshoz, mert Szenteleky a kezdeményező szerepét vállalta irodalmunkban, Farkas pedig örömmel kapcsolódott be a munkába. Az 1920-as évek elején már közölt tőle írásokat a Szabadkán megjelenő Bács megyei Napló, de elképzelhetjük, milyen öröm érthette, amikor 1928-ban megkapta Szenteleky levelét, hogy vegyen részt a Vajdasági Írás megindításában. A Vajdasági Írást Csuka Zoltán és Szenteleky Kornél hozták létre 1928-ban mint a Képes Vasárnap irodalmi mellékletét. Szenteleky 1927—1933 közötti levelezésében találunk erre vonatkozó adatokat. A levélgyűjteményben sajnos nincs egyetlen Farkas Geizához szóló levél sem, ennek ellenére mintegy ötven levélből, amelyeket különböző személyeknek küldött Szenteleky, az derül ki, hogy sokra becsülte Farkas Geizát.

Szenteleky Csuka Zoltánhoz írott leveléből idézünk: »... különösen Farkas Geiza hitese, elismerő levele esett jól...« Később: »... egyedül Geiza bácsi szorgalmas«.

Szenteleky mozgósította a Vajdaságban élő írogató embereket, hogy minél színvonalasabb irodalmi újságot adhasson ki. De nem elégedett meg azzal, hogy írásait közölje, hanem az ismertebbeket, akik már irodalmi vagy tudományos múlttal is rendelkeztek, szerette volna bemutatni az olvasóknak. Ennek érdekében indítja meg a Vajdasági Írásban a *Vajdasági vártán* című rovatot, és felkéri a becsei dr. Draskóczy Edét, hogy vállalja Farkas Geiza írói portréjának megírását. 1929. június 3-án írta Draskóczynek: »Nagyon szeretném, ha Geiza bácsiról beígért tanulmányod a júliusi számba elkészülne. Azt hiszem, ezzel tartozunk neki.«

A Vajdasági Írás önállósítása szempontjából is tárgyalt Szenteleky Csukával, Draskóczyval. Szeretné, ha a lap név szerinti tulajdonosa Farkas Geiza lenne, viszont a lap valóságos tulajdona az itteni magyar társadalom kezébe menne át. Minden bizonnyal azért esett Farkasra a választás és ez a nem kis felelősséggel járó feladat, mert tekintélynek tartották az eleméri földbirtokost, aki vagyona, jövedelme révén az akkori hatóságok előtt is jó garancia volt.

Amikor alig két esztendőn belül megszűnt a Vajdasági Írás, nem szakadt meg a kapcsolat Szenteleky és Farkas között. Együtt léptek fel irodalmi esteken, és az újonnan megindult irodalmi melléklet, A Mi Irodalmunk íróinak táborában is ott találjuk Farkas Geizát.

1931-ben Szenteleky azon fáradozik, hogy létre hozza a Magyar Közművelődési Egyesület írói szekcióját, a kezdeményező bizottságba is elvárja Farkast. A budapesti rádió 1932-ben egy vajdasági magyar irodalmi est sugárzását tervezte, Szenteleky Farkas Geizát kérte fel a bevezető tanulmány megírására.

A levelekből kiolvasható, hogy Farkas Geiza állandó, szorgalmas munkatársa volt Szentelekynek, s noha értékelte »Geiza bácsit«, de olykor bírálta is az írásait. Ezen nincs mit csodálkoznunk, hisz Szenteleky művészi érteke, esztétikai jártassága, ítélete a szelektálástól sem riadt vissza, de soha senkit sem akart megsérteni, nehogy mint munkatársat elveszítse. Ezért tett néha engedményeket meggyőződése ellenére is, például így: »Legrosszabb esetben Geiza bácsi gyenge halottasnapos meséjét is közreadjuk« — írja 1932. október 16-án Csukának.

Ezen az őszön arról levelez Csuka Zoltánnal, hogy meg kellene indítani a Kalangya Könyvtárat. Első műnek Farkas Geiza »roppant érdekes regényét« ajánlja, amelynek közlésére előbb is gondolt a Kalangya c. folyóiratban. Ekkor már a regény kézírata Szentelekynél volt, s ettől kezdve ír, sürget Farkas érdekében, aki ebben az időben külföldön tartózkodott, Budapesten, majd Bécsben, s onnan érdeklődött regényének sorsa felől.

Ma már nehéz lenne kiderítenünk, hogy miért esett Szenteleky választása erre a műre, hisz Bori Imre is megjegyzi *A jugoszláviai magyar irodalom történetében*, hogy Szentelekynek többször változott a véleménye a regényről, de a kiadástól semmiképpen sem akart elállni. Ha a regényről írott leveleket olvassuk, a legtalálhatóbb értékelést a Kende Ferenchez írott levélben találhatjuk: »Geiza bácsi érdeklődik, mikor jelenik meg a *Fejnélküli ember*. (...) Regénye mindenképpen megérdemli a kiadást, noha megírása száraz, kopár, szinte művészietlen, de a felvett pszichopatológiai probléma roppant érdekes.«

Ezt el kell fogadnunk érvként, de arra is gondolhatunk, hogy más okok is lehetnek. Feltehetően ez a mű készen állt, más művekre is várt ebben az időben Szenteleky, például Radó Imre Gyóni Gézáról szóló regényére, de sürgetései, amelyeket fáradhatatlanul írogatott, nem jártak eredménnyel.

Az is valószínű, hogy Farkas Geiza sokévi együttműködését kívánta honorálni a regény kiadásával. Szentelekynek küldték el a mű kefelenyomatát, hogy a korrektúrát elvégezze, de nagy elfoglaltsága miatt erre nem vállalkozott. Hamarosan azonban már arról is gondoskodott, hogy megfelelő kritikuskok írjanak majd a regényről *A Mi Irodalmunkban* és a *Kalangyában*. 1933. március 21-én írja Draskóczynak Óbecsére: »Geiza bácsi regénye, a *Fejnélküli ember* hamarosan megjelenik, mint a Kalangya Könyvtár első kötete. Nagyon szeretném, ha a Kalangyában Te írnál erről a könyvről, melynek pszichopatológiai értékét és érdekességét Te tudnád legalkalmasabban, leghozzáértőbben kifejezni, mert az értékelésben okvetlenül szükséges ismerni Geiza bácsi nagy tudományos múltját és egész sajátos egyéniségét.«

Szenteleky nemcsak a regény sorsát viselte a szívéen, nemcsak értő s inkább méltató kritikáról gondoskodott, hanem még ugyanezen a napon írt Cziráky Imrénak Óbecsére: »Az ezüstkoszorúról már múltkori levele óta gondolkoztam, végül arra az elhatározásra jutottam, hogy Farkas Geiza bácsi lenne erre a legalkalmasabb. Érveim: 1. ő a legidősebb és a legtöbbet dolgozott (több mint húsz tudományos könyve jelent meg), 2. most jelenik meg *A fejnélküli ember* című regénye a Kalangya Könyvtárban. Ilyen nagyszabású patopszichológiai felépítésű regényt nemcsak a Vajdaságban nem írtak, hanem az egész magyar nyelvterületen sem. Híszem, hogy regényének külföldön is nagy sikere lesz.«

Draskóczyval még néhány levelet váltott a regényről. Megnyugtatta a felmerült kérdések kapcsán: »... állíthatom, hogy orvos-lélektani szempontból semmi kivetnivaló sincs a regényben...« A mű legnagyobb hibájának tartotta, hogy »... Geiza bácsi nem stílusművész«, majd lejjebb: »... a regény biztos lélektani vázát olyan sután, naivul, sokszor szegényesen fűdi be a belletrisztika stuccójával.«

Szenteleky ekkor már súlyos beteg, de mindvégig »Geiza bácsi« útját kívánta egyengetni a halhatatlanság felé. Csuka Zoltánnak írta, hogy első-sorban Farkas Geizát ajánlaná a jugoszláviai magyar írók közül a Pen Klub tagságára, mert »igazi, aktív, vajdasági írónak« tartotta.

Művelődéstörténetünk feladata lenne még sok-sok adatot felderíteni Farkas Geiza életéről és munkásságáról.

VAJDASÁG A FEJNÉLKÜLI EMBER CÍMŰ REGÉNYÉBEN

Majtényi Mihály érdekes és szellemes Bige Jóska-regényei mellett ez a regény is figyelemre méltó adatokat közöl a két háború közötti vajdasági életről, emberekről. Majtényi sokkal messzebbről, a századforduló tájáról indította útnak Bige Jóskát, a jellegzetes vajdasági kisembert, Farkas Geiza Nagybáti Györgyöt egy közelebbi, de sokkal izgalmasabb korszakba helyezi. A regény cselekménye 1929—1932 között játszódik, amikor a gazdasági világválság hazánkat sem kerülte el.

A regény főhőse fakereskedő, úgynevezett konjunktúralovag, aki alacsony sorból küzdötte föl magát rövid idő alatt a társadalom jómódú polgári köreibé. Úgy meggazdagodott, hogy a város egyik legtekintélyesebb embere lett. Vagyonának eredete homályos, de ez nem zavarja a kisváros polgárait, »intelligenciáját«, szívesen barátkoznak a pénzes, ennél-fogva tekintélyes emberrel.

Az első világháború utáni konjunktúra kedvezett a gyors vagyonszerzésnek ezen a tájon, ahol igen későn indul meg a polgárosodás, a városi élet. Az itteni polgárság ugyanabban a »betegségben« szenved, mint a magyarországi. Ahogy pénzre, tekintélyre tesz szert, elkezdí utánozni a dzsentrí életét. Rendszerint rangosabb családból házasodik, barátaival a kaszinóba jár, kávéházi murikat rendez, s újabb vállalkozások helyett kártyára, italra, szeretőre költi a pénzét.

A gazdagodási hullámot megakasztja a gazdasági válság. Nagybáti is kénytelen szembenézni a problémákkal, mert a gazdasági krízis szociális problémákat hoz magával.

124. oldal: »Ott feküdt a főnök előtt a munkások névjegyzéke, mely fölött mint egy sorspallost tartotta veres ceruzáját. Milyen csekélyke mozdulat lesz ezt az ívre süllyeszteni és azon egy pipajel terjedelméig elrántani! Mégis mindegyik mozdulat egy dolgozó ember, egy elégedett család fekete nyomorba omlását, sőt talán pusztulását is jelentette. Mert akit ma elbocsátanak állásából, legyen különben legközönségesebb testi vagy legminősítettebb szellemi munkás, ugyan hol talál az újabb megélhetést?...

— A Mirkót is elbocsássuk? Hiszen a fiatalabbak közül való, nem is családos. De nagyon használható, egyformán jól beszél szerbül, magyarul, németül, románul. Talán még lehetne...

— Nem — felelte a főnök határozottan. — Ez a szerb létére szőke legény azok közé tartozik, akik többet tudnak, mint kell. Maga nem figyelte talán, micsoda bosszúálló szemeket szegez rám, valahányszor olyasvalamit rendelék el, ami nekik nem tetszik, vagy mindjárt nem adok nekik mindent oda, amit követelni eszükbe jut. Kommunista vagy valamely személyes ellenségem felbujtottja.«

A szociológus Farkas Geiza érezteti regényében, hogy az SZHSZ királyságban a társadalmi feszültség szinte tapinthatóan növekszik az 1930-as évek elején. A kormány csak részben gondoskodott a föld nélküli parasztságról, nem tudta elhelyezni, munkához juttatni a kezdetleges iparral rendelkező országban. A munkanélküliek száma egyre gyarapodik. A munkások elégedetlenségével, szervezkedésével lépten-nyomon találkozunk a regényben. Rosszul öltözött sihederek nyugtalanítják különös betöréseikkel a várost. Az újságok is foglalkoznak a rejtélyes betörőkkel, akik nem visznek el semmit, csak mindent felforgatnak. A sihederek örömmel állapítják meg: »Ezt jól csináltuk, szepegnek a burzsujok. De most egy időre elég ebből — szólt szemmel látható vezetőjük, a szőke Mirkó.« — Az alábbi jelenet is egy jellemző képet villant föl a munkáskor életéből.

71. oldal: »A telepudvar közepén a felügyelő és a sikertelenül beajánlott ember lehorgasztott fejjel álltak. A többi munkás azonban halkán, de izgatottan tárgyalta az előttük lejátszódó jelenetet.

— Azt mondja az öreg, hogy nem kell új ember, mi mendent elvégzünk. No igen, de megszakadásig dolgozunk is mindennap, azért a húsz dinárért. Túlóra nincs már, ezt se mi nem vállalnánk, sem ő nem fizetné meg. De úgy tudja a dolgot beosztani, hogy egyikünk sem állhat, pihenhet meg egy pillanatra sem, amikor egy fuvar bejön, már mindjárt négyen rakjuk le, másik négy felrakásozza, harmadik négy a fűrészhöz viszi és ez így megy egész nap; éppen hogy ebédelnünk szabad.

— Pedig ő jól tudja, milyen az, ő is csinálta.

— Majd fogja talán megint — szólalt meg Nikolics Mirkó a hirtelen szőke, mégis sötét pillantású ifjú, aki máskor is fenyegetődött, bár a Karcsi kosarát készségesen elvitte volt —, ez egy kicsit tőlünk is függ.

— Mindenesetre — mondta ki egy másik mindnyájuk határozatát — ezután igazán csak annyit dolgozunk, hogy meglássék.

— Na igen, napi húsz dinár, ennél több nem jön, még ha ölszám fizetnek is, és ezért csupa óriások jönnek ide és azok is holtra dolgozzák magukat. Még ezt a keveset is sajnálják a munkásembertől.

— Dolgozni, emberek! Diskurálni azután is lehet — találta meg a szavát az öreg felügyelő, mialatt az elutasított munkáskereső kikullogott a telep kapuján.«

A gazdasági válság idején világszerte családok és vállalkozások jutottak csődbe, amelyből szinte mindenki megpróbált menekülni. Mik voltak a menekülés lehetőségei? Általában külföldre szöktek a megmaradt tőkével, vagy az öngyilkosságba menekültek. De ezen a tájon gyakori volt a gyűjtögetés is. A nagy összegre biztosított malmot, fatelepet, gabonás üzletet felgyűjtötták. Eleinte fizetett is a biztosító, de amikor rádöbbenetek arra, hogy gyanús körülmények között ütött ki a tűz, a biztosító is óvatosabb lett. Áapos tűzrendészeti vizsgálatot kért, és minden gyanús dologba belekapaszzkodott, hogy egyáltalán ne kelljen a kárt megtéríteni, vagy csak egy kisebb összeget.

140. oldal: »Fejcsóválást okozott annak a megállapítása, hogy a telep a Turska Immobiliére társulatnál tökéletesen, sőt fölösen biztosítva volt; ami éppen a mostani üzleti pangás idején óriás szerencsévé varázsolta a csapást; a társulat képviselője mindjárt ki is jelentette, hogy bármennyire

tiszteli Nagybáti György személyét, bármily kevéssé jut eszébe. gyűjtogatással gyanúsítani — a kérdés ezen oldalának tisztázásáig a biztosítási összeget nem folyósíthatja.

A nagykereskedőt a szélhűdés környezte, mikor ezt a hírt meghallotta.«

A hatóságnak gyakran jó ürügyként szolgáltak ezek a gyűjtogatások, mert megadták a lehetőséget, hogy néhány »gyanús« személyt, merész szavú, kommunista munkást letartóztasson.

Nemcsak a vállalkozók, a polgárság élt át jelentős megrázkódtatást, hanem a nagybirtokosok, a bánsági nábobok is. A regényből kiviláglik, hogy ebben az időben küzdöttek a vajdasági nagybirtokosok azért, hogy mindenáron kijátsszák az agrárreformot. A föld nélküli parasztoknak Aleksandar Karadorđević még régensi minőségében földet ígért. 1920 és 1936 között a földreformról számos törvény és törvényerejű rendelet jelent meg. Az SZHSZ királyságban azonban nem tudták teljesen végrehajtani a földreformot. A kormány politikája nem volt következetes, csak félmegoldások születtek, illetve a tulajdonosok részéről a különböző spekulációk gátolták az óriás birtokok felosztását. Leggyakrabban azzal manővereztek, hogy valahonnan pénzt szerezve korszerű gazdasági épületeket emeljenek, modern gépeket szerezzenek be, és akkor mint mintagazdaság igényt tartottak a fölmentésre. Bizonyosságul idézzük a regény egy érdekes beszélgetését Vucetics Bátor földbirtokos és Nagybáti fakereskedő között.

82. oldal:

»— Szeretnék veled egyszer tüzetesebben beszélni. Tanyáimon építenem kell — tudod, e nélkül az agrárreform nem fogadja el, hogy mintagazdaság vagyok és nem hagyja meg nekem a szupermaximumot.

— Kérlek, bármikor rendelkezésedre állok. Gyere az irodámba holnap délelőtt, megejtjük a számításokat.

— Jaj, holnap nem lehet, már hajnalban el kell utaznom Beogradba a kölcsön ügyében.

— Talán holnapután.

— Holnapután sem lehet, mert akkor a Keglevich grófnál kell földet becsülnöm, azután vadászat lesz. Az esti vonattal — halt nem lehet, hisz azután villanyműbizottsági ülés. És azután Zagrebbe kell utaznom, ahol a fiaim vívőversenyen vesznek részt, melyen okvetlen jelen akarok lenni. A verseny után elhelyezem családomat Críkvenicán vagy Blédben — ha onnan hazajövök, majd szakítok magamnak időt az építkezés megbeszélésére... De igaz, akkor már fűlig benne leszünk az aratás-cséplésben. — Ebben a percen egy pincér levelet hozott Bátónak. Bátor: — Na hát itt van, szálláson hullanak a sertések és békétlenkednek a muraközi munkások; holnap oda kell kimennem, minden tervem felbőruult.»

A regényben számos olyan jelenet elevenedik meg előttünk, amelyből a régi vajdasági kisvárosok életének egy-egy jellegzetes mozaikja tárul elénk: a vásárok színes forgataga, ahol minden elképzelhető árut lehet kapni, olcsóbban is, mint a boltokban. Látjuk a bosnyák ruhás kereskedőket, akik hasukon hordják a »bódét«, a burek- és bózaárusokat, a gyorsfényképészt, a körhintát.

Nem maradhat ki a korképből a névtelen levelek divatja sem, amely az itteni polgárság körében volt az irigységnek egyfajta kifejezője és eszköze. Virágozik a pletyka, ahogyan Farkas is megjegyzi: »Pletykában a földgömbnek ezen a pontján sohasem volt hiány...« A névtelen leveleket, pletykákat olykor még az 1930-as években is párbaj követte, bár ennek a legnagyobb titokban kellett lezajlania, mert az akkori jugoszláv törvények szerint is szigorúan büntették a párbajozókat.

Az akkori közigazgatásról is ide kívánczik egy ironikusan ábrázolt részlet.

53. oldal: »Akkoriban egyik képviselő-testületi ülésnek különösen érdekes tárgysorozata volt, mert az új közigazgatásfőnek kellett megmutatnia, hogy a városban mindennel foglalkozik, mindenre nézve vannak eszméi, javaslatai. Javasolta tehát, hogy a Králya Alekszandra uccában vágják ki az akácfaakat, ellenben a Králya Petra uccában ültessenek ilyeneket. Hogy a városi hivatali helyiségeket szereljék fel porszívókkal és légermetezőkkal. Hogy a dögter felé vezető utat kövezzék ki. Hogy ezután a községi szolgák és rendőrök idején kapják ruházatukat, tehát a télit május, a nyárit november elején. Hogy az elcsúfító újságosbódékat távolítsák el az utcákról és terekről, ellenben a közutak fölé rogaska-szlatinai stílusban ivócsarnokfélét építsenek. A város több útvonalán élelmiszer-elárusító sátrakat emeljenek a vidékről bejövők kényelmére, ellenben a nyilvános illemhelyek felállítására vonatkozó indítványt mint időszerűtlent vessék el.«

Sorolhatnánk még tovább a nevetséges intézkedéseket, amelyeket a testület tagjai figyelmetlenül és egymás között sugdolózva hallgattak végig, s csak akkor elevenedtek fel, ha valamilyen bérletről, üzletről, kereseti lehetőségről esett szó.

A cselekmény színhelyei hazánk különböző helyiségei. A várost, amelyhez Nagybáti élete fűződik, azonosíthatjuk Becskerékkel. Ráismerünk a Bega-partra, a töltésre, a füzesre, a korzóra, amelynek egyik kedvenc találkozóhelye volt a sarki cukrászda. Ebből a városból jártak a fiatalok vasárnaponként kirándulni Acskára (Écskára), vagy Szlavónkemenesre (Slankamenre). Sok magyarázatot nem kell fűznünk ezekhez a nevekhez, noha az író kissé elferdíti őket. A távolabbi helységek neve viszont eredeti alakjában kerül a történetbe. Hallunk Banja Lukaról, Zagrebról, Crikvenicáról ugyanúgy, mint Beogradról, Brodról, Vukovárról.

A regény társadalmi körképe, színhelyei múltunkról adnak hűséges és átfogó képet. De ami még inkább megragadhatja az olvasót, az az objektív ábrázolási mód, ahogyan az író felvonultatja a sok nemzetiségű Vajdaság magyar, szerb, horvát, német, zsidó, emigráns orosz lakosait.

Ha nemzetiségi szempontból csoportosítjuk a szereplőket, érdekes megoszlást figyelhetünk meg. Iparos, kereskedő, szabad foglalkozású értelmiségi lehetett mindenki, de hatósági személy csak a szláv nevű, illetve szerb. — Nagybáti György, a főszereplő magyar, de baráti köréhez tartozik: Rosner folyamhajókapitány, Fehérics szabómester, Erdeljan fűszeres, Kienmann fogász. Már a nevekből ítélhetünk, nemzeti hovatartozás szerint heterogén ez a társaság. Leggyakrabban Szokolovics vendéglőjében jönnek össze, ahová belgrádi és budapesti lapok egyaránt járnak. De akár ebben a vendéglőben, akár Szvircsánszkinál a város sok érdekes lakosát figyelhetjük meg. Itt megfordul mindenki, aki valamilyen fontosabb szerepet

tölt be a városban, Hodek Pali, a névtelen levél írója éppúgy, mint Masi-
revics rendőrkapitány, Gorkovics Bozsidár, az egykori híres sportember,
Mokrenko Szergej emigráns orosz ügyvéd, Süsslich cukorgyáros, Schuster
könyvkötő, Jovánovics adótiszt, Molerics építővállalkozó, Pataki szűcsmes-
ter, Istenes doktor vagy Gyávai fülorvos. Itt kell megjegyeznünk azt is,
hogy Farkas néha nagyon ötletes beszélő nevekkal látja el szereplőit (Szvir-
csánszki — vendéglős, Süsslich cukorgyáros stb.).

Vajdaság már századok óta természetes élettere volt a különböző nem-
zeteknek. Farkas jól látja, ismeri és érti az itteni embereket; ez világosan
látszik az elmondottakból. Végül hadd álljon itt még egy részlet bizonyí-
téskul. Az érettségi bankettől szól ez a fejezet.

81. oldal: »Az ifjúság elvégezte vacsoráját, elhangzottak — legalább
négy nyelven — az öregek buzdító és a fiatalok ígérő beszédei. Megindult
a tánc — igazi fűzerek keringtek élő virágokból, melyek egyikén sém volt
még a fonnyadásnak, tehát az igazi érettségnek egyetlen jele-nyoma sem.
— Milyen sokat táncol a Jancsi gyerek azzal a Milicával? — Azok már
komolyan szerelmesek egymásba, az egész életen így akarnának együtt
végigtáncolni. — Schillerrel együtt kívánnánk nekik, bár teljesebben a kí-
vánságuk, örökké tartana tiszta szerelmük, boldogságuk!«

Sokat látott, sokat tapasztalt Farkas Geiza. Nem tartozott az élvo-
nalba, de nem nevezhetjük jelentéktelen embernek, írónak sem. Amikor
rá emlékeztetünk, ezt nemcsak kegyeletből tesszük, és nemcsak azért, hogy
nevét, munkásságát ne nyelje el a teljes feledés, hanem azért is, hogy
figyelmeztessünk: jugoszláviai magyar irodalmunknak sok érdekes, értékes
emléke van, amelyeknek föltánásán, rendszerezésén mindannyiunknak fá-
radoznunk kell.

ÉGTÁJ

PETKOVICS KÁLMÁN

SZABADKA ÉS A PUSZTÁK

Az urbanizálódás folyamatairól Észak-Bácskában

I.

Észak-Bácska 293 619 lakosa közül 146 755 (éppen ötven százalék) Szabadka község területén él. Ebből a városban a legutóbbi népszámlálás szerint 88 787 lélek. Szabadka sohasem volt olyan nagy város, amilyennek a számok mutatták. Puszták emelték a rangját és hosszú időn át akadályozták a városiasodásban. Régmúltjáról kevés megbízható adat van, de annál több mendemonda és későbbben kikerekített legenda ragadt a nevéhez, eredetéhez, történelméhez. Nem foglalkozhatunk ezekkel. Az okmányok közül is csak a népeletre vonatkozóak, a szociális viszonyokra utaló tartalmak érdemelnek említést.

Az első ilyen tartalmú ismert történelmi iromány 1429-ben kelt Madarason, s arról tájékoztatja az utókort, hogy a zabotkai és a vas-toroki jobbágyok tolvajlásokkal, verekedésekkel, sebezéssel, felakasztásokkal és egyéb erőszakosságokkal háborgatják egymást. Tizenhét esztendővel a Dózsa-felkelés előtt (1497-ben) Váradi Péter kalocsai érsek a rendes egyházi dézsma beszolgáltatási ügyében ír Lukács zabotkai plébánosnak. Tormásy Gábor szerint (*A szabadkai római katolikus főplébánia története*, Szabadka, 1883) az érsek megparancsolta a plébánosnak, hogy »ha hívei makacskodnak (megtagadják a dézsma beszolgáltatását), vesse őket egyházi tilalom alá, szüntessen be minden istentiszteletet és a szentségek kiszolgáltatását«.

Dózsa György Ceglédről Mészáros Lőrincet küldte ide, hogy »Bács megyében a felkelőket összegyűjtse s útközben is terjessze a lázadást«. (Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története*.) A küldetés következményeiről a szemtanú hitelességével Verancsics Antal tudósít, aki szerint Heródes óta oly vérontás nem volt, mint akkor Bácskában. Szabadka nem maradhatott sértetlen a viharban,

mely alig tizenkét esztendővel előzte meg a mohácsi csatát. Az 1526. augusztus huszonkilencediki csatavesztés után a török főereg a Duna jobb partján vonul észak felé.

A szabadkai pusztákig Ibrahim pasa seregének kalandozó előcsapatai jutottak el, de a mocsarak által jól védett várral a mohácsi vész évében még nem boldogultak. Itt gyűjtötte össze Nenad Crnojević a török elől dél felől érkező szerb csapatokat, s már tizenkétezer fegyveres állt parancsnoksága alatt, amikor Ferdinánd király és Zápolya János között független fejedelemséget próbált létesíteni. Véres csaták következtek. Török Bálint, Szabadka földesura visszafoglalta a várat, de nem sokáig maradhatott benne. Jött a török.

Elfoglalta a néptelen várat, s gondoskodnia kellett a földek műveléséről. Telepeseket hozott, hogy legyen kitől behajtani a harácsot. Adók, zaklatások ellen a nép védekezett a maga módján, de sokan megunván az örökös rettegést, elszökdöstek a vár környékéről, szétszóródtak a pusztákon, mocsarak, nádasok, lápok rejtettebb zugaiban vertek tanyát és föld alatti üregekben húzták meg magukat. Ide nyúlik vissza a szabadkai tanyavilág benépesülésének históriája. Az 1590-ből származó defterek szerint Bajmokon 21, Nagyfényen 15, Györgyénben 17, Palicsón 10, Verusicson 25, Ludason 29, Tavankúton 16, Szabadkán pedig 49 ház volt. A város alig valamivel népesebb a falvaknál.

A menekült lakosság a második zentai csata után szivárgott vissza. Dologhoz láttak. A portyázó török csapatok azonban gyakran visszakényszerítették a népet a lápokba, nádasokba. Bécs a katonai határőrvidék létrehozásakor fontos szerepet tulajdonít Szabadkának. A katonák sok kiváltságot kaptak. Ezért a kuruc mozgalom szociális ígéretei nem találhattak kedvező visszhangra a granicsárok földjén. 1704 nyarán maga II. Rákóczi Ferenc vezeti a bácskai hadjáratot. A védtelen lakosságnak ismét menekülnie kell. A szatmári béke után visszaszállingózó nép csak gazlepte romokat lelt a vár környékén.

Dr. Zomborcsevics Vince »Szabadka város királyi várossá lett emelésének százados évfordulója alkalmából« 1879. szeptember 1-én tartott ünnepi beszédében képletesen vázolta az örvidék birtokviszonyait: mindenki annyi földet foglalt, amennyit eke és kasza alá foghatott, a termelésben családias viszonyok, családi közösségek, zadrugák jöttek létre, s mivel a rideg jószágtenyésztés a fő foglalkozási ág, a nép szétszóródott a pusztákon. 1743. május 7-én Mária Terézia prágai szabadságlevele megszünteti a katonai közigazgatást. Szabadka kamarai mezőváros lesz. A letelepedés által megszállott földek megváltás útján fokozatosan magántulajdonba kerülnek.

A nép nem kapkodott a földért. Szentül hitte, hogy az továbbra is a jószág függeléke marad. »Dok je repova, bit će i zemlje« — mondogatták. A hatóság láncként egy aranynak megfelelő négy forintban állapította meg a fekvő birtokok váltságdíját és kikötötte, hogy egy személy ötszáz holdnál többet nem írathat. A közösségi tulajdon a tőke elsődleges felhalmozódásának útjában állott. Egy életformának, a nagycsaládnak volt alapja és támasza. A tulajdonformával együtt szükségszerűen átalakult a létforma is. Politikai, vallási, nemzetiségi

válságok, éleződő társadalmi ellentétek kísérték a folyamatot. Ekkor érte Szabadkát az első nagy erejű lökés az urbanizálódás felé.

1879. január 22-én a kamarai mezővárosból szabad királyi város lesz. Ebből az alkalomból vetette papírra Jósziics Boldizsár (Božidar Josić) a következőket: »...népesedése öregbedvén, iparkodása nevedvén, szükséges szereknek megszereztetésére való módja könnyébedvén — és birtokuk tehetősége gyarapodván —, a föld alatt épült *Gunyhóik helyett, föld szín fölött való Házakat építettek.*« Tehát megindult az urbanizálódás, s ezzel együtt a puszták (Bajmok, Csantavér) betelepítése, amire hatósági kényszert kellett alkalmazni, mert a nép visszaszökődött a pusztákra.

A polgárosítástól a múlt század utolsó évtizedéig terjed Szabadka történelmében az a korszak, amikor méltán nevezik Európa legnagyobb falvának. A földmagántulajdon kialakulásának sajátos körülményei hosszú időre meghatározták a falu és a város kapcsolatait és a társadalmi viszonyokat. A későbbi parcellázások, huszonöt éves bérletek földhöz, kenyérhez, fedélhez juttatták az embereket a külső területeken és kevesen kíváncsok a városba más keze-lábának, ahol egyébként ugyanolyan paraszti munka volt a megélhetés alapja, mint a pusztákon. A nép szaporodásával jó ideig arányosan enyhültek a földhiánnyal kapcsolatos feszültségek, s valami álmos egyensúly jött létre a külső területek és a város között.

Ez egyrészt a város fejlődését akadályozta, másrészt konzerválta a termelésben uralkodó állapotokat: a feltört földek kétharmad része minden második évben parlagon maradt, az árusítható javak zöme olyan portékából állt, amely saját lábán mehetett a piacra. A múlt század derekán nyolcvanezer birka legelt a határban. Amikor aztán az európai piacokat elárasztotta az olcsó ausztráliai gyapjú, egyszerre válságba került nemcsak a juhtenyésztés, hanem az egész mezőgazdaság. Ez terelte a nép figyelmét a barázda felé. A gabonatermelés fellendülésével előtérbe jut a sertésenyésztés, de a nagyüzemű disznóhizlaláshoz már vaspálya kellett.

Hosszú évtizedekre a fogyasztógazdálkodás szintjén rekedt a mezőgazdaság. A mozdulatlanságot a piac szűköségét pótló háziipari tevékenység enyhítette. Fényes Elek 1847-ben (*Magyarország leírása*) írja, hogy a szabadkaiak »kivált kendert, dohányt sokat termesztettek«. Tudjuk viszont: Szabadkán soha nem volt sem dohány-, sem kendergyár. A mostoha szállítási adottságok között csak saját szűköségletükre termelhettek ezekből az ipari növényekből, ami szintén a gazdálkodás természetes jellegét szemlélteti. A nagy, ráérős paraszti várost, amelynek 1848-ban egyetlen kövezett utcája sem volt, megbolygatta a polgári forradalom, de az abszolutizmus újra visszalökte a mozdulatlanság kátyújába.

A pénz a kiegyezés után kezdett igazán úr lenni. Az eseményt gyorsan követi a szabadkai takarékpénztár és iparbank (1869), majd a kereskedelmi és iparbank (1872) alakulása. Mindkét pénzüintézet célja »az ipar gyorsabb fellendítését szolgálja«. Az osztrák—magyar vámközösség tág teret nyit a vállalkozó szellem előtt, viszont az ipar fejlődése megreked. Ausztria piacain konkurrencia és vámkorlátozások

nélkül értékesíthetők a mezőgazdasági termények. Ebből jobbadán a tehetősebb földbirtokosok és a kereskedőréteg húz hasznot. Ugyanakkor az osztrák ipari áru is konkurrencia nélkül jön az itteni piacra, s akadályozza a gyáripár létrejöttét és fejlődését.

A gazdasági helyzet javulásával emelkednek a város bevételei. A pénz zömét azonban az »ázsiai állapotok« felszámolására fordítja az előljáróság. Templomok épülnek, majd közművek, később sor kerül az iskolákra és végül a kórházra. A társadalmi rétegződés tipikus agrárközösséget sejtet. 1879-ben az 56 323 lakosból (az eltartottak nélkül) 820 értelmiségi, 3108 földbirtokos, 613 haszonbérelő, 2874 iparos, 438 kereskedő, 5626 *szolga (!)* és 6490 *napszámos*. Egyik póluson a napszámosok és szolgák növekvő tömege, a másikon a földbirtokosok és bérlők, középen a csekély létszámú iparos, kereskedő és értelmiségi réteg. És a piramis tetején az analfabéták hatalmas tömegének (82,1 százalék!) komor árnyéka.

Ez volt Európa legnagyobb falva!

A földmagántulajdon kialakulásának sajátos folyamata nem hozta létre sem a több ezer holdas uradalmakat, sem az uradalmakhoz kötődő mezőgazdasági cselédséget. Belyén ebben az időszakban (1872) próbálják ki és alkalmazzák a gőzekét: a búza átlagos holdankénti hozama 4,3, a kukorica hozama 7,8 métermázsával emelkedik. (A *statisztikai nemzetgazdasági közlemények* adatai.) A szabadkai szállásokon a belyei hozamok egyharmadát sem valósítják meg. Ha kedvező esztendőben több búza terem a szükségesnél, a felesleget elvermelik.

Ezt a szokást szünteti meg az osztrák felvevőpiacon mutatkozó tartós kereslet, és időszerűsíti a szabadkai parasztgazdaságokban a termelés fokozásának ügyét. A középbirtok idénymunkást keres (napszámost, részes aratót, esztendőre szegődő mozgó cselédséget) és talál a Szentháromság szobor környékén. Itt gyülekezik a város napszámos társadalma, amely a múlt század nyolcvanas éveitől — a népesség szaporodásával, ipari felszívóerő híján és az ősfoglalkozásokon kívüli tevékenységek elmaradottsága miatt — rendkívül gyorsan duzzadt.

Mikszáth Kálmán 1880-ban járt itt és ilyennek látta Szabadkát: »A legújabb népszámlálás szerint hatvanháromezer lakója van, s ezek *mind birtokos elemek*: proletárok és munkásosztály alig van, ami ugyan nagy jólétre mutat, de nagy stagnációra is. A munkások és iparosok olyan nagy tömege, aminő Szegeden van, korántsem hátrányos jel, hanem a jövőnek előrevetődő árnyéka, mert éppen ez elemek azok, akik a gazdagokkal, mint az éremnek megfordított oldala, postulátumát képezik a nagyvárosoknak.« (Szegedi Napló.)

Sok mindent meglátott a nagy palóc Szabadkán, csak a jólétet túlozta el (általános közhely volt abban az időben, amikor a földbirtokosok gyakorolták a helyi hatalmat, s velük azonosították a várost), és nem láthatta a proletárokat, mert azokat ebben a városban nem az ipari létesítmények, hanem a földek tartották el. Az ipar majd csak a múlt század alkonyán és századunk hajnalán kezd fejlődni, s átgyúrja a város szociális szerkezetét, belülről gyorsítva

Európa legnagyobb falvának városiasodását. A taszító erők egészen a huszadik század küszöbéig belülről gátolták Szabadka urbanizálódását.

1880 és 1900 között kibontakozott a városkép: felépültek a templomok, a Mária Valéria kórház, a belvárosi elemi iskolák, kaszárnyák, átalakult a gimnázium, bővült a tanítóképző, nagyobb lett a vágóhíd, megindult a villamos, kialakult Palicsfürdő idillikus képe, óvodák épültek, tűzoltólaktanya, a fontosabb utcák hasítottkő- és makadám burkolatot kaptak, száznegyvennyolc utca aszfaltos gyalogjáróval dicsekedhetett, és a mezőgazdaságon kívüli tevékenységi területek ötezer munkást foglalkoztattak. Ez a szám a világháborúig tízezerre emelkedett. Ennyi volt a második világháború előestéjén is.

A városkép sem változott sokat a felszabadulásig. Vályogváros volt Szabadka, az első világháború végén ezer lakóházból mindössze hét emeletes (Újvidéken 48, Zomborban 11), és épületeinek 81 százaléka nem látott sem téglát, sem követ. Később a nagyobb ipari üzemek közül néhányat (Zorka, vasbútorgyár) leszereltek, s a nagy gazdasági válság előestéjén a tízezer iparűzőből háromezer maga is vállalkozó, és minden vállalkozóra két alkalmazott jutott. A megszállás alatt folytatódott a hanyatlás. A felszabadulás után hirtelen megnőtt az élők munkára iránti kereslet, de műszaki fejlesztésről az ötvenes évek derekáig nem lehetett szó.

II.

A város és kütelkek között létrejött egyensúly az első világháborúig a kinti népesség részesedésének lassú ütemű, de tartós emelkedését hozta. 1862-ben még szembetűnő a városi lakosság túlsúlya. Ez az időszak, amikor a művelhető földek kétharmad része minden második évben pihent. A vasút még a jövő ígérete: az építendő indóház helyén a Rogina bara bűzlik. Később, amint a történelmi áttekintést könnyítő statisztikai táblázat mutatja, évtizedről évtizedre azonos irányba változik a helyzet: a mezőgazdasági termelés fokozásával emelkedik a külső területek lélekszáma és viszonylagosan csökken a városi lakosság. A folyamat 1910-ig tart. Ekkor Szabadka szabad királyi város 93 232 lakosából 46 732 a városban, 46 470 pedig a külső területeken lakik. De hadd beszéljenek erről a viszonyszámok!

Év	Szabadka lakosságának eloszlása százalékban	
	A városban	Külső területen
1862	55,8	44,2
1880	58,1	41,9
1890	52,8	47,2
1910	50,5	49,5
1960	55,0	45,0
1970	60,3	39,7

Közvetlenül az első világháború előtt a természetes népszaporulat évente átlagosan 11,1 ezrelék. Magas mutatószám. Főleg a külső területeknek köszönhető. Külső területek? Bajmok és Csantavér kivételével falvaknak is kicsik. Békova, Györgyén, Nagyfény... Puszták. Tanyaközpontok. Bácsszőlős a nemzetközi út nélkül... Suplyák, Tavankút, Mérgek... Mind tanyarendszerű települések. A lakosság fele, majd ötvenezer lélek beleszóródott a tanyavilágba, s közülük csak a tehetősebbek építhettek városi házat, ahová vasárnaponként bekocsizott a család. A pusztákba szakadt hatalmas falu sajátságos módon csordogált a városba, ahol felszívódott, de csak hosszadalmasan, s nehezen alakult át.

Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a népesség fele városi polgár, viszont a tanköteles gyerekek (hattól tizenegy éves korig) 60 százaléka a pusztákon él! Ezzel szemben az iskolák 80 százaléka a városban. Bent már csekély — mindössze 20 százalék — az analfabéták részesedése, viszont a külső területek népességének 51 százaléka írástudatlan. 1910-ben! Az írástudatlanság a legszegényebb réteget nyomta, taszította a város felé. Ez a népelem a létbizonytalanság szélére és a műveltségi tagozódás alsó lépcsőjére került, konokul és ösztönösen ragaszkodott a megszokott életformájához, s ebből a tulajdonságból az ipari munkások első nemzedékei is sok mindent örököltek.

Az első világháborút követő negyven esztendő alatt (1920 és 1960 között) a falusi és a városi lakosság eloszlásának aránya alig változott. 1960-ban a 136 782 lakosból 75 076 városi illetőségű. Az olvasó figyelmét elsősorban arra szeretnénk felhívni, hogy a táblázat negyedik és ötödik számsora között (1910 és 1960) kerekén fél évszázad, ötven esztendő van. Ötször akkora idő, mint az ötödik és hatodik számsor kritikus időpontjai között. A viszonyítás azt mutatja, hogy a népességtömörülés vonatkozásában az utóbbi tíz esztendő nagyobb változásokat hozott az urbanizálódás területén, mint az előző ötven.

A következtetés önkéntelenül kicsalja az emberből a kérdést: de hiszen 1862-ben még nagyobb (55,8 százalék) volt a városi népesség részesedése! Ez azt jelentené, hogy Szabadka akkor urbanizáltabb volt, mint 1960-ban? Nem. Szabadka akkor mindenestül falu volt. A népességtömörülés a településforma meghatározásának csak egy és önmagában sohasem hiteles mértéke. Az adatok bonyolult folyamatokat rejtenek, s nagy tévedés lenne ezek alapján messze-menő következtetéseket levonni az urbanizálódásról általában. Viszont ezek nélkül sem kezdhetünk az átalakulási folyamat elemzéséhez.

1910 és 1960 között a város társadalmi szerkezetében olyan minőségi változások mentek végbe, amelyekről a fenti táblázat adatai nem beszélhetnek. Szabadka belülről alakult át. 1910-ben, mikor a népesség fele külső területeken élt, a nemzeti jövedelem 75 százaléka a mezőgazdaságból eredt. 1960-ban a népesség 45 százaléka még mindig rurális környezetben lakik, de most már a mezőgazdaság mindössze 29 százalékban részesedik a nemzeti jövedelemben. A foglalkoztatottság és a munka termelékenység szempontjából megnöttek

a különbségek a falu és a város között, ami még erőteljesebben működésbe lendítette a taszító erőket. Azokat a taszító erőket, amelyek 1862-ben még nem léteztek, hiszen a rákövetkező évtizedekben a mennyiségi mutatók szerint a külső területek vonzóbbak, mint a város.

A statisztikailag kimutatható népmozgásokat hiába hasonlítanánk más városok adataihoz, az urbanizálódásról általában nem kapnánk sem teljesebb, sem valószerűbb képet, hiszen Szabadka sajátos tünet s csak önmagával mérhető. A táblázattal csak azt akartuk elmondani, hogy a két utóbbi népszámlálás között felgyorsult egy folyamat, amelyet — ha elfogadjuk a szociológusok ismert következtetéseit, miszerint az urbanizálódás arányos a műszaki haladással — előnyösnek kell minősítenünk. Most az a kérdés: milyen tényezők hatottak a folyamat gyorsulására? A város vonzóereje növekedett, vagy a falvak hagyományos taszító erői lettek intenzívebbek?

A városi lakosság létszáma 1910 óta 46 732-ről 88 787-re emelkedett. Nem egészen száz százalékkal. A külső területek népessége 46 470-ről 57 968-ra emelkedett. Nem fogyott! Emelkedett. Fogyról csak a városi népességhez viszonyítva beszélhetünk. A két utóbbi népszámlálás között a község települései közül csak Szabadka (18,3 százalékkal), Palics (18,6 százalékkal) és Bácsszőlős (4,4 százalékkal) lépett előre. Tehát a város és a korszerű útvonalakkal hozzákötődő közeli települések gyarapodtak. Nagyobb mértékű csökkenés Mala Bosnán (19,6 százalék), Békován (14 százalék) és Suplyákon (18,7 százalék) mutatható ki. Itt pedig a félreeső tanyarendszerű településeket látjuk.

Taszítás és vonzás erői együttesen hatnak. Mi jellemzi Szabadkát ebben a vonatkozásban? A hosszú álmos egyensúly (látszólagos mozdulatlanság, mert közben a gazdasági szerkezet megváltozott) a felszabadulás után megingott, s a gazdaság külterjes fejlesztésének időszakában erősödött a városi vonzóerő. Elsősorban gyáriparának és iskoláinak köszönheti Szabadka, hogy a felszabadulás óta körülbelül harmincezer ember költözött ide. (Igaz, közben tízezer lélek elköltözött, de a gyarapodás mérlegének mutatója erősen a város javára billen.) A bevándoroltak 55 százaléka falusi környezetből jött. Ennek nagyobb része a város közvetlen környékéről, kisebb része Kanizsa község területéről, Észak-Bánátból és Közép-Bácskából.

»Szabadka — írja Grgo Vojnić Tunić a tartományi statisztikai hivatal szabadkai kirendeltségének 1967. márciusi közlönyében — a második világháború után több embert fogadott be, mint amennyire közművei, iskolái, kulturális létesítményei, közegészségügyi hálózata s egyéb intézményei lehetőséget adtak.« Ha nem volt elég lakás (mert nem volt: 1954-ig bombaromok éktelenkedtek a teherpályaudvar mellett, ahol később felépültek az első új emeletes házak), ha nem volt elég iskola (a harmadfokú oktatás intézményei az utóbbi másfél évtized folyamán létesültek), ha a különben sem fejlett közművek elévült állapotban voltak, akár a közegészségügyi, kulturális és egyéb szolgálatok, akkor mi csábította az embereket? Miben nyilvánult meg a város vonzóereje?

A jómódú város régi nagy híre? A jólét, amelyről Mikszáth Kálmán írt 1880-ban? Ne áltassuk magunkat legendákkal. A faluból kicsordult életfelesleg folyt ide, s talált munkaalkalmat Sándor alatt és a kertváros terebélyesedő üzemeiben. A vándorlások első hulláma közvetlenül a felszabadulás után indult: Bajmók, Csantavér, Horgos, Moravica, Kanizsa felől érkező vonatok hozták az embereket a gyárakba. Ezek jó része még aznap visszautazott. Másik része a hét végén ment haza. Harmadik része pedig eladta falusi házát és a város környékére telepedett.

A második hullám 1953 és 1960 között a mezőgazdasági termelés gyors ütemű gépesítésének időszakában áradt a város felé. A földművelésből szabadult szakképzetlen munkaerő próbált szerencsét a gyárfalak között. Szabadka azonban határváros, és a határsávban az ötvenes évek derekáig mostoha viszonyok voltak: a szocialista gyár-
ipar műszaki fejlesztése későn kezdődött, mire az üzemek megnöttek, a szakmunkások egy része az ország más vidékeire szivárgott, s a minőségi kiesést a faluról jövő munkaerő jó ideig nem pótolhatta.

1950 és 1960 között Észak-Bácska mezőgazdaságának magánszektorából a népesség 10,6 százaléka vándorolt el. A gazdasági extenzív (külterjes) fejlesztésének időszakában több mint húszezer ember ment innen az iparba, vagy más gazdasági tevékenységek területére. Ezt a folyamatot a szabadkai adatok belülről mutatják. A foglalkoztatottak száma 1945-ben 9247, 1950-ben 16 793, 1955-ben 24 060, 1960-ban 36 278. A gyáriparban még gyorsabb a létszámemelkedés: 1945-ben 1432 munkást és alkalmazottat foglalkoztatott Szabadka gyáripara, 1950-ben 5840-et, 1955-ben pedig (ekkor záródik a tipikusan extenzív időszak) 9368-at. Az alkalmazottak számára vonatkozó adatok sokkal inkább a nagy erőfeszítés, mint a jólét mutatói. 1955-ig egyetlen új üzem sem épült, egyetlen régi gyárat sem újítottak fel. 1960-ban a gyárberendezések átlagos évváltási foka 47,1 százalék! Rosszabb a vajdasági (46,9 százalék) és sokkal rosszabb az országos (35,6 százalék) átlagnál.

A város a falvak munkaerő-feleslegét szívta fel. Viszont a gyár-
iparban a gazdasági jellegű befektetések összege csak 1956-ban (a tájékoztató írodás éra végén) kezdett emelkedni. 1960-ig felpetzdült a gazdaság vérkeringése. Az első évtizedben (1945—1955) a gazdasági jellegű befektetések teljes összege alig haladta meg (folyó árakban számolva) az intenzív időszak *egy esztendeje alatt* befektetett összegét. Amíg a felszabadulást követő első évtized folyamán Szabadka gyár-
ipari alkalmazottainak száma hat és félszeresére emelkedett, az intenzív fejlesztés öt esztendeje alatt (mikor a gazdasági jellegű beruházások összege több mint kétszerese az előző évtizedben befektetett összegnek), a munkaviszonyban levők száma 9386-ról *csak* 12 580-ra emelkedett. Vagyis: a tőke szerves összetételének emelkedésével csökkent az előmunka iránti igény.

A hatvanas évek derekán a reform hatására megváltoztak a népmozgások irányai. Az ipar szükségletei minőségileg átalakulnak, a bővült és gyorsan korszerűsödő közszolgáltatási intézmények hálózata s nem utolsósorban a másod- és harmadfokú oktatás új létesítményei, a

kereskedelem és közlekedés fejlődése új szükségleteket ébresztett és csáberőket bontott ki: erősödött a város vonzása a szakemberek és értelmiségiek irányában, aminek roppant nagy szerepe van az urbanizálódás gyorsulásában, sürgeti a közművek fejlesztését, a lakáshelyek javítását, növeli a követelményeket a közszolgáltatások iránt és fokozza a városi életforma térhódítását.

Viszont a falusi népelem beszívargása nem szűnt meg a reform által: az ideiglenes munkanélküliek száma — mint már említettük — a községi szolidáris alap ellenére emelkedett. A fejlődési folyamat egyik komoly, szociális feszültségeket hordozó ellentmondása ez. Egyrészt a város drága luxuslakásokkal szakembereket csábít, másrészt görcsösen küzd a szakképzetlen munkások (a nyilvántartásban levők 85 százaléka) elhelyezéséért. Ezek az ellentmondások tágitják a szociális különbségek hullámsávját, amit a város és falu közötti ellentétek újabb, sajátos tünetének tekinthetünk.

Miben rejlik Szabadka csábereje? — ez a kérdés. Beszélgethünk-e egyáltalán csáberőről, vagy a falusi taszító erők lökik ide az életfelesleget? Aki ki akarja ásni az ellentmondás gyökereit, hamar találkozik a falu növekvő taszító erőivel, s ezek igen intenzíven hatottak egészen napjainkig, a mezőgazdaság helyzetének alkotmányos rendezéséig. Azonban ezek az erők sem mindig azonos irányba lendítenek, és a város vonzásának irányai is változékonyak. Jellemző például, hogy a hatvanas évek végétől a város közvetlen közelében duplájára emelkedett a föld ára. A város mellett még a paraszti foglalkozás is vonzóbb, mint kint a szállásokon vagy a távoli falvakban...

III.

1960 és 1970 között Szabadka község népessége tízezer lélekkel szaporodott. A lakosság településnemek szerinti elosztásában végbenem változások szintén az urbanizálódás fokozódásáról tanúskodnak. A község településeit a dolgozat negyedik fejezetében ismertetett kritériumok szerint öt csoportra osztottuk. A szabadkai települések csoportosítása (amelynek szintén csak módszertani szerepe van) a terület sajátos településszerkezete miatt valamelyest eltér az előbbtől: ezért nem használjuk az előbb bevezetett »városok« »félvárosok«, »népes falvak«, »apró falvak« és »szállások« megjelöléseket. Az alábbi táblázatok kategóriáit, a fogalomzavarok elkerülése végett, típusok szerint határozzuk meg.

Az *I. TÍPUS* fogalmán a várost értjük, a város szűkebb területét a maga csaknem kilencvenezer lakosával, eltekintve a benne levő, egyáltalán nem lebecsülendő különbségektől, mint amilyen például a sugárút és a Jaszi bara között észlelhető, a közművesítés, lakáshelyzet és egyéb vonatkozásokban.

A *II. TÍPUS* a város környéki településeket jelöli (Palics, Kelebia), amelyek földrajzi közelségüknél fogva ezernyi szállal kötődnek az agglomerált területhez, de mégsem tartoznak hozzá. Bolygófalvak a város közvetlen kisugárzási övezetében. Nemcsak az újabb időktől

fogva, a fejlett helyi közlekedés korában kerültek közelebb, — történelmileg is a városhoz lapulva fejlődnek.

A III. TÍPUS fogalmán a »népes falvakat«, tehát Bajmokat és Csantavért értjük.

A IV. TÍPUS nem szerepelt az előző felosztásban. A korszerű közlekedési útvonalak mellett fekvő falvakat jelöli, ahonnan a nap különböző szakában viszonylag rövid idő alatt elérhető a város. Az ide sorolt települések (Bácsszőlős, Hajdújárás, Nagyfény stb.) legfőbb demográfiai sajátossága az intenzív napi migráció. Ingázás a város és a falu között. Ingázás a munkahely (gyárak, hivatalok, iskolák) és lakóhely között, továbbá ingázás a kisárutermelő parasztgazdaság és a piac között. A homokvidék kisárutermelői sokkal gyakrabban találkoznak a várossal, mint a szántóföldek művelői.

Az V. TÍPUS fogalomkörébe a tanyarendszerű települések tartoznak. A Szabadka hajdani pusztáin élő polgárok élet- és munkakörülményeit közművesítési, közművelődési, közlekedési, közoktatási, közegészségügyi és egyéb, helyben kielégíthetetlen szükségletek befolyásolják, s bár az utóbbi tíz esztendő sok vonatkozásban javulást hozott (Györgyén, Békova utat kapott, másutt egészségház, iskola épült), mégis azt kell mondanunk, hogy a tanyaközpontok, szállások és a város közötti szakadék egyelőre áthidalatlan valóság. Nem annyira a földrajzi távolság és a közlekedés, sokkal inkább a társadalmi és gazdasági hátrányok miatt. A következő táblázat Szabadka község településtípusait az aktív népesség és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak részesedése szempontjából tárja elénk.

Szabadka község települései	A produktív részesedése	A mezőgazdaságban foglalkoztatottak részesedése
I. TÍPUS	46,5	17,1
II. TÍPUS	46,0	64,1
III. TÍPUS	44,0	67,2
IV. TÍPUS	48,0	79,0
V. TÍPUS	45,0	85,0

A csoportosítással az urbanizálódás lépcsőzetességét kívántuk ki-fejezni. A településtípusok korántsem csak a külső, alaki ismérveikben különböznek, és nemcsak az eltérő helyi és helyzeti energia szerint differenciálhatók, hanem — mint a táblázatban látszik — gazdasági struktúrájuk mutatói is érzékeltetik az eltéréseket és a különbségekből származó szociális gondokat. A produktív népesség részesedése viszonylag arányos, viszont a lehetőségek már nagyon eltérőek. A rurális környezetek hátrányos helyzetét lépcsőzetesen és képlekenyen vázolják a második számoszlop adatai.

A következő táblázat a szerkezeti változásokat próbálja bemutatni a településtípusok szerint a két utóbbi népszámlálás közötti időszakban. A város vonzásával és a falvak taszításával kapcsolatos kérdésekre keresi a választ.

Szabadka község települései	A népesség eloszlása	
	1960-ban	1970-ben
I. TÍPUS	55,0	60,3
II. TÍPUS	6,6	6,7
III. TÍPUS	15,7	13,4
IV. TÍPUS	9,9	8,3
V. TÍPUS	12,8	11,3

A két számoszlop adatai egyértelműen a rurális környezetek fogyatkozásáról és a város gyarapodásáról beszélnek. Ez a fő és meghatározó jellegű mozgásirány a város közvetlen környékén. A vándorlások már a felszabadulás után megkezdődtek, viszont a két utóbbi népszámlálás között, az előző korokhoz viszonyítva, gyorsult az ütem. A város mellett csak a város környéki települések (II. TÍPUS) népessége szaporodott, de ezek olyan szorosan tapadnak és kötődnek az urbanizált közösséghez, hogy a szó hagyományos értelmében falvakkal aligha nevezhetők.

Palics például a modern nagyvárosok zöld övezeteiben épülő lakónegyedekre, az úgynevezett »alvó városokra« emlékeztet, noha a konkrét esetben csak a fogamzásról, keletkezés csíraállapotáról, illetve a lehetőség mutatkozásáról szólhatunk. A városhoz tapadó települések száz lakosából 47,7 máshol született! Majdnem minden második lakos születése után költözött ide, ami Szabadkához viszonyítva, ahol a »bennszülöttek« arányszáma 69,1 százalék, igen élénk mobilitásra enged következtetni.

A homokvidék bája, változatossága, a város közelsége, a közművek, jó közlekedési adottságok, Palicsfürdő csábjaival egészülve (a népszámlálás időpontjában a tóban még volt víz!), egyrészt »megállították« a Szabadka felé igyekvő vándorlókat, másrészt kicsalogatták a nyugalmasabb természeti környezetbe vágyó városiakat. Palics környéke a város és a falu sajátos ötvözetének tekinthető, kínálja a két településforma előnyeit. Talán a jövő eszményi települése ez, ahol az aktív pihenés sokféle lehetőségei teszik színesebbé a növekvő szabad időt.

A valódi falusi környezetek népességének fogyatkozása általánosítható tünet. Az okok szempontjában a típusok között vannak árnyalati eltérések, ám ezek mit sem változtatnak a célok és útirányok azonosságán: A népes falvokról (III. TÍPUS) volt már szó ebben a dolgozatban. Elemeztük a hagyományos túlnépesedés feszítő erőit. Viszont Csantavér és Bajmok helyzete mégis sajátos, szorosabban kapcsolódnak a városhoz, mint például Moravica Topolyához, vagy Martonos Kanizsához, ami legjobban a napi és a heti vándorlások intenzitásában jut kifejezésre. A népszámlálás esztendejében Csantavér négy munkaviszonyban levő polgára közül egy a városban dolgozott!

Csantavér népessége húsz év óta fogy. Enyhe ütemben, de fogy. 1950-től 1960-ig 171 lélekkel, 1960 és 1970 között 269 lélekkel csökkent a lakosság létszáma. A hasonló jellegű településekhez mérten, de különösen a napi és heti migráció intenzitásához viszonyítva mégis

azt kell megállapítanunk, hogy a tartós elvándorlás, lakhelyváltogatás, az elköltözés aránya viszonylag csekély. Vannak a falunak rejtett vonzóerői, mondhatnánk, ám ezeket nem a tegnapi tespedt, mozdulatlan település adottságai tartalmazzák, hanem a felszabadulás óta szinte észrevétlenül bekövetkezett változások. Ezeket csak a történelmi összehasonlítás módszerével lehet érzékeltetni.

A háború előtt (és még jó néhány évig a felszabadulás után) Csantavéren alkonyattól este tizenegyig volt villany. Az utcák zöme járdátlan, sáros, poros. Még a módos főutcán is csak két ház előtt volt aszfalt. A vízvezeték az utóbbi tíz esztendő vívmánya. Az építkezések minőségét a mostanival össze sem lehet hasonlítani. A lakások nagy többsége padlótlan, nedves. Az iskolák állapota még az ötvenes évek elején is a századforduló korát idézte. Közegészségügyi szolgálatról sem szólhatunk a szó mondattani értelmében. Volt ugyan a faluban egy vagy két orvos, de például mentőautót nem láthatott a nép, mert kövesút se volt. Az említett közművek közül a villany és a vízvezeték lehetőséget adott a háztartások korszerűsítésére.

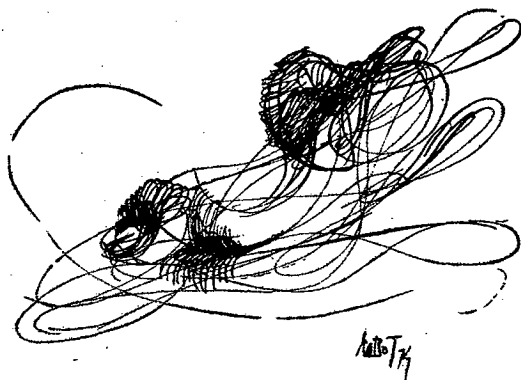
Az urbanizálódás jelei ezek. Beszédesen bizonyítják, hogy a városiasodás fogalma nem azonos a népességtörmorüléssel. Közben azonban a mezőgazdaság élők munkaszükséglete csökkent, az ipar lassan fejlődött és a munkaképes népesség egy része (Csantavér esetében jó nagy része) kiszorult a faluból. Itt kapcsolódik az urbanizálódás tárgyköréhez a munkahely és a lakóhely közötti távolság kérdése. A korszerű közlekedés, az utak minősége, járatok gyakorisága, a gépjárművek szaporodásával együtt, nemcsak a falun lakó munkások (ingázók) élet-színvonalára hatnak, hanem lényegesen enyhítik a város kommunális és lakásgondjait. A község keretében egyeztethető közös érdekek ezek.

Szabadka és környékén a korszerű közlekedési útvonalak mentén fekvő falvak (IV. TÍPUS) esetében az egyébként igen intenzív időszaki (napi, heti) migráció eddig rendszerint lakóhelyváltozással, beköltözéssel végződött. A munkások megunják a vonatozást, autóbust, munkahelyük közelébe vonzódnak. Ezek fejlettebb falvak, kevésbé kötik az embereket. A bevándorlók leginkább a város szélére telepednek, hogy a földhöz, pár kapa szőlőhöz is közel legyenek, és a gyár se legyen túl messze. Nemzedéki szempontból jellemző, hogy a IV. típusúhoz sorolt települések vertikális mozgékonyasága igen erőteljes. Sok az utazó diák. Az ő életük vándorútja azonban hosszabb, időben és térben nagyobb távlatok felé kanyarog.

A IV. és az V. típusúhoz sorolt települések gazdaságilag tevékeny népességének óriási többsége (átlagosan több mint nyolcvan százaléka) a mezőgazdaságban dolgozik. Ezek fogyatkoztak leggyorsabban és a legnagyobb mértékben az utóbbi tíz esztendő alatt. A települések agrárjellege szorosan összefügg a tartós elvándorlással. Az okok közül feltétlenül első helyre kívánkozik a mezőgazdaság hátrányos helyzete az elmúlt időszakban, ami azonban nem minden környezetet érintett egyformán. A homokszélről piacozó kisárutermelők a parasztság legmozgékonyabb rétegét alkotják és legjobban ragaszkodnak lakóhelyükhöz, ahonnan hétfőn és pénteken bekosarazzák az almát, körtét, meg mindent, ami odakint megterem és a városban eladható.

A parasztgazdaságok piacképessége hatékony tényező a vándorlások szövevényében. Csakhogy ehhez sok köze volt a piac szerveztlenségének. A tehetősebb gyümölcsstermelők eljutottak egészen a tengerpartig, s az idegenforgalmi idényben jó áron értékesítették terményeiket. Ugyanakkor például a sertésenyésztés gazdasági feltételeinek változékonysága folytán a gabonatermelő körzetekben távlatlanság és bizonytalanság fokozta a falu taszító erőit. Ezt különösen a fiatal nemzedék szemlélete és vágyai tükrözik. 1972-ben száz kisdíáknak tettük fel a kérdést Észak-Bácska falvaiban: milyen életpályát kívánnak maguknak? A nagy többség értelmiségi és ipari pályákat említett. Alig tíz százalék »vállalta« a földművelést.

Szabadka tanyarendszerű településeinek (V. TÍPUS) lakossága a felszabadulás óta (a tízéves statisztikai átlagok tükröződésében) egyenletes ütemben fogyatkozik. Ennek okai korántsem pusztán gazdasági természetűek. Járdátlan, rendezetlen falvakról van szó, ahol sár van és por van, az orvos vendégségbe jár ki, az iskola messze, télen hófúvás, és a nép beszorul a messziről romantikusnak tűnő, békességesen pipálgató tanyaházakba. Fogyatkozó világ, mondják a számok, viszont a vonatablakból lombos tanyák látszanak mindenfelé... Igaz, másmi-lyenek, mint régen, de ez — a változás — nem látszik a vonatból.

OLVASÓNAPLÓ

TÖRTÉNELMI PÉLDÁZAT

DEÁK FERENC: *Aszály*.

Forum, Újvidék, 1973.

Amikor Thomas Mann befejezte a József-tetralógia első részének tolibbmondását és a kéziratot félretette, a gépirónó lakonikusan csak annyit mondott: »Így volt.« Szerintem egy múltban lejátszódó mítikus vagy történelmi esemény művészi írásos feldolgozása esetén ez a legnagyobb elismerés. Az írónak sikerült úgy megírnia művét, hogy az az olvasó előtt tökéletes és élő alkotásként lélegzik, úgyhogy az olvasó nem tud megszabadulni a benyomástól: »Így volt.« Kevés művésznek adatott meg az, hogy ilyen elismerésben részesüljön.

Amikor Deák legújabb könyvét kezembe vettem, arra voltam kíváncsi, mennyire sikerült megközelítenie a valóságábrázolás oly művészi fokát, amely a lényeget tömören és élön tükrözi vissza.

Az *Aszály* című regény egy, a nép körében ma már mítoszként élő eseményt mutat be: a századforduló tájékán Ittabén lejátszódó megmozdulást, amely alakulásában és végleges kibontakozásában egyaránt magán viseli a tragikus és komikus bélyegét. A szerző célja — erről maga vall — az volt, hogy e népi mítoszt a marxista dialektika segítségével magyarázza, művészi alkotás keretein belül bemutassa, valójában mi is játszódott le Ittabén 1904-ben. A mítosz magyarázása mindig a mítosz lerombolásával jár. Így van ez Deák regényének esetében is. Előttünk bontakozik ki egy közösség, amelyre talán az a legjellemzőbb, hogy elzártsága a világgal szemben különös méreteket ölt. A telepések ősi életformájukat élik, melynek központjában a létért való munka áll. A közösség tagjai rideg világban élnek, ahol a cél a mindennapi kenyér biztosítása. A látszólagos tespedtségből is csak olyan ok mozdíthatja ki őket, amely a létfenntartással kapcsolatos: a biológiai létezés veszélyeztetése. Ezzel párhuzamosan él bennük a mítosz, hogy sokkal jobb életfeltételeket érdemelnének, melyek között az éhség veszélye nem fenyegetné őket, de ez az örökölt mítosz nem valósítható meg, mivel a fennálló társadalmi rendbe ütközne. A ittabéiek először bírósági úton igyekeznek földhöz jutni, majd amikor ez sorozatosan hiábavalónak mutatkozik, a mítosz légkörének engedve naiv földosztásba kezdenek. Cselekedetük azért naiv, mivel szinte vértelen megmozdulásuk nem számol a valósággal. Jellemző, hogy magukat nem nevezik szocialistának, s ezzel mintegy elhatárolják magukat a korabeli haladó társadalmi erőktől. Egyszerűen csak igazukat, az örökölt, szájhagyományokban élő mítoszuk megvalósítását akarják.

A regény példa arra, hogy a félféudalista Magyarországon a századforduló tájékán ilyen szervezetlen és spontán megmozdulás eleve sikerte-

lenségre volt ítélve. Ugyanakkor azt is sejtetni igyekszik, hogy a zárt közösség tagjai, akik a sikertelen kifőrés után valószínűleg keserű szájjal emlékeztek a történeteken, és ebből született az ironikus mítosz a meghát-rálásról, a későbbiek folyamán bekapcsolódtak a kizsákmányolás elleni tudatos és szervezett harcba.

Hetven év távlatából Deák ilyennek látja az eseményeket. Véleményem szerint rátapintott a lényegre, de hogy kimondhassuk a bűnös »Így volt«-ot, azt kell megvizsgáljunk, hogyan sikerült művészi szinten kifejeznie a történelmi valóságot, azaz meg kell vizsgálnunk azokat az ábrázolási eszközöket, amelyek segítségével meg akarja győzni az olvasót arról, hogy »így volt«.

A regény mozaikszerű képek sorozata, cselekményben gazdag. Tulajdonképpen hősök nincsenek is, a hangsúly a közösség ábrázolásán van, annak hangulati hullámzását mutatja be az író. A némileg kiemelt figurák rajza vázlatos, bár igyekszik lényegeset mondani róluk, részletes körülírás és pszichológiai motiválás nélkül közli a legfontosabbat róluk. E szemszögből nézve a mű hiányosnak mondható, mivel a szerzőnek a marxista dialektika segítségével nyert történelmi valóságképet nem sikerült teljes mértékben megfelelő hősökkel kitöltenie. Nem arról van szó, hogy hiányosnak az ábrázolt valóság egyes hőstípusai, hanem egyszerűen ezek megrajzolása csak a körvonalakra szorítkozik. Véleményem szerint ez azzal magyarázható, hogy Deák lélektani és tárgyi ismeretei nem teljesek. A mítosz magyarázásához, azaz a demitologizáló ábrázoláshoz feltétlenül szükségesek az alapos pszichológiai ismeretek, valamint a korabeli ténybeli adatok felkutatása. Az előbbire példa Thomas Mann, kinek mítoszokat feldolgozó művei szinte felülmúlhatatlan csúcspontokat jelentenek a pszichológiai ábrázolás terén, az utóbbira pedig mondjuk Erzenberger, ki szigorúan ténybeli adatokra támaszkodva igyekszik bemutatni múltbeli eseményeket (*Havanmai kihallgatás*). Érdekes, hogy mindkét megoldás demitologizáló.

Nem tudok megszabadulni a benyomástól, hogy Deák e művének megírásakor csak a szájhagyományokra és a marxista dialektika kutatási módszereire támaszkodott. Ennek eredménye a kezünkben levő mű. A múlt feltárásához és a valóság ábrázolásához azonban más eszközök is szükségesek: a hősök lelki világának mély ábrázolása, a tények megfelelő beépítése a műbe. Deák az ábrázolt közösség látszógéből és álláspontjáról ábrázol, a marxista dialektika segítségével pedig magyaráz. A tartalmi mondanivaló jól párosul rendkívül tömör nyelvezetével. A súlyos tartalom, amelybe gyakran keveredik ironia (mítoszt rombolni csak ironikusan lehet), rövid mondatokban, enyhén archaizáló nyelven jut kifejezésre. A nyelvi tömörség többször erősen igénybe veszi az olvasó összpontosító képességét, mivel itt-ott olyannyira leszűródik, hogy fennállhat az értelmi zavar, esetleges félreértés. Véleményem szerint igen hasznos kutatás tárgya lehetne a mítosz, nyelv és ironia összefüggési módozatainak elemzése Deák e regényében.

A műfaji hovatartozás az *Aszály* esetében nem kis probléma. Attól függően, milyen szemszögből nézzük, nevezhetjük tájregénynek, társadalmi regénynek vagy akár történelmi regénynek is, mert megtalálhatók benne e meghatározások egyes elemei. Olyan mű, amely egy történelmi pillanatot igyekszik megragadni és a marxista dialektika segítségével a mítikus elemektől megfosztani. A vállalkozás igen nehéz. Nem is csoda, hogy Deáknak nem sikerült teljes egészében megoldania: a körvonalas jellemrajz, a ténybeli adatok hiánya, a gyakran túltöményített nyelv azok a hiányosságok, amelyek levonnak értékéből. Ennek ellenére hálásak lehetünk a szerzőnek, aki múltunk egy darabját ábrázolva igyekezett megmutatni, honnan jöttünk. Mert a múlt ismerete teszi lehetővé a jelen megértését és azon túl a jövő feltérképezését.

Az *Aszály* témája egy kis közösség naiv harca a kizsákmányolás ellen. Folytatása a szervezett és tudatos harc ábrázolása lehetne.

VARGA ISTVÁN

DALLAMVILÁGUNK ÁTFOGÓ KÉPE

KISS LAJOS: *Horgosi népdalok*.
Zentai Múzeum, Zenta, 1974.

Az az egyre szélesebb területeket átfogó gyűjtőmunka, amely népünk szellemtörténeti és művészettörténeti értékű emlékeit akarja megmenteni a feledéstől, és gondos feldolgozásban átadni a fellépő nemzedékeknek, már eddig is időálló művekkel gazdagította intézményeinket, könyvtárainkat, olvasóinkat. Biztató, hogy az elmúlt pár esztendő alatt nem egy ilyen jellegű mű megjelenéséről és komoly visszhangjáról adhattunk számot. Az irodalmi, képzőművészeti kutatások és népmeséink összegyűjtése után, most — a már esztendőik óta folyamatosan levő — népzenei kutatásunk egy újabb, igen jelentős gyűjteményes kötete került kiadásra.

Dr. Kiss Lajos még a második világháború előtt kezdte meg népzenei kutatómunkáját a Vajdaságban és a szlavóniai magyar lakta falvakban. A csendben dolgozó zenekutató munkája akkor vált igazán ismertté, amikor a Kalangya 1941. január—februári számában közzétett gyűjtése — *A szlavóniai sziget-magyarország ősi népzeneje* — nemcsak a szakemberek, a népdalköltészet ismerői, hanem a nagyközönség tetszését is megnyerte. A néphagyományok felé való vonzódását tanulmányai során Kodály Zoltán rádió-előadásai is fokozták, s miután ezeket az előadásokat sokan rendszeresen hallgatták, érthető, hogy az olvasó is kivételes érdeklődéssel lapozta fel — nem is egyszer — az irodalmi folyóiratunkban megjelent tanulmányt, és azzal az érzéssel helyezte el ezt a számot könyvtárának válogatott forrásmunkái közé, hogy a népzene iránti érdeklődésünk ébredése, ígéretes kibontakozása gazdagodást jelent valamennyiünk számára. Hiszen abban az időben újabb olyan vállalkozásról volt szó, amely a mi kincseinket hozza felszínre s adja át zenei életünk művelőinek, de ugyanakkor — az előbbiek közvetítésével — népünk legszélesebb rétegeinek is.

A nálunk föllelhető legősibb forrás után (hiszen a szlavóniai falvak — László, Kórógy, Haraszti — Szent László korabeli települések) Bácskában és Bánátban is folytatta gyűjtőmunkáját Kiss Lajos. Két esztendő alatt csaknem száz dalt gyűjtött össze tartományunkban, s ezeket a Szlavóniában gyűjtött népdalok kiegészítésével a budapesti Magyar Kórus kiadásában 1943-ban *108 magyar népdal* címmel jelentette meg. Azóta nem egyszer hallottunk újabb kutatói tevékenységéről, hogy Zomborból Magyarországra való elköltözése után ugyanolyan hangyaszorgalommal dolgozik, s egy-egy népdal különböző változataiból kiindulva, a dalok útját a falvak kirajzásával követve hol ide, hol oda került el és ugyanezen az úton ismét visszalkanyarodott hozzánk, a Vajdaságba.

A Zentai Múzeum kiadásában *Horgosi népdalok* címmel megjelent vaskos kötete az összegyűjtött dalokban és a már ismert, vagy még először, vagy új változatban hallott népdalok témáinak csoportosításában szinte lépten-nyomon a gyűjtő útját követhetjük a számunkra olyannyira ismerős homokvidéki tájon. Ha jobban belemélyedünk munkájába, úgy tűnik, hogy ezzel a kötettel egy emberöltővel ezelőtt megkezdett munkáját akarja befejezni olyan népdalok és dalváltozatok feldolgozásával, amelyek ennek a forró tájnak dallamvilágát ölelik fel s adnak róla az eddigieknél sokkal igényesebben megalkotott képet. Mély indítékai voltak ahhoz, hogy 1942-től 1972-ig Horgoson és környékén folytasson kutatómunkát. Hogy miért is? Erről Kiss Lajos a kötet előszavában így vall:

»Horgos és környéke igen gazdag népi hagyományokban. Erre már a múlt században felfigyeltek a néprajzkutatók, és Gyulai Pál, Arany Lászlóval együtt 1871-ben *Elegyes gyűjtés* című népköltészeti kiadványban közöl a kiváló szegedi tudós, Csaplár Benedek gyűjtéséből egy Horgosról származó betlehemes játékot.

Méltán büszkék a horgosiak arra, hogy a világhírű zeneszerző és zenetudós: Bartók Béla egyik első népdalgyűjtési helye Horgos volt, 1906-ban. Gyűjtése tíz napig tartott, mialatt Balázs Bélával — *A fából faragott királyfi* és a *Kékszakállú herceg vára* szövegszerzőjével — együtt 25 dallamot — gépi felvétel nélküli lejegyzésben — a Néprajzi Múzeumban helyezte el. Ezekből kiadványunkban 8 Bartók-féle dallamváltozatra hivatkozunk (...) mint amelyeket Bartók kézírata szerint Horgoson gyűjtött (...) Rajtuk kívül még 5 Bartók által gyűjtött dallam változatát találtam meg Horgoson és környékén, de ezek — mint műdalnak számítók — nem kerültek közlésre kiadványunkban.

Horgos népzeneje rendkívül változatos és sokrétű. Földrajzi helyzetéből következik, hogy a dallamok jó része Szeged és környéke népdalaival mutat szoros kapcsolatot. Akad azonban sok olyan dallam is, amely a Duna-Tisza közének távolabbi részéről származik. Kiadványunk alapanyaga gyűjtött anyagomból több mint négyszáz népdal (Kiemelés tölem. V. E.), amelyek 1942. februárjától 1972. júliusáig nyolc helyszíni gyűjtésből származnak. Ezekből 168 kerül közlésre. Teljes, minden részletre kiterjedő népzenei monográfia kiadására nem volt lehetőség, viszont egy válogatott szemelvényekből álló antológia nem nyújtana teljes képet a környék népzenejéről. Így a középutat választva, a dallamok csoportosításával adom a Horgos környéki népzene *keresztmetszetét*, hogy e színes dallamvilágról átfogó képet nyerhessünk.«

Kétségtelen, hogy a kötetben közölt 168 népdal — az eddigi kiadványokhoz mérten — új, igen értékes dallamváltozatokat közöl, és ismerve tájunk múltját, fölfokozza az olvasó érdeklődését a gyűjtemény téma szerinti megkomponálása: a pásztorélet drámai eseményei, legendaballadák, a betyárvilággal szoros összefüggésben álló rabnóták, táncdalok, régi tréfás dalok. Mindegyikből — dallamváltozatokban is — kapunk ízelítőt, de éppen ezeknek az értékei keltik fel bennünk a hiányérzetet. Ha már a népzene kutatója négyszáz népdalt gyűjtött össze ezen a tájon, akkor miért nem törekedett a kiadóval együtt arra, hogy »teljes, minden részletre kiterjedő népzenei monográfia kiadására« kerüljön sor, amikor több mint harminc esztendő után egy ilyen műhöz épp dr. Kiss Lajos négyszáz népdalával álltunk legközelebb. És ki tudja, ezután erre mikor kerülhet sor, mert egy igazán nagy vállalkozást a következő esztendőben nem követ nyomon egy másik...

A *Horgosi népdalok* kötete így is igen jelentős érték, ami nemcsak dr. Kiss Lajos komoly felkészültségének, tehetségének és áldozatkész munkásságának hangsúlyozott elismerését jelenti, hanem a Zentai Múzeum kiadói tevékenységét magasabb szintre emeli, mert könyvével sokkal megszesebbre eljuthat, mint amilyen távlatok nyíltak a kiadás pillanatában a kiadók előtt. Már ezért is — és az anyag maradandó értéke miatt is — megérdemelte volna ez a jeles mű, hogy ne az Újvidéki Egyetemi Nyomda rotoprintjén, hanem a Forum kiadó grafikai műintézetének nyomásában kerüljön kiadásra, és nem 500, hanem legalább 2000 példányban abban az időben, amikor a jóhallású, népdalkedvelő diák nem egy alkalommal és nem egy dalért — még hozzá tájunk dalaiért — az énektanár vagy a zene-tanár kézikönyvtárából könyörgi ki pár napra a számára nagyon sokat jelentő daloskönyvet.

VÖLGYI ENDRE

MÚLTUNK NYOMÁBAN

PÁLINKÁS JÓZSEF: Szabadka népoktatása 1687—1918.

Életjel Könyvek 3. Szabadka, 1974.

Az utóbbi években örvendetesen megszorodtak azok a munkák, melyek hivatva lennének feltárni Vajdaság és az itt élő népek múltját, művelődéstörténetét, a kultúrák áramlását. Személy szerint különösen a magyar művelődéstörténeti anyag lelkesít, mert minden újabb adat elősegíti a győkörtelenségünkről alkotott rosszindulatú mítosz oszlatását.

Pálinkás József kismonográfiája Szabadka népoktatásáról egyrészt a vajdasági neveléstörténet szempontjából jelentős alkotás, másrészt a megírandó szabadkai monográfia számára szolgált fontos anyagot. Jellegével és törekvésével Garay Béla színház-történeti tanulmányai, Kolozsi Tibor sajtótörténete és a monográfiai bizottság munkásmozgalmi dokumentumgyűjteménye közé sorolnám. Mindezek a munkák a tények vaslogikájával azt bizonygatják, hogy — ellentétben a múlt század végétől eredeztethető s ma is élő közhiedelemmel — Szabadka nem a nagy evészetek, zsíros bőfögések, a porban csúszó gondolat megtestesítője volt, hanem példamutatón élen járt törekvéseivel mind a művelődés, mind pedig a társadalmi megmozdulások, mozgalmak terén. Annak ellenére, hogy Pálinkás József lépten-nyomon siet hangoztatni, hogy a városi magisztrátus a múltban és jelenben milyen mostohán bánt a közoktatással, munkája mégis azt tükrözi, hogy Buda felszabadulása után egy évvel Szabadkán már iskolát szerveztek, s a művelődési törekvések — ha megtorpanásokkal is — napjainkig követhetők.

Kétségtelen, hogy ez a munka sokáig alapvető forrást képez mind azoknak, akik Szabadka népoktatásának múltjával foglalkoznak. A feldolgozott tényanyag a török kiűzése utáni két és fél évszázadról óriási, a közoktatással kapcsolatos más kérdések fejtegetése csak gyarapítja az információgazdagságot. Eppen ezért szigorúbb szemmel olvastam, s az utolsó szerzőjével egyetértve valóban tanulmányban kellene foglalkozni a munkával.

Ugyanis minden érteke mellett néhány igen zavaró fogyatékoságról sem hallgathatunk. Az Üzenet az előző évben hasábjain már megjelentette a teljes anyagot. Így a szerzőnek alkalma lett volna a könyv megjelenése előtt csiszolni a dolgozatát, eltüntetni a nyilvánvaló hiányosságokat. Például a folytatásokban fel sem tűnt, hogy számos helyen ismétlésekbe bocsátkozik a szerző, illetve eltér a kijelölt tárgytól, általános fejtegetésekbe kezd bizonyos kérdésekkel kapcsolatban. Mindezek igen szembetűnőekké váltak, ahogy az egész anyagot van alkalmunk vizsgálni.

A szerkezet fogyatékoságai közé sorolom azt is, hogy a mű bevezető részében nem tájékoztatja még nagy vonalakban sem az olvasót arról, vajon a török hódoltság előtt találkoztunk-e a közoktatás csíráival Szabadkán. Van viszont két korszak, amikor egyenesen megválaszolatlanul hagyja az önkénytelenül is felvetődő kérdést. Az első a magyar polgári forradalom korszaka (1848—49), a másik pedig az első világháborút közvetlenül megelőző és maguk a háborús évek. Mindkét időszak mozgalmi szempontból érdekes a jelen számára. Eppen semmi nyomot nem hagyott a társadalmi rendszerek megroppanása Szabadka népoktatásában?

A népiskolák fejlődésmenetére döntő hatással volt néhány törvény, kormányintézkedés. Önkénytelenül is felvetődik, hogy a szerző miért nem használta ki a kínálkozó lehetőséget, és nem adta meg a két és fél évszázados korszak periodizációját. Nézetem szerint olyan sajátos fordulópontok vannak ebben az időszakban, hogy a korszakolás szinte önként adódik.

Pálinkás József statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy a szerbség és zsidóság nemzetiségi számarányához viszonyítva nagyobb számban adta gyermekét iskolába, mint a magyarság, illetve a bunyevácok. Kimondatlanul is ott lebeg a sorok között, hogy ennek oka valamiféle nemzeti vagy faji jellegre vezethető vissza. Ugyanakkor nem olvashatunk sehol arról, milyen volt a szerb és zsidó lakosság szociális összetétele, és milyen volt a másik két népé. Pedig megtudhatnánk, hogy míg az elsők esetében a kereskedelem és a kereskedelmi tőke, valamint a kézműipar volt a jellemző, az utóbbiaknál a külterjes, elmaradott mezőgazdaság dominált. Tehát a maradi magisztrátus nem szubjektív okokból gátolta a népoktatás fejlődését, hanem mert biztosítani akarta az olcsó emberi munkaerőt a munkaerő-igényes mezőgazdaság számára. S nem hagyományos maradisággal marasztalnám el a város jelenlegi vezetőségét sem, hanem inkább ismét a termelőerők jelenlegi helyzetét venném vizsgálat alá.

A szerző szubjektívizmusa más kérdéssel kapcsolatban is jelentkezik. A magyarországi neveléstudományok fejlődéséről szólva nem mulasztja el megjegyezni, hogy azok idegen hatásra formálódtak, nem adtak eredetűt. Viszont amikor a vajdasági szerb nevelésügy úttörőiről ír, elismeréssel említi, hogy azok meghonosították a haladó európai polgári pedagógia törekvéseit. Ha egységes mércéket alkalmazott volna, megállapíthatnánk, hogy ezek a haladó polgári pedagógiai törekvések nem nagy késéssel ismertek nálunk is, habár terjesztőiknek erős ellenállást kellett leküzdeniök.

Külön figyelmet érdemel a monográfia nyelvezete. Sajnos le kell szögezmem, hogy az nem válik díszjére a magyar értekező prózának. Inkább a szürke, jellegtelen mozgalmi nyelv fordulatai vonulnak föl a könyv hátsólapjain, mint a tudományos stílusra jellemző világosság és szabatoság. Épp e két utóbbi hiányára vall a gyakori és felesleges szóismétlés, illetve a találó kifejezések helyetti körülírások. Mindez még megbocsátható lenne, ha nem lehetne oldalakon át idézni a nyelvhelyességi szempontból kifogásolható mondatokat. Sajnálkoznom kell, hogy a szerző inkább a monográfia hírértéki elemeivel foglalkozott, mint a kommunikációs eszközzel, a nyelvvvel.

Technikai szempontból hiányolom a tárgymutatót és a magyarázatokat. Az első folkozni a mű tudományos használhatóságát, a másik pedig felmenteni az olvasót, hogy a pedagógiai lexikonban keresgéljen olyan kifejezések után, mint például ambulatórius, grammatikális, triviális iskola. Ugyanakkor viszont az osztatlan és részben osztott iskola fogalmára két ízben is tüzetes magyarázatot találunk. Nem következtes az idézőjelek használatában sem. Sok esetben csak a megfogalmazásból sejteni, hogy a bibliográfiában jelzett forrásmunka szövege került a monográfiába.

Szorgos kutatómunka, rengeteg idő kellett Pálinkás Józsefnek, hogy színes tablón ábrázza egy gyorsan népesedő és lassan polgárosuló parasztváros népoktatásának fejlődését. Az ilyen fajta tevékenység nem tartozik a látványosak közé. Rendszerint hosszú évek névtelen búvárkodása után láthat csak napvilágot egy monográfia, mert a szalak ezerfelé vezetnek, s a legnagyobb probléma egybeszólni a vonatkozások bonyolult nyalábját. Az előttünk levő munka — hiányosságaival együtt — jelentős hozzájárulás Szabadka tudati tartománya múltjának feltárásához.

Két évvel ezelőtt jóleső büszkeséggel nyugtáztuk, hogy a 130 éves óvodánk az első volt az ország területén. Még büszkébbek lehetünk arra, hogy 1977-ben ünnepelehetjük a gimnázium 230 éves évfordulóját. Országos viszonylatban is jelentős múltú intézményünk fennállása során nagymértékben hozzájárult művelődési életünk, műveltségünk felemeléséhez. Reméljük, hogy ha a köztudat számon tartja a közoktatás pozitív hagyományait, talán kevesebb okunk lesz panaszkodni oktatásügyünk fogyatékoságaira.

Dr. HORVÁTH MÁTYÁS

TÚHEGYES POÉNOK

PINTÉR LAJOS: *Van benne valami.*
Forum, Újvidék, 1974.

Van egy »szomorú« tréfám, én írtam vagy »utánéreztem«, nem tudnám pontosan megmondani, de szól a történet az íróról és a lap- és könyvkiadó vállalat portásáról. Az író befordul az ajtón, s a portás útját állja. Kérdi az írótól: »Hová?« — »Csak ide! A szerkesztőhöz!« — mondja ijedten az író. Újabb kérdés: »Mi az ott a hóna alatt?« — A válasz: »Humoros írások. Egy kötetnyi-re való anyag!« — A portás hidegen megjegyzi: »Az író felmehet, az anyag marad a portán!«

Hát most egyszerűen elmondhatom, hogy a humorista csak vegetál ezen az égtájon. Szorgalmasan írogatja szellemes és kevésbé szellemes kirokijait, s feladja a címeteknek: Kopeczky Lászlónak, Balázs Pálnak vagy Krekovicz Ferencnek, a Grimasz, az Újvidéki Rádió vidám estje és a 7 Nap humorfelelőségének. Természetes, hogy most egyszerűen hurráoptimista életérzéssel veszem kezembe Pintér Lajos első kötetét, akinek igazi egyénisége a rádiós műfajokban bontakozott ki: a kabaréjelenetekben, humoreszkekben, hangjátékokban, de nem egy írásával a gyermekek felé fordult. Halk szóval menetel egy jól összekovacsolódott csapatban, s ennek az együttesnek kiemelkedő egyénisége, aki — mivel a humorista erre mifelénk mégiscsak önmagától nevelődik — sok éves munkásság után végre »kemény« fedőlapos könyvet kapott dedikálásra.

Miről, kiről ír Pintér Lajos? Néhány kerek történetben a szatirikus véna erőteljes duzzadását vélem felfedezni, de vannak a kötetben ártatlan csevegések is. A hangnem hol enyhén, hol átforrósodva cinikus, a forma pedig a humoreszk, a tárcsa, a kiroki, sok-sok túhegyes poénnal, de szerelem és sex nélkül, s ezeknek az írásoknak a hiányában mintha a kor megénekeletlenül maradt volna. A kötet legjobb írását a 148. oldalon találjuk. Címe: *Pótolhatatlan ember.* Pintér jellemzései találóak, s a szer-

ző igyekszik választ adni a kérdésre, milyen tarka a vajdasági társadalom. Őszintesége nyers, s ez nem is baj. Figyelme széles körre kiterjed, s mégis sok-sok téma az utcán maradt érintetlenül, de hiszen a könyvben felvázolt figurák csak egyedi képviselői ennek a kornak, izgalmas kornak. Hiányolom azonban a kötetből mindazt, ami egyszerűen és közvetlenül nevetséges — Pintér megírta őket! —, ami kacagató. Az embernek az a benyomása, hogy Pintér igazi humorát valaki — vagy valakik? — holmiféle irodalmi magaslatok irányába kívánták sodorni, de ezáltal kihagyták az anyagból azt, ami a humoreszket mint műfajt érdekessé, vibrálóvá, szócsővé teszi. Gyakran előfordul, hogy a színházi rendező megtiltja színészeit a rájátszást, »megöli« a vígjátékot, amely akkor vígjáték, de nemcsak »tudatosít«, hanem egészségesen nevetet is. De a műfajok manapság gyakran átcserélődnek egymásba. Pedig — ne feledjük! — legkönnyebb drámával megnevetetni a közönséget, s vígjátékkal elaltatni...

Pintér humora — erről árulkozik a kötet — többnyire személyes élményekből fakad. A komikus nézőpont jelenvalóságát nem lehet elvitatni. Az élőlényeket ügyesen megragadja, s néhány perc alatt lemezeleníti őket. Utálja az üresfejűeket, indulattal, hevülettel. Nem pesties, s ezzel kimondtam a leglényegesebbet: jugoszláv humort írt magyar nyelven, s ez az elszakadás a hagyományostól nagy-nagy hadított. A politikai szatíra azonban nála is hiányos. Pintér Lajos pultja is majdnem üres maradt. Vagy talán leválogatták a pult alá? Melyik jelenség bírálható? Ez itt a nagy kérdés. De amit a szerző ebben a kategóriában alkotott — *Fölöttünk is lopnak, Új-jé, az új évben nagyszerű!* —, maradandó és értékes, s ezzel bebizonyította, hogy művelheti ő jobban is ezt

a kényes ingerkedést, ha — megengedik.

Pintér sokoldalúan érdeklődő és nyugtalan. Ez a kötet azonban évtizedekre eldöntheti a vajdasági humoros írások sorsát, hiszen nem sikertelen törekvésekről van szó, kitérő kötetet olvashatunk. Ezért várjuk a folytatást, talán egy humoristaciklust, amely igazolja a mondást, hogy »igenis van vajdasági humor«, hiszen a közelmúltban megrendezett szabadkai esten több mint négyszáz személy várta a humort csinálók fellépését, akik azóta hasonló rendezvényeket sürgetnek az Életjel szerkesztőinél.

A szerző bátran kizárja a felesleges mondatokat, szavakat, tömören fogalmaz, néhány vonás és kész a típus. Igaz, leggyakrabban önmagát festi meg. Az életből vett minden egyes alakja vagy önmaga személyének a belehelyezése az életbe majdnem minden írásban sikerült. Nehéz volna külön-külön osztályozni a legjobb írásokat, amelyeket — sajnos — mert csonkítottak, mert a dialógusokból tárcák születtek. Nagy kár, hogy ez a műtét megtörtént, mert például a színjászó csoportok évek

óta sürgetnek színpadra írt jeleneteket, egyfelvonásosokat. Érzésem szerint a kötet megjelentetése túl sok bábát igényelt. Jobb lett volna a munkát a szerzőre bízni. A humor nálunk nem jár gyermekcipőben, s nem hinném, hogy — osztályozva a maga kereteiben — lemaradása a többi műfaj mögött maratoni távval mérhető, s hogy idővel nem lenne aktuális. Sőt!

Könyvkiadásunknak ebben a fázisában valósággal ünnep a *Van benne valami*. Nyugodt lelkiismerettel odatehetjük a könyvtárak polcaira. A helyét is könnyen kijelölném, de szeretném, ha önállóan mosolyogna ránk egy sarokban várva a többieket, a társakat: Balázs Pált, Kopeczky Lászlót, Varga Gézát, Kiss Istvánt, Bogdánfi Sándort, Horváth Györgyöt, Krekovicz Ferencet, Kopeczky Csabát, akikre bizonyára ösztönző hatással lesz.

Nem az ünneprontás szándékával mondom, de megérdemelt volna egy rövid előszót, mert végső esetben a humorista is ember és — talán ez nem is lényeges — író, aki nem unalomból, hanem szükségből írja azt, amit ír...

BARÁCIUS ZOLTÁN

A „DEMITOLOGIZÁLT“ NJEGOŠ

ČEDO VUKOVIĆ: *Sudilište*.
Obod, Cetinje, 1971.

Čedo Vuković (1920), a mai Crna Gora irodalmának jelentős prózaírója, két évvel ezelőtt regényben dolgozta fel Petar Petrović Njegoš, a XIX. század egész délszláv irodalmának, Crna Gora püspökfejedelmének s klasszikus költőjének életét és egyben alkotóművészetét is. Njegoš legkiemelkedőbb műve a *Hegyek koszorúja*, (*Gorski vijenac*), amely századunkban két fordításban is került a magyar olvasó kezébe: az első, Veselin Džisalović újvidéki tanár

műve volt 1902-ben, sajnos, már akkor erősen avatag magyar nyelven, így műve elsikkadt; másodszor pedig 1947-ben e sorok írójának a fordításában, a Budapesti Könyvkiadó gondozásában, de ez a kötet is rég eltűnt már a sulyosra fordult időben, s már antikváriumokban sem kapható. Njegoš másik nagy költői műve *A mikrokozmosz fénye* (*Luča mikrokozma*) még magyar fordításra vár.

Crna Gora népe, ha nem is földelt be a törököknek, de évszázadokig állami önállóság nélkül élt, s hol a törököknek, hol Velencének fizetett sarcot. Csak a XIX. század elején sikerült a Petrović családból származó I. Petar püspökfejedelemnek a Crna Gora-i törzseket egyesítenie, s azok elismerték korlátlan hatalmát. Fejedelemsége ekkor három világhatalommal, Törökországgal, Velencével és Ausztriával folytatott léteért diplomáciai küzdelmet, s a távoli orosz cársággal mint védnökével állt kapcsolatban. (Rá valóban illenek Ady szavai: kompország volt.) I. Petar halála után (1831) orszagát unokaöccsére, a Njegušiból származó Radera hagyta, aki először szerzetes lett, majd Pétervárott püspökké szentelték. A püspökfejedelmi trónt II. Petar néven foglalta el. A testileg-lelkileg jól fejlett, éles eszű fiatalemberben égett a tudásvágy, rengeteget tanult, olvasott, kétszer is járt Oroszországban, s eredetiben olvasta Dantét, Petrarcat, Milont, Byront, Puskind. A nagy írók és gondolkodók műveinek tanulmányozása lassanként költővé érlelte, s a »cetinjai remete« első zsengei után már olyan művekből fordított anyanyelvére, mint az *Ilász*, az *Ének Igor hadairól*, habár ezeket is a szerb népi deseterac formában.

Első gondja az volt, hogy országban tekintélyét megerősítse, a belső békét megszilárdítsa, s a patriarkális törzsi rendszert korszerű állami közigazgatással váltsa fel. Iskolákat létesített, nyomdát alapított, bevezette az adórendszert, s ez váltotta ki népe körében a legnagyobb ellenállást. (Az adót a nép »harácnak« tekintette, s nem akart fizetni.) Arra törekedett, hogy az akkor vele szomszédos Ausztriával és Törökországgal a közös határokat megállapítsa és az ország függetlenségét formálisan is elismertesse. Szándékait, jórészt orosz segítséggel, sikerült is megvalósítania, eközben azonban a felvilágosult uralkodó és egy személyben költő, nem egy olyan lépésre volt kénytelen rászánnia magát, amely lelkiismeretével ellenkezett. (A lázadók felszámolása, bebörtönzése stb.) S miközben országa viszonyait rendezte, nem tévesztette szem elől, hogy népe a szerb nép része és a délszláv népek közös-

ségébe is tartozik. Északon, Ausztriában Vuk Stefanović Karadžić a szerb irodalmat a nép nyelvén akarta az akkori szlavjanoszerb helyébe állítani (melyet a pravoszláv egyház körömszakadtáig védelmezett), a Crna Gora-i püspökfejedelem már akkor a nép nyelvén írta verseit, noha az orosz hatásokat sem tudta elkerülni.

Az irodalomtörténet mindeddig lehetőleg úgy foglalkozott a püspökfejedelem költővel, hogy elfeledkezett vagy háttérbe szorította mindazokat a körülményeket, amelyek a költő romantikus vagy »mitologizált« alakjának árthattak volna, ezzel szemben Čedo Vuković Njegos-regényében semmit sem retusál, nem az idealizált férfiszépséget állítja elének, hanem fájdalmas testi és lelki vívódásait és azokat a küzdelmeit is, amelyeket a felvilágosult államférfi sokszor az ellene támadókkal szemben vív. Vuković annak megemlékezéséről sem feledkezik meg, hogy Njegos ellenfeleinek jó ideig a cári udvart is sikerült félrevezetnie és a költőt »gyanússá« tenni, mondván, hogy pazarol és népe ellene van. (Ezért a cári hatóságok pétervári útja alkalmából jó hat hétre Pszkova internálják is.) Röviden: ez a regény »demitologizálja« Njegos személyét és reális képét igyekszik megrajzolni. Mindezt pedig úgy cselekszi, hogy nem »szabályos« időrendi krónikát ír életéről, hanem egyetlen napját ragadja ki, azt a napot, amikor élete vége felé, halálosan beteg hazatér Itáliából, hogy szülőhazája földjén haljon meg. A regény Kotor (Cattaro) városának kikötőjében kezdődik, amikor is a beteg költőt hordszékbe ültetik és így viszik át a Lovćen hegyi útján, melyet »villámok véstek a hegyoldalba«, s miközben a pihenés egyes stációin a jelen pillanatairól kapunk képet, egyben a költő belső monológjaiból megismerjük múltját, töprengéseit, vívódásait, harcait az ellene támadókkal, saját népének egyes törzsfőivel, az osztrákokkal, törökösökkel, velencésekkel, sőt a cári udvar barátaival is. Ezek a belső monológok közelítik meg legjobban a regény művészi csúcspontjait is. A regényíró képe megalkotásához nem csupán az irodalomtörténetet, annak ragyogó és komor részeit vetíti elének, hanem a költő

műveit, olvasmányait, eredeti feljegyzéseit is felhasználja, s így mintegy önkéntelen vallomást kapunk életéről, belső problémáiról. Ezek a belső monológok egyes helyeken lírai töltést kapnak, a valóban megrendítőek. A szerzőnek mind lírai feszültségben, mind a felhasznált kifejezésekben sikerült Njegoš költészetébe beleélnie magát, s biblikus erejű népi nyelvezetük magasztos szépséget is ad nekik. Vuković e művéből kitűnik, hogy alaposan tanulmányozta a költő jegyzeteit és olvasmányaiból is bőven idéz, nyilván a költő feljegyzései alapján, és ezeket az idézeteket szervesen bele tudja helyezni a regény szövegébe. (Főleg Dante *Isteni színjátékából* idéz.) Minél inkább közeledik a regény a végéhez, ezek a belső monológok egyre inkább a költő látomásává válnak, s lázas szürrealista képek zuhatagát csillogtatja meg az olvasó előtt. A költő, immár a biztos halál felé közeledő útján, valóban ítélőszéket tart önmaga és életműve fölött; nemcsak népe, az egyszerű emberek ítélkezését hallja, hanem lelkiismerete, belső sugallatainak a szavát is.

A költő utolsó útja, Čedo Vuković művészi emelkedettségű megfogalmazásában, az egyes pihenők stációival, képeivel a kálváriajárás megrendítő erejével hat és hatalmas freskókat bont ki az olvasó szeme előtt. A Kotortól Cetinjéig vezető úton a főhős tudatos és tudatalatti világa társul elénk, az álom és ébrenlét lázas álmaival, a püspökfeje-

delem egész élete, s vele együtt környezetének élete is, a Crna Gora-i nép egész története és ebben a történetben Njegoš, a püspökfejedelem és költő sorsa. A költő megáll Crna Gora, de az egész világ színe előtt is, legfőképpen pedig lelkiismerete előtt, s így várja az ítéletet művére és cselekedeteire. Ez az ítélet pedig nem hangzik el, hanem az olvasóban kell elhangzania; leszámolás az államférfi és a költő igazságaival és tévedéseivel, tetteivel, félelmeivel és rémületeivel, mindazzal, amit az emberért vagy az ember ellen elkövetett. S mindez egyetlen könyvben, több mint háromszáz oldalon, az igazságkeresés szenvedélyével.

S mondjuk meg: nem könnyű olvasmány Čedo Vuković összegező életregénye, sűrítetten és azzal a tömörséggel, amely Njegošra oly jellemző. S nem könnyű, különösen a magyar olvasó számára, hiszen a regényíró utalásaival és odavetett képeivel feltétlenül kevesebbet mond a magyarországi olvasónak, mint a jugoszláviainak. Mégis merem remélni, hogy eljön egyszer az ideje, amikor az a regény magyarul is megjelenhet. De ezt feltétlenül meg kell előznie — vagy legalábbis kísérsenie — a *Hegyek koszorúja* méltó és egyelőre végleges magyar kiadásának.

Távoli álom? A recenzens, csaknem ötven évi úttörő munka után hiszi, hogy sokkal közelebb állunk megvalósításához, mint a század elején. Sokkal közelebb, mint hinnenk.

CSUKA ZOLTÁN

A MŰVÉSZET VÉGSŐ LÉNYEGE

LISE és OTO BIHALJI-MERIN: *Henri Rousseau*. Corvina Kiadó, Budapest, 1973.

A művészettörténészekről nem várhat az olvasó színes, változatokban gazdag és filmszalagszerűen pergő cselekményt tartalmazó olvasmányt,

hanem komoly elmélyedést, a mondatzövegekre újra meg újra való visszatérést mindaddig, amíg a szöveg jelentését teljesen be nem fo-

gadja. Az esztétikai elemzés, a tárgyilagossági adatok, a műalkotások részletes leírása és az analógiák uralják ezeket a műveket az értékrend gondos megindokolásával. A legtöbb művészettörténész a maga egyéni fegyelmét parancsolja olvasójára, tekintet nélkül arra, hogy az ötödik vagy a tizedik oldal után leteszi a könyvet, vagy a mondanivalóban teljesen feloldódva végigolvassa.

Oto Bihalji-Merin művészettörténész és felesége, Lise, a Belgrádi Nemzeti Múzeum művészettörténésze — egymást tökéletesen kiegészítve — olyan művet adtak ki Henri Rousseau-ról, a századforduló naív festőjéről, amely a fennebb említett tudományosan kimért, esztétikailag alapos és kissé hideg hangvételtől eltérően rokonszenvező melegséggel tölti el azt az embert, aki ezt a könyvet fellapozza. Egy pillanatra se feledkezzünk meg arról, hogy művészettörténészt eszközeiben, vízióiban, komponáló készségében gazdagítja az a ritka erénye, ha egy személyben tehetséges író és kritikus is. Ezek az erények Oto Bihalji-Merininben szerencsésen találkoznak, és lírai lelkialkatta a témaválasztásban, de nem: hanem a keresésében ráta-
lált azokra az alkotó művészekre, akiknek képzeletvilágát az ühletés pillanataiban érzékszerveik a költészettel, a poétikus víziókkal telítik meg.

Ebből a műből kiderül, hogy az író előre kiérlelt koncepcióval ült az íróasztalhoz, és nem szaggatottan ír a festőművész munkáiról, indulásáról, egyéni hangjának megjeléséről, belső küzdelmeiről a teljes kibontakozásig, hanem egy olyan remekül hangszereelt kötetet ad a művészetkedvelőnek (és nemcsak a művészetkedvelőnek!) a kezébe, amely Henri Rousseau-nak az író és művészettörténész árnyalatokban meglepően gazdag eszközeivel megírt életregénye is. Egyedülállóan az. Mereskovszkij *Leonardo da Vinci* című életregényéhez nem hasonlíthatom, amely ugyan szintén eleitől végig lebilincselő mű, de mindvégig kiérezni belőle, hogy egy tehetséges kéregényíró írta, nagy rutinnal, de nem volt művészettörténész, s ebből a nézőpontból nem is tudott belemerülni az olasz reneszánsz nagy mesterének alkotásaiba. Inkább műhelytitkait aknázza ki, és élelmesen

a cselekmény kilombosításához Leonardo da Vinci életének drámai részleteit: magánéletét tárta fel.

Oto Bihalji-Merin — ha életpályáját és eddigi műveit nézzük — szerénységében is kiemelkedő ember, kivételes tehetséggel megáldott sokoldalú egyéniség: író, kritikus, a haladó szellemű művek könyvkiadója (a NOLIT megalapítója volt), forradalmár, aki 1936-ban részt vett a spanyol polgárháborúban, művészettörténész és soha nem nyugvó lélek: ennek köszönhető, hogy a fől-szabadulás után a szocialista Jugoszlávia művészeti és művelődéspolitikai életének egyik legtelegkebb szervezője és irányítója volt.

Ma már tudjuk, miután életművének java előttünk ismeretes, hogy a fenti adottságok mellett lírai lelkialkatta, mintegy mágnesként, vonzotta őt a naív művészet felé. Ennek a sokáig »mellékhatásnak« tekintett művészeti irányzatnak igazi mélységeit ő fedezte fel, előbb itthon, azután Európában. Művei — *A natvok világlképe*. Köln, 1956; *Naív művészet Jugoszláviában*. Belgrád, 1963 és Lipcse, 1963; *Krsto Hegedušić*. Prága, 1965 — olyan kiemelkedően művészi szintű alkotások, hogy majd mindenik már eddig is több nyelven jelent meg, s ennek a maga nemében egyedülálló munkának méltó elismeréseként a Bécsi Egyetem — tíz évvel ezelőtt — 1964-ben Herder-díjjal tüntette ki.

Henri Rousseau-ról írt könyve legújabb alkotásai közé tartozik, és Körber Ágnes komoly műgonddal végzett fordításában ma már a magyarországi művészetkedvelő közönség, a magyar alkotó művészek és művészettörténészek is élvezettel olvashatják a naív művészet francia úttörőjének életét és művészetét.

Henri Rousseau — mint a legtöbb primitív művész — nem volt hivatásos festő, csak amolyan komolyan nem vett »peintre dimanche«. Hol volt akkor Jean Cassou, aki védőszárnya alá fogadta őket? Ki tudja?... Henri Rousseau polgári foglalkozása is elít mindattól, ami valamilyen úton a művészethez vezethet. Egy kis városkában vámhivatali tisztviselő volt a múlt században: majdnem »senki«. Körmölt a kis irodájában, és szabad idejében hegedülgetett. Úgy tudott hegedülni, hogy nyomomúságos vámhiva-

tali fizetése mellett még hegedűórákat is adott. És titokban — eleinte senkinek se vallotta be — vonzódott a festészethez. Egyik barátjától megtanulta az esetkezelést, s a maga módján festegetni kezdett. Első festményei olyanok voltak, mint a naív írónál az ákombákornok, amelyekben Kosztolányi a népi kifejezésmód rejtett, ismeretlen formáit kereste. Pontosan már nem lehet megmondani, előtte hány vázlatot, képet festett, amikor első naív festményével — még a századforduló előtt — megjelent egy kollektív tárlaton. A rendezők beengedték, mert tudnivaló, hogy Párizs libre ville, ott egyes szalonokban mindenki kiállíthat: még a giccseit is. És amikor első naív festményével megjelent a tárlaton ez a szegény, kopott legény, a kritikuskok finom gúnnyal azt írták róla: »... a vámos festeget.« Ez a »vámos« gúnynév rajta is maradt mindhalálig, de annyira ártatlan lelkű, naív, jámbor, hiszékeny ember volt, hogy szerény mosollyal még ezt is *elismerésnek* vette, és boldog volt, hogy őt még Apollinaire is alig észrevehető, lenéző mosollyal vámosnak hívja, még Pierre Loti is, Georges Braque is, és a párizsi művészetben sokan mások, akik egy remeknek ígérkező »cécóért« nem voltak restek és fényes, pezsgős estélyt rendeztek »tisztelőre és ünneplésre« a Bateau Lavoironban. Azon az estén ő olyan volt, mint egy clown, aki a pofonokat kapja, pedig képei akkor már ismertek voltak. A bankett. *Estély a Bateau Lavoironban* című fejezetét Oto Bihalji-Merin úgy írja le, hogy aki elolvassa, soha nem felejtí el... Henri Rousseau ezen csúfondáros estén boldog volt; dicsőítésnek vett ott mindent, amit vele műveltek, míg holt részegen össze nem esett, és soha az életében nem vehetett tudomást arról, hogy embertelenül kegyetlen komédiát űznek vele, miáltal ő a boldogságtól örömkönnyekeket hullatott. Apollinaire — aki maga is ennek a bolond esetnek egyik szervezője volt, és Braque és Picasso — írta róla: »Kevés művészt ért annyi gúny életében, mint a vámost, és kevés ember fogadta olyan nyugodtan a gúnyolódást és a gorbáskodást, mint ő.«

De ez az egyszerű, jámbor lélek és természetimádó a maga korában

olyan képeket festett, amelyek (a *Menyegző, Juniet apó fogata, Az alvó cigánylány, Harc a tigrissel, Labdajátékosok*) — mint Oto Bihalji-Merin írja — még Picassóra, Braque-ra is hatottak, és kítőrihetetlen hatást gyakoroltak az utána következő nemzedékre, melynek tagjai fölfedezték benne, vázlatain, képein a »költői naivitásnak, és kítőrihetetlen és felülmúlhatatlan képalkotó fantáziájának eredeti és csodálatos sugárzását«.

Az író szinte vattásan halk lépetekkel, mesteri kézzel vezeti olvasóját ezeken a keserűségekkel teli utakon át a vámos vízióinak lenyűgözően vibráló képeihez. Nem volt »maestro«, még halálában sem. Csak egy naív festő, aki mint egy szürke, egyszerű, névtelen »vámos« felnyitotta a »vámosorompókat« a művészet végső lényege előtt.

Életében ő maga sem tudta, és nem is álmódott róla, hogy halála után majd egyszer — a »megértő« utókor jóvoltából — alkotásai a világ legnevesebb galériáiba kerülnek Párizstól Moszkváig és New Yorkig és Japánig. És élete vágyálma is teljesült, hogy *A művész első feleségének arcképe* a párizsi Musée du Louvre gyűjteményébe került.

Apollinaire, az ünnepelt nagy költő a vámos temetésén jelen volt. Lehet, hogy nagyon keserűen nyelte le a naív festő számára rendezett bolond estély emlékeit, s meghajolva a sokáig jelentéktelennek minősített festő igazi nagysága előtt, így írta meg sirversét:

»Figyelj ránk, kedves Rousseau,
Eljöttünk köszönteni téged
Delaunay, a felesége meg Queval úr
[és én.
Kérünk ne vámolj meg csomagunk
[az ég kapujában
Festéket, ecsetet és vásznat hoztunk,
Hogy fessd le az igazi fény szent
[nyugalmában,
Miként egykor az én arcképemet,
A csillagok arcát.«

(Keszthelyi Rezső fordítása)

És szülővárosában — Lavalban —, melynek tanácsa nem vett tőle

egyetlen olcsó áron megajánlott képet sem, eltemették.

Lehet, hogy azóta szobrot állítottak neki a derék lavali polgárok, mert ha a városi tanács tagjai jól összedugják a fejüket, akkor még a halhatatlanok emlékére is juthat egy kis pénz.

De az is lehet, hogy egy szobrászművész ma már ingyen megalakítja a mellszobrot, és fel is állítja egy áldozatkész kőfaragó által készített egyszerű talpazatra, mert ilyen emberek még vannak a világon, amely nem győzi kendőzni szégyenfoltjait...

LÉVAY ENDRE

KÉT JÓL SIKERÜLT SZAKISKOLAI TANKÖNYV

VAJDA JÓZSEF: *A magyar irodalom könyve a szakiskolák I. osztálya számára.*

ERDÉLYI LÁSZLÓ—SÜLI IZABELLA: *Magyar irodalom könyve a szakiskolák IV. osztálya számára.*

Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1973.

Ez az írás megkésett üdvözlése két tankönyvnek, amely még tavaly jelent meg, s amelyet azóta bizonyára nagy haszonnal forganak tanárok, diákok egyaránt.

Vajda József munkája igen jól sikerült átdolgozása az eddig használt szakiskolai tankönyvnek. Annak jó oldalait átmentve ebben a valóban új, érdekesebb formájában nagy nyeresége tankönyvirodalmunknak.

Mindjárt föltűnik a világos, célratoró, jól tagolt szerkezet. A népköltészetet tárgyaló fejezet jelentősen bővült, a helyesen válogatott szemelvényekhez fűződő magyarázatok, a közölt tanulmányrészletek jól segítik a tanulót abban, hogy elsajátítsa egy művészi alkotás megközelítésének módját, s az itt megfigyelteteket sikerrel hasznosítsa a későbbi fejezetek feladatainak megoldásában.

A többi fejezet szerencsésen oldja meg a nevelői cél (például »Itt nem boldogul más, csak aki alkot, aki munkás«) és az oktatási cél (műfajelmélet, alapvető stilisztikai fogalmak) összekapcsolását. Itt megint dicsérendő a szemelvények változatosága. A szerző éppúgy merített a régebbi, mint az új magyar irodalomból, de a jugoszláv, sőt a világ-

irodalom is képviselve van. A stilisztikai rész idézetei frissek, nem tankönyvről tankönyvre vándorló példák. Nekem azonban — személy szerint — nagyon hiányzik Csokonai! Egy Csokonai-dal könnyed báját, gyönyörködtető muzsikáját — tapasztalatból tudom — a mai tizenéves is élvezi.

A tankönyv magyarázatainak szövegezése világos, könnyen tanulható anélkül, hogy tudományos igényéből engedne. A feladatok jók, megfelelnek az első osztályos tanuló értelmi — érzelmi színvonalának, néhol azonban nem ártott volna pár kérdéssel jobban kiemelni a vers esztétikai értékét (*Mondd, mit érlel; Körüti hajnal*).

*

Erdélyi László és Süli Izabella közös könyve évtizedes hiányt pótol, és méltó folytatása a III. osztály számára írt tankönyvüknek. Majdnem lehetetlennek látszó feladatot oldottak meg eredményesen: sikerült egy hosszú és jelentős írókban, irányzatokban igen gazdag korszakról átfogó, minden lényegét föltüntető képet adni. Ez azonnal látható a könyv világos és arányos tagolásán. A szer-

zóknek bizonyára nagy erőfeszítésükbe került, hogy a szükre szabott kereteken belül megközelítő teljességgel mutassanak be írókat, irodalmi irányokat, politikai-társadalmi viszonyokat — és mindezt lehetőleg alkotásokban tükröztetve. E tekintetben valóban példamutató a szemelvények válogatása. Nekem külön öröömömre szolgál, hogy a könyv közli a *Barbárokat*, Móricz novelisztikájának csúcspontját, ezt a prózában elmondott balladát, és Illyés *Nem volt elég* című költeményét, mely Lukács György szerint a háború utáni első évtized legnagyobb verse. (Itt vitáznék Erdélyi Lászlóval, én nem érzem pesszimistának a költeményt. Éles, szigorú kritika ez a csak külsőségekben megnyilvánuló, felszínes, patetikus hazaszeretetről, amely végül is hozzájárult az ország bukásához.) Az utolsó szakasz illyési megfogalmazása a híres Petőfi-sornak: Haza csak ott van, ahol jog is van. Itt említeném meg azt is, hogy Tóth Árpád *Körúti hajnal* című verse helyett — ez megléve az első osztályos könyvben — másikat kellett volna közölni, például a költőre oly jellemző *Jó éjszakát* című elégi-

át, amely ennek a súlyos betegséggel küszködő, újságírói robotba belesüllyedt, tartózkodó egyéniségű költőnek önarcképe és egyúttal sajátos, művészi eszközeinek is szemléltető példája.

A könyv szerzői a sok szemelvényvel működőpontos tankönyvet szerkesztettek. E fő erénye mellett meg kell említeni, hogy az összefoglaló kérdések és feladatok gondolkodásra, szintézisre nevelik a tanulókat és emellett jól rögzítik a már tanultakat is. A könyv stilizálása tömör, de egyben világos is, és habár két szerző írta, mégis homogén.

Végül hadd dicsérjem meg mindkét könyv igen szép képanyagát (az első osztályos könyvnek külön még a népi hangulatú pompás kis szövegközi rajzait), valamint a levegős, a tanulást megkönnyítő szedést (különösen a negyedik osztályosét). Ha majd az új tantervhez új könyvek készülnek, legyenek azok is ilyen jól használhatók, és néhány színes illusztrációval tegyük még szebbé őket. (De akkor *A magyar irodalom könyve* legyen a IV. osztályos könyv címe is, így magyaros ugyanis.)

S. ZUBEK JOLÁN

LÉVAY ENDRE

EGY NEMZEDÉK ELINDUL

(A szabadkai fiatalok harcos évei — 1931—1940)

A szabadkai Népkör életének kétségtelenül egyik legjelentősebb szakasza volt a két háború között a harmincas évek időszaka. Ekkor bontakozott ki Vajdaság egyik legrégebb magyar művelődési egyesületének falai között az ifjúsági mozgalom, amely — ha nem is tekinthető egyértelműen kommunista megmozdulásnak, hiszen résztvevői között polgári beállítottságú fiatal emberek is voltak — jelentős szerepet töltött be nem csupán a kulturális élet ápolásában, a kultúra terjesztésében Szabadkán és a külterületeken, újabb és újabb alosztályokat hozva létre, hanem ugyanakkor megvolt a politikai jelentősége is.

Abban az időben a faszizmus a vajdasági magyarok soraiban is veszedelmesen ébredezett, s szószólói vezetői a magyar kisebbséget is szerették volna a keresztény nemzeti szellem, a szélsőjobboldal szolgálatába állítani. A Népkör ifjúsági osztálya éppen ebben a légkörben vállalta azt a szerepet is, hogy szembe szálljon ezzel a fasizálásra törekvő réteggel. E harc során nemcsak a dolgozók pártjával találta meg a kapcsolatot, nemcsak előadásain és akcióival hirdette az antifasiszta magatartást, hanem példamutatóvá vált más városok fiataljai számára is.

Az egyesült ifjú nemzedéknek ezt az időszakát mutatja be Lévay Endre **Egy nemzedék elindul** című művében. Az írás hiteles dokumentum, mert egyrészt a fennmaradt régi iratok, jegyzőkönyvek, újságcikkek tanulságával örökíti meg a fenyegető faszizmussal szemben tanúsított bátor állásfoglalást és ennek eredményeit, másrészt a fennmaradt dokumentumokat az egykori résztvevő személyes visszaemlékezéseivel is kiegészíti. Ilyenformán a népköri ifjúság munkájának hiteles megörökítése értékes dokumentuma a szabadkai fiatalok pozitív törekvéseinek és küzdelmének, és szervesen beletartozik a város történetébe.

A 128 oldalas, 16 értékes dokumentumot közlő könyv előfizetési ára 10 dinár.

Hamarosan megjelenik az Életjel Könyvek 4. kötete

LATÁK ISTVÁN

VASKOSZORÚ

(Lírai emlékezések)

Laták István hátrahagyott írásaiból az alkotó két arca néz felénk: a lobogó lelkű forradalmár, és a lassan, ködösen távolodó és vergődésekkel teli életútjáról keserű hangon őszinte számadást papírra vető íróé. Vannak reminiscenciák, amelyeket a költő, az író inkább önmagának ír, s az íhletés pillanatában lehet, nem is gondol arra, hogy ezek a bensőséges sorok elhagyják dolgozószobájának négy falát, valaha is napvilágot látnak és bepillantást nyújtanak majd életének féltve őrzött rejtekeibe. Mert minden ember életében, lelkében vannak olyan gondolatok, villanásszerű élmények, talán hiteles emlékek is, amelyeket legszívesebben örökre elhallgatva magával visz — visszahozhatatlanul.

A szerző *Vaskoszorú* címet viselő lírai visszaemlékezései nem egy helyen az intimitásnak ezeket a mélyből felszínre hozott vonásait érzékeltetik. Életének egy ismeretlen darabját. És annyira hitelesen, hogy még prózai költeményeiben (ő jelölte meg így őket) is meztelenül ábrázolja a valóságot, akár a *Pincelakásban*, akár a rideg *Télben*, vagy zűrzavaros álomlátásaiban követjük lépteit, és újra meg újra elolvassuk az *Életút* című, árnyalataiban sem »csodaváró« sorait, melyek annyira kendőzetlenek, annyira tiszta szívből jövek, hogy gondolatmenetében nem egy vajdasági író életútjára ismerünk, csak nem írta még meg így!

Posztumusz írásai között rábukkanunk a töredékekre is; talán nem volt ereje már hozzá, hogy befejezze azt a mély gondolatot, amely kezébe adta a tollat? Vagy töredékben akarta hagyni? ... Ki tud ma — az író eltávozása után — ezekre a kérdésekre feleletet adni?

A *Vaskoszorú* című műve erre és sok megválaszolatlan kérdésre a felelet. Mert Szabadka egykori proletár költője itt majd mindenik írásában a mi életünket örökítette meg, úgy, ahogy éltük, és úgy, hogy ezt a mi valóságunkat — ahogy ő álmodta, élte — a holnapunkban, az utánunk jövő nemzedék mindennapjaiban még erőteljesebb kibontakozással érezzük meg.